

Розділ I

КРИВАВІ СТОРІНКИ ЛЮДСЬКИХ ТРАГЕДІЙ ГРОМАДЯН ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1941-1952 РОКАХ

ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ НА ПІВНІЧНІЙ БУКОВИНІ ТА ХОТИНЩИНІ У 1940–1941 РОКАХ

ПРИЄДНАННЯ 28 червня 1940 р. до СРСР Північної Буковини та Хотинщини, незважаючи на обставини, за яких воно здійснювалося, стало актом історичної справедливості і докорінно змінило суспільно-політичну та економічну ситуацію на цих теренах. Основним завданням нової влади в утвореній 7 серпня 1940 р. Чернівецькій області була організація радянської суспільної системи – тобто економічної, політичної та соціальної структур, які становили основу державного ладу СРСР. “Радянізація” області, яка проводилася в стислі строки, супроводжувалася й позитивними моментами: вживалися заходи до ліквідації безробіття, найбільш селянство наділялося землею, поліпшувалося медичне обслуговування населення, розпочалася українізація, розвивалася система освіти та культури.

Ірина Володимирівна
Мусієнко

Але форсовані диктаторські методи механічного, без урахування місцевої специфіки і потреб населення, перенесення сюди радянської моделі “казармового” соціалізму призвели до багатьох соціально-економічних пограбувань населення і масових політичних репресій. Все, що не вкладалося в радянську суспільну модель чи становило якусь загрозу для її існування, було поставлено поза законом і підлягало знищенню. Ліквідації підлягали всі некоммуністичні, нерадянські ідеології, політичні та економічні структури, культурні та національні течії, а також їх носії.

Найбільше в такий короткий проміжок часу влада досягла у формуванні політичної системи радянського зразка. Було встановлено однопартійність, монополію комуністичної партії на державну владу, вибудовувалася партійно-радянська ієрархія. Для цього знищено політичну систему, всі політичні партії і рухи, які існували в часи румунського правління. Радянські органи державної безпеки з перших же днів взяли їх під свій особливий контроль [1].

У червні 1941 р., за повідомленням начальника УНКДБ по Чернівецькій області капітана держбезпеки В.М. Трубнікова, на території області проживало 1553 сім’ї колишніх активних членів “антирадянських політпартій” з кількістю членів сімей 5115 осіб [2]. Більшість керівників цих партій перед приходом Червоної армії емігрували до Румунії, тому органи НКДБ-НКВС полювали переважно за рядовими їх членами. Багатьом заарештованим іноді просто приписували членство в тій чи іншій “буржуазній партії”, хоча насправді вони не мали до них жодного стосунку. Щоб потрапити за ґрати, досить було відвідати якесь масове зібрання партії, читати партійну літературу, або просто голосувати за членів цієї партії на виборах у 20-30-х роках.

Органи влади з недовірою ставилися не лише до членів “буржуазних контрреволюційних партій”, а й до колишніх членів компартії Румунії. В постанові бюро Чернівецького обкому КП(б)У від 19 листопада 1940 р. “Про факти неправильного ставлення до колишніх членів КП Румунії” зазначалося, що “деякі керівні партійні і радянські працівники огульно не довіряють, безпідставно відмовляють у прийомі на роботу, недостатньо залучають до громадської діяльності місцевих комуністів” [3].

До членів “буржуазних партій” застосовували різні види покарання: засудження до ув’язнення у виправно-трудовах таборах, висилку, а в деяких випадках і вищу міру покарання. Так,

2 жовтня 1940 р. обласний суд засудив до розстрілу Олега Васильовича Руссо, 1915 р.н., з Хотина, якого звинувачували в тому, що він брав участь у “контрреволюційній партії” кузистів і видавав радянських активістів [4].

Соціально небезпечними елементами оголошувались всі колишні румунські службовці. Служба в державних органах Румунії була визнана злочином і прирівнювалась до зради батьківщини, хоча ці особи, будучи громадянами Румунії, просто виконували покладені на них обов’язки, за що вони отримували платню. До того ж, для всіх румунських службовців було обов’язковим членство в партії “Фронт національного відродження”. Таким чином, згідно з радянським правосуддям всі вони несли подвійний тягар “вини” – і як державні службовці Румунії, і як члени “контрреволюційної партії”. Один із таких службовців, інкасатор примарії м. Хотина Петро Васильович Раєвський, якого звинувачували в приналежності до цієї партії, намагався довести на суді, що він не міг не вступити до партії “Фронт національного відродження”, бо інакше його звільнили б з роботи. Не довів. Його засудили за ст. 54-4 КК УРСР до 7 років виправно-трудова таборів [5].

Особлива увага приділялася особам, які служили у поліції, жандармерії, примаріях. Федір Якович Бабій, який у 1927–1940 рр. служив у поліції постовим сержантом, отримав за ст. 54-2 КК УРСР 7 років виправно-трудова таборів [6]. Високу ціну заплатив за те, що у 1938–1940 рр. був примарем у с. Рідківці Новоселицького району Василь Тодорович Михайлюк. Його засудили до 4 років виправно-трудова таборів, де він і помер 12 лютого 1943 р. [7]. 9 січня 1941 р. був розстріляний Олександр Вікторович Ракоча за те, що працював директором центральної в’язниці м. Чернівці [8].

Швидке проведення “радянзації” Чернівецької області супроводжувалося посиленою організацією каральних органів на кшталт загальносоюзних. На 2 грудня 1940 р. в Чернівецькій та Ізмаїльській областях утворено 2 обласних управління, 3 міських та 14 районних відділів НКВС [9]. На 1 січня 1941 р. ці органи були укомплектовані на 83%. В них служило 1067 осіб, з яких 400 набрали з числа звільнених у запас червоноармійців Чернівецького гарнізону [10]. Наказами НКВС СРСР № 00128 від 7 вересня 1940 р. та № 00146 від 20 вересня 1940 р. в області утворено 4 в’язниці – в Чернівцях № 1 та № 2 і по одній у Хотині та Сторожинці, розрахованих на 1180 в’язнів зі штатом 297 працівників [11].

На Буковині використовувалися різноманітні методи репресивного тиску, невід’ємною складовою якого було тотальне стеження та контроль за населенням. Широко застосовувалося таке звинувачення, як “за недонесення”. Зокрема, 4 роки відбула у виправно-трудова таборах Цихон Марія Матвіївна з Горечі, яка знала про намір односельчан перейти кордон і не повідомила про це органи влади [12]. Масові арешти, депортації, конфіскації, примусові роботи діяли на населення приголомшливо, були випробуваним методом залякування і примусу.

Наказом НКВС СРСР від 25 листопада 1940 р. для ефективнішої організації контролю за населенням в області було паспортизовано 183456 громадян [13]. Ця акція проходила не без опору населення. Так, в 7,5-кілометровій прикордонній смузі планувалося паспортизувати 52457 осіб, а паспортизовано на 10 січня 1941 р. лише 15846 [14], причому населення намагалося уникнути цього заходу.

10-11 січня 1941 р. в області відбулися вибори до Верховних Рад СРСР та УРСР. Вони теж сприяли зміцненню системи контролю над населенням і не мали нічого спільного з вільним волевиявленням народу. Кожен прояв невдоволення фіксувався, а “грішники” потрапляли у чорні списки. Серед них опинився і вчитель с. Довжок Спатар, який агітував проти виборів, заявляючи, що *“це суцільна дурість і обман, які робляться тільки для закордону. Вони ж самі виставляють своїх кандидатів, а ті потім з успіхом душать народ. Хіба народ виставляє кого він хоче?! Ні, змушують голосувати за тих, за кого скажуть”* [15]. Не тільки ради, а й всі новостворені громадські організації (профспілки, комсомол) слугували засобами контро-

лю над громадянами. Вони були повністю підзвітні, підконтрольні компартії і очолювались комуністами. Профспілки, які існували до приєднання Буковини, у зв'язку з тим, що в них великий вплив мали соціал-демократи, були оголошені реакційними і розпущені [16].

Зміна державної підпорядкованості краю означала включення його до господарського комплексу СРСР. Відбувалась форсована зміна економічного ладу – перехід від системи вільного господарювання до державної планової директивної економіки. Перетворення призвели до ліквідації приватної та встановлення державної власності на засоби виробництва. Були націоналізовані земля з її надрами, лісами і водами, банки, транспорт, засоби зв'язку, промислові підприємства, навчальні, культурні та спортивні заклади, готелі й великі домоволодіння. Тисячі колишніх власників залишилися без свого майна, не отримавши жодної компенсації. Різкі зміни в системі форм власності, власне, нічим не прикриті пограбування частини населення, не могли реалізуватися без опори на каральні органи і без застосування широкомасштабних репресій.

До січня 1941 р. було націоналізовано 74 банки, 266 промислових та 804 торговельних підприємств [17]. Зазначені дані дозволяють уявити приблизну кількість репресованих їх власників, не забуваючи при цьому про членів їх сімей. За попередніми підрахунками їх число сягає 1,5 тис. осіб.

Репресивні заходи різко змінили соціальну структуру населення краю. У 1940–1941 рр. “вищий” і “середній” класи в області були майже повністю ліквідовані. Дехто встиг виїхати за кордон, хтось, залишившись без власності, розчинився в масі міського пролетаріату і сільської бідноти, але більшість представників цих двох класів були депортовані і засуджені. Дехто, приховавши своє минуле, намагався пристосуватися до нових реалій і влаштуватися на роботу в радянські установи та підприємства, але це не завжди вдавалося, їх викривали і як “класово ворожий елемент” звільняли з посад. Так, на жовтень 1940 р. тільки у Сталінському районі м. Чернівців було виявлено 29 таких осіб, у Кельменецькому – 25 [18].

23 жовтня 1940 р. на засіданні бюро Чернівецького обкому КП(б)У підкреслювалось, що *“особливо незадовільно проходить очищення Рад, господарського апарату від ворожих елементів. Так, у Місьхарчторзі працює директором заводу газованих вод Вайсберг, у минулому власник цього заводу. Велика засміченість соціально-чужими людьми була в апараті Головлісзбути. З 34-х прийнятих на роботу – 18 у минулому були фабрикантами, заводчиками”*. Бюро зобов'язувало секретарів РК КП(б)У систематично перевіряти і “очищати” ради і господарський апарат від “ворожих елементів” [19].

Незважаючи на те, що саме представники заможних класів становили основну масу серйозних спеціалістів з вищою освітою європейського зразка, їх до керівних посад не допускали. Кадрову проблему влада вирішувала у два способи: сільські ради та низові ланки на підприємствах формувалися в основному з місцевих висуванців, а обласна і районні ради та інженерно-директорський корпус підприємств – з приїжджих. Так, на 24 січня 1941 р. із 178 членів районних та міських виконавчих комітетів тільки 38 (21 %) були місцеві [20]. Приїжджі працівники погано орієнтувалися в місцевих умовах – їм бракувало знання мови, історії, традицій буковинців та бессарабців. Тому основними методами керівництва промисловістю були адміністрування та жорстка централізація.

Політика змішування населення, його переміщення не тільки вирішувала економічні та кадрові проблеми, але мала ще одну мету – попереджувальну, тобто не дати можливості організуватися для опору репресивним заходам нової влади. Частина громадян найбільш активного віку намагались відправити за межі області шляхом оргнабору в промисловість. 1 грудня 1940 р. Чернівецька область мала план оргнабору для роботи у чорній металургії, нафтовій та вугільній промисловості і будівництві 23000 осіб, який вона виконала на 62,8%, тобто було набрано 14440 осіб [21]. Так буковинці розсівалися по всій території СРСР, русифікувалися і проходили “політичну перековку”.

Яскравим проявом адміністрування стало також прийняття Указу Президії Верховної Ради СРСР “Про перехід на восьмигодинний робочий день, на семиденний робочий тиждень і про заборону самовільного залишення робітниками і службовцями підприємств і установ”. Робочий час збільшився на 33 години на місяць, прогули без поважних причин каралися примусовими роботами за місцем служби строком до 6 місяців і утриманням 25% заробітної платні. Робітники не мали права за власним бажанням звільнитися з підприємства, а самовільне його залишення каралося тюремним ув’язненням строком від 2 до 4 місяців. Реалізація цього указу мала характер “кампанії”. Всі 26 дільниць народних судів Чернівецької області були завалені справами, відкритими за цим указом. У листопаді 1940 р. вони розглянули 445 таких справ із загального числа 1968, а в грудні – 454 з 1840 [22]. Широке застосування указу призвело до загострення морально-психологічної обстановки у трудових колективах. Адміністрація намагалася за його допомогою звести рахунки з працівниками; засуджені озлоблювались на нову владу, що не додавало їй авторитету.

Значна увага приділялась аграрному сектору – провідній галузі економіки Буковини. Перетворення у сільському господарстві вирішували одночасно два завдання – ліквідацію поміщицького, церковного та “куркульського” землеволодіння і об’єднання одноосібників у колективні господарства. Всі, хто заважав реалізації цієї політики, не хотів віддавати землю і вступати до колгоспів, підлягали ізоляції та знищенню. Так, поміщик Опря Михайло Георгійович із с. Маморниця за те, що мав 170 га землі та експлуатував найману робочу силу 12 лютого 1941 р. за вироком Чернівецького обласного суду був розстріляний [23]. Така ж доля спіткала і Черкез-Шнеєр Віру Михайлівну з Хотинщини [24]. Всього в області нараховувалось 3229 поміщицьких та “куркульських” господарств. До 1 вересня 1940 р. розподілили 99,6% поміщицької землі, а до 20 листопада ліквідували все церковне землеволодіння [25].

Однак багато землі ще залишалось у власності заможних т.зв. “куркульських” селянських родин. Їх вислали на підставі постанов опертрійки УНКДБ Чернівецької області. Так, до Актюбінської області вислали “куркульську” родину Бойчук Євдокії Василівни з Дихтинця, яка володіла 24 га землі. Спочатку був заарештований глава сім’ї – Бойчук Іван Васильович, колишній примар села, а за ним – дружина і 6 дітей 1926–1938 рр. народження, наймолодшою була дворічна Василина. Всі вони, крім дочки Параски, протягом 1941–1946 рр. померли на засланнях від голоду [26].

Партійні органи поставили під свій жорсткий контроль усі сфери суспільного життя Буковини, в тому числі й ідеологію та культуру. Тут же почав діяти старий радянський сценарій – знищувалось усе “чуже”, “шкідливе” і насаджувалось нове, “комуністичне”. До 1940 р. на Буковині видавалось 15 газет і 4 журнали загальним тиражем 25-30 тис. примірників [27]. Всі вони були закриті. Особливо переслідувалась українська газета “Час”, яку вважали “націоналістичною”. Замість цих газет були засновані нові, офіційні – “Радянська Буковина”, “Комсомолец Буковини”, молдавськомовна “Адеверул большевик”¹ [28] та ін., які мали стати рупорами нової влади. Час від часу на засіданнях бюро обкому КП(б)У слухались інформації “Про вилучення шкідливої літератури”, після яких списки такої літератури передавалися облітом до бібліотек та книготорговельної мережі й вилучалися [29].

Надзвичайно наполегливо насаджувалася повсюдно радянська символіка, організовувалося вивчення комуністичної ідеології. Жоден виступ і публікація не обходилися без згадки імені “великого вождя” Сталіна, наведення цитат з його виступів і творів. У цьому служінні “батькові всіх народів” окремі представники каральних органів доходили до абсурду. Так, до 5 років виправно-трудова таборів і 2 років поразки в правах був засуджений головний бухгал-

---

¹ “Більшовицька правда”.

тер Красноільського деревообробного комбінату Попов Олексій Сергійович за те, що, будучи в нетверезому стані, випадково розбив скло на портреті Сталіна, що висів у ідальні комбінату [30]. Будь-які прояви інакодумства оголошувалися антирадянською агітацією і суворо карались. 9 червня 1941 р. Чернівецький облсуд засудив Муху Василя Тодоровича із с. Череш за “контрреволюційну” агітацію проти радянської влади до розстрілу і 22 червня 1941 р. цей вирок було виконано [31].

“Українізація” області, яка розпочалася одразу ж після її приєднання, мала суперечливий характер і йшла одночасно з процесом русифікації. Українська мова була введена як обов’язкова в освітніх, культурних та державних закладах, але ті кадрові зміни, які сталися на Буковині, не могли сприяти її поширенню і закріпленню. Адже більшість обласних і районних керівників, нової інтелігенції, спеціалістів, викладачів були російськомовними. Вивчати українську мову вони не мали ні бажання, ні часу. Діловодство майже повсюди велося російською мовою. Щоб зробити кар’єру, треба було добре її знати.

Партійно-державне керівництво СРСР всі національні процеси в країні тримало під жорстким контролем. Політичних переслідувань зазнали всі національно-культурні товариства, національна преса. У Чернівцях був закритий Український народний дім. Багато активістів національних товариств були засуджені. Так, в 1940 р. викрили організацію з 10 громадян польської національності, яких звинуватили у шпигунстві на користь Румунії. Двох з них – Ковальського Яна Петровича та Хашинського Збігнева-Романа Тадеушовича 21 квітня 1941 р. розстріляли, інших засудили до різних строків ув’язнення у виправно-трудовах таборах НКВС [32]. Але, як з’ясувалося пізніше, ця польська організація була створена восени 1939 р. у Чернівцях для допомоги полякам, які втікали від німецької окупації до Франції, де формувався польський легіон. Члени організації надавали матеріальну допомогу втікачам і організували їх переправу через кордон. Ніяких доказів шпигунської діяльності проти СРСР в справі не було, тому всіх несправедливо засуджених 3 березня 1993 р. Чернівецька обласна прокуратура реабілітувала.

Двічі – у 1940 і 1948 рр. – був засуджений як керівник сіоністської організації “Ухуд” та міського комітету зі збирання сіоністських фондів Фельдман Моїсей Давидович із Хотина, адвокат, людина високої культури та інтелекту [33].

Не було “обійдено увагою” нової влади і церкву: Буковинську митрополію ліквідували, її Чернівецьку резиденцію перетворили на музей, церковні землі націоналізували, священників обклали надмірно високими податками, а декого заарештували і вислали у віддалені райони СРСР.

У зв’язку з тим, що репресії проводилися форсованими темпами, у масових масштабах, організованих активних форм опору репресіям в області не було. Переважали пасивні форми опору – намагання виїхати легальним або нелегальним способом за кордон, сховатися від переслідувань. Багато етнічних румунів, наприклад, подавали заяви до виконкомів з проханням дозволити їм виїзд до Румунії для возз’єднання з сім’ями або як службовцям румунської армії чи державних установ. Перші декілька місяців після приєднання такі заяви приймали і задовольняли, а згодом ця робота була загальмована, хоча залишилося ще понад 1000 заяв [34]. Місцеві органи не знали, що робити з цими людьми. 2 лютого 1941 р. до Чернівців надійшла вказівка наркома внутрішніх справ СРСР Л.П. Берії, якою він дозволяв виїзд особам, родичі яких дійсно проживали за кордоном за умови, що на них немає компромату [35]. На 6 червня 1941 р. в області ще проживало 926 сімей (1971 особа), родичі яких мешкали в Румунії [36].

Інший легальний спосіб виїзду був пов’язаний з роботою німецької репатріаційної комісії, яка займалась евакуацією з області громадян німецької національності. Всього було евакуйовано 44577 осіб [37]. Чимало українців і румунів намагалися записатися німцями і виїхати з

країни. У такий спосіб виїхало, за різними підрахунками, 2 тис. родин або 4 тис. осіб – в основному представників буковинської інтелігенції [38].

Ті буковинці, на яких існував “компрогат” і яким було відмовлено у від’їзді, рятуючись від майбутніх переслідувань, вдавалися до нелегального переходу кордону. З 1940-го по 6 червня 1941 р. вдалося втекти за кордон 1192 сім’ям чисельністю 3302 особи [39]. У доповідній записці начальника УНКВС по Чернівецькій області капітана держбезпеки О.М. Мартинова на ім’я секретаря Чернівецького обкому КП(б)У І.С. Грушецького повідомлялося, що 28 січня 1941 р. був організований груповий перехід через кордон жителів сіл Гарячий Урбан, Гарячий Монастир, Бояни, Остриця, Магала. На відстані 3-х км до кордону вони були перехоплені кавалерійським загonom прикордонної застави та оперативними працівниками УНКВС. При проведенні цієї “операції” було вбито 12 осіб, затримано 53 і лише 2 пощастило перейти кордон [40].

1 квітня 1941 р. близько 2 тис. селян Глибоцького району з хрестами і хоругвами прибули в Глибоку, де вимагали від органів радянської влади прийняти від них заяви на виїзд до Румунії, погрожуючи в разі відмови самовільно перейти кордон. На кордоні цю групу людей після застосування зброї зупинили [41]. 24 особи було застрелено, в селах проведено масові арешти. Так, 7 жителів с. Верхні Петрівці за участь у цій акції були заарештовані і вислані в Севураллаг Свердловської області, де 6 з них померли від виснаження [42].

Єдиною силою, що була спроможна завдати активного опору тоталітарному режиму, була ОУН, яка на той час діяла в глибокому підпіллі. За її членами каральні органи полювали особливо ретельно. 4 листопада 1940 р. був заарештований крайовий провідник ОУН Кулишів Віктор Тодорович, студент 3-го курсу юрфаку і секретар Чернівецького університету. 11 листопада 1941 р. його без суду розстріляли, як “ворога народу в період військових дій на території України” [43]. У березні–травні 1941 р. УНКДБ по Чернівецькій області викрило і ліквідувало декілька груп членів ОУН у Заставнівському районі, які нараховували близько 80 осіб [44].

Після часткової “чистки” буковинського суспільства від “класово ворожих” та “соціально небезпечних елементів” перед каральними органами було поставлене нове масштабне завдання – вивезти за межі області всіх неблагонадійних. Депортації проходили в два етапи – перший відбувся 23 травня, другий – 13 червня 1941 р. У травні вивозилися в основному так звані “зрадники батьківщини”, яких було засуджено Особливою нарадою при НКВС СРСР. До цієї категорії належали ті, хто бажав виїхати за кордон чи робив спроби перейти кордон нелегально. Основна маса депортованих була з Садгірського, Чернівецького сільського, Глибоцького, Герцаївського та Сторожинецького районів. Депортації підлягала 181 родина з числом дорослих 306 осіб і неповнолітніх – 210 [45]. В 36 вагонах їх відправили до Комі АРСР, Красноярського краю та Кіровської області.

За планом ця “операція” мала початись 23 травня 1941 р. о 4 годині 30 хвилин і закінчитись о 10.00. У проведенні акції взяли участь 724 оперпрацівники та партійно-радянські активісти. Згідно з “Пам’яткою по виселенню членів сімей зрадників батьківщини”, група оперпрацівників разом з представниками місцевих органів влади заходила в дім “зрадника батьківщини” і оголошувала всім членам родини рішення Особливої наради. Після цього пропонувалося зібрати речі – не більше 500 кг на одну родину [46]. До кожного району були призначені відповідальні за проведення операції, які не пізніше 21 травня мали виїхати на місце. Вони склали оперативні плани, в яких передбачалася мобілізація необхідної кількості гужового транспорту, оперативного і рядового складу УНКВС, партійно-комсомольського і радянського активу. Виселенці з Садгірського та Глибоцького районів, яких вантажили у вагони на станціях Садагура та Терблече, переправлялися у Чернівці на малу станцію, де їх розподіляли по вагонах відповідно з місцем призначення.

Травнева депортація стала репетицією для масштабнішої – червневої. 8 червня 1941 р. об'єднане засідання бюро обкому КП(б)У та облвиконкому ухвалило постанову “Питання проведення (13.06.41 р.) виселення у віддалені місцевості Радянського Союзу сімей зрадників батьківщини, поміщиків, фабрикантів, активних діячів контрреволюційних партій, крупних торговців та інших контрреволюційних та кримінальних елементів по Чернівецькій області”. Зазначалось, що обком КП(б)У та облвиконком надають питанням виселення з області контрреволюційних елементів великого значення і тому вимагають від секретарів райкомів і міськкомів КП(б)У та голів виконкомів взяти під свій особистий контроль підготовку і проведення виселення [47].

Для забезпечення проведення виселення, крім оперативного складу НКДБ, було виділено 3 тис. комуністів і комсомольців та 121 представника місцевого активу [48], проведено інструктивні наради партактиву, мобілізовано 269 автомашин, 2803 підводи та необхідна кількість залізничних вагонів. В результаті червневої акції було виселено 2279 сімей (7720 осіб). З них, за визначенням органів НКДБ, 2340 осіб – активні члени контрреволюційних партій та їхні близькі родичі, 2766 – члени сімей зрадників батьківщини, 1518 – колишні поміщики, фабриканти, торговці, чиновники та члени їх сімей, решта – колишні поліцейські, офіцери румунської, польської та білої армій і члени їх сімей [49].

За спогадами вчителя с. Купка Плевана В.Р., уранці 13 червня 1941 р. представник сільської ради та кілька військових обходили будинки, давали 30 хв. на збори і під конвоем, як злочинців, відправляли людей на станцію. Найстаршому було 80 років, найменшому – кілька місяців. Багато злочинів чинили представники місцевої влади. За платню деякі сім'ї викреслювались зі списків і замість них забирали інших. З 92 осіб, виселених із цього села, протягом 4-х років 40 померли в Казахстані [50].

Депортації підлягали також ті, хто порушував паспортний режим, всі соціально небезпечні та підозрілі особи. Коли заходили в якусь хату, заарештовували всіх, навіть тих, хто ніякого відношення до сімей господарів не мав. Так, одна з працівниць по найму була депортована разом із родиною господаря, у якого вона ночувала [51]. 5 осіб із сім'ї Митрика Захара Тодоровича із с. Красноільськ були вислані до Актюбінської області без будь-якої причини [52].

У зв'язку з тим, що строк проведення операції двічі змінювався – з 11 на 12, а потім на 13 червня, 54 сім'ї, довідавшись про намічену операцію, втекли і сховалися, але вже до 18 червня 37 з них були знайдені [53]. Таким чином, ця “чистка” області за кілька днів до війни була ґрунтовною і всебічною. Тому не можна погодитися з твердженням дослідника Є.Тирчинського, що в 1941 р. висилались тільки заможні єврейські родини [54] – адже висилались представники всіх націй та соціальних груп, які проживали на території області. Ніякого опору цій акції населення не чинило. Під час її проведення стався лише один випадок збройного опору – був убитий оперпрацівник Київського УНКДБ Давиденко. Вбивство у с. Банилів Вашковецького району скоїв оунівець-нелегал Колотило, що ховався на квартирі члена “антирадянської партії” Котовчинського, якого Давиденко прийшов заарештовувати [55].

Каральні органи пильно стежили за реакцією населення на цю акцію. На зібраннях виступали спеціально підібрані і добре проінструктовані “активісти”, які в своїх промовах схвалювали висилку “буржуїв” і “куркулів”, представляли цю акцію втіленням волі всього народу, заявляючи, що “вони давно чекали моменту розрахуватися зі своїми гнобителями” [56]. Одночасно органи НКВС-НКДБ ретельно відстежували і “нещадно викорчувували” прояви “наклепницької пропаганди контрреволюційних елементів”. Так була зафіксована заява Зонда Якова із с. Петрівці Глибоцького району про те, що “...народ прагнув до комунізму, зараз минуло близько року, як існує Радянська влада. За цей час совети багатьох арештували і вислали, тепер народ не хоче комуністів” [57].

Над жителями області важкою хмарою нависли жах та невпевненість. Люди шукали порятунку у будь-який спосіб. За ці дні було подано 210 заяв про вступ до існуючих колгоспів та створено 73 ініціативні групи для створення нових колгоспів, до яких надійшло 1442 заяви бажаючих об'єднатися в колективні господарства [58]. В інформації секретаря обкому КП(б)У І.С. Грушецького підсумки виселення оцінювалися так: *“Проведені заходи по очищенню області від ворожих антирадянських елементів укріпили наші позиції на селі, підняли продуктивність праці на підприємствах області, а також морально-політичні настрої бідняцько-середняцьких прошарків селянства, викликали серед них тягу до колгоспів і подачу заяв до колгоспів, які організовуються”* [59].

Долі буковинців і бессарабців, репресованих у 1940–1941 рр., здебільшого трагічні. Їх перебування на засланні або у виправно-трудовах таборах припали на роки воєнного лихоліття. До в'язнів ставилися за законами воєнного часу. Життя багатьох обірвали розстріли у в'язницях перших днів війни. Країна жила під гаслом *“Все для фронту, все для перемоги”*, тому їжі й одягу для *“ворогів народу”* не вистачало. Так, 18 березня 1942 р. у Богословському виправно-трудовому таборі Свердловської області помер Гривул Петро Тодорович, засуджений у Чернівцях [60]. 11 жовтня 1943 р. в Караганді обірвалося життя Олійника Никифора Феодосійовича з Хотина [61]. Туберкульоз легенів і авітаміноз стали причиною смерті 1 липня 1942 р. у Севураллазі Ніколаєвича Герасима Миколайовича з Верхніх Петрівців Сторожинецького району [62].

В останні місяці перед нападом Німеччини на СРСР в області почалася мобілізація чоловіків до Червоної армії. В травні 1941 р. на військовому обліку перебувало 27212 осіб [63]. Але далеко не всіх збиралися відправляти до армії. І не тільки за висновками медичної комісії. Була ще одна важлива причина – *“вивчення призовників за соціальною ознакою”* та з політико-моральних міркувань. На 10 червня 1941 р. таке *“вивчення”* пройшли 21633 особи. 6187 синів поміщиків, *“куркулів”*, торговців, офіцерів румунської армії, румунських державних службовців, членів *“буржуазних партій”*, репресованих, таких, що мають зв'язки із закордоном, планувалося відправити не в армію, а в робочі батальйони [64], однак здійснити це не встигли.

Тим, хто з перших днів був направлений у діючу армію, довелося пережити немало. Їм, як вихідцям з недавно приєднаних до СРСР областей, командування не довіряло, за ними постійно стежили, кожне їхнє слово фіксувалося. Будь-який схвальний відгук про румунську армію чи життя при румунській владі сприймалися як *“антирадянська фашистська агітація”*. Саме за таку провину були засуджені до 10 років виправно-трудовах таборів Кебич Василь Андрійович з Оршівців, червоноармієць гарматної батареї 91-го кавалерійського полку 17-ї кавалерійської дивізії [65], Бронштейн Ісаак Рувимович із Сокирян, червоноармієць військової частини 1125 [66], а червоноармієць 651-го гірського стрілецького полку 96-ї стрілецької дивізії 18-ї армії Вилущак Петро Іванович із Чорнівки 9 вересня 1941 р. був розстріляний перед строем [67].

Згідно з Директивою наркомату оборони від 20 липня 1941 р., у серпні – жовтні буковинців, як *“сумнівних”* людей та *“зрадників”* [68], призваних із західних областей, зняли з фронту і передали на роботу в промисловість, у так звану *“трудоармію”*, де чимало з них загинуло від важкої праці, голоду і холоду, або ж були заарештовані і засуджені у багатьох випадках до вищої міри.

На другий день війни, 23 червня 1941 р. із Москви від заступника наркома внутрішніх справ НКВС СРСР комдива В.В. Чернишова на ім'я наркома внутрішніх справ УРСР старшого майора держбезпеки В.Т. Сергієнка надійшла телеграма про негайну евакуацію в'язнів із тюрм НКДБ та НКВС західних областей УРСР. 2385 ув'язнених у тюрмах Чернівецької області еваку-

ювали в Нижню Туру Свердловської області та Соль-Ілецк Оренбурзької області [69]. 222 особи, засуджені за ст. 54 до вищої міри покарання, були розстріляні у Чернівцях [70].

Таким чином, за попередніми підрахунками, в 1940–1941 рр. на території Північної Буковини та Хотинщини було репресовано з політичних мотивів близько 11 тис. осіб, з яких понад 1400 розстріляні, загинули у тюрмах, таборах та на спецпоселенні. Репресії та масові депортації населення мали жахливі наслідки для краю. Важке матеріальне становище, залякування та невпевненість у майбутньому призвели до погіршення основних демографічних показників області. Значних змін зазнав соціальний склад населення – знищувались поміщики, підприємці, заможні селяни, була ліквідована й економічна база існування цих суспільних прошарків – приватна власність на землю і засоби виробництва. Іншою стала і національна структура населення Буковини. Зменшилась чисельність основних національних груп. Велика кількість українців була або вислана з області, або виїхала по оргнабору, німці були репатрійовані, багато румунів та євреїв емігрували за кордон або ж були депортовані. Водночас збільшилася кількість росіян і представників інших національностей СРСР за рахунок мігрантів.

Буковина перетворилась на територію, де переслідувалися всі інші ідеологічні, політичні, національні та релігійні групи і партії, несумісні з комуністичною, де громадян жорстоко карали за будь-який критичний вислів про радянську владу, вождів партії, колгоспний лад тощо. Тому для населення, яке сприйняло спочатку приєднання Північної Буковини і Хотинщини до УРСР та СРСР у цілому схвально, в червні 1941 р. вже були характерні зовсім інші настрої. Цим частково пояснюються факти масових розправ над радянськими активістами в перші дні після відступу Червоної армії, а також влаштування урочистих зустрічей румунським військам в окремих населених пунктах. У масових репресіях 1940–1941 рр. треба шукати й коріння росту національно-визвольної боротьби цих і наступних років.

Джерела та література

1. Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). – Ф. 615. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 17–18.
2. Там само. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 118–155. – Арк. 14.
3. Там само. – Спр. 14. – Арк. 14–15.
4. Державний архів Служби безпеки України в Чернівецькій області (далі – ДА СБУ ЧО). – Спр. 4995.
5. Там само. – Спр. П–7568.
6. Там само. – Спр. П–6991.
7. Там само. – Спр. П–5239.
8. Там само. – Спр. П–5499.
9. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. – К., 1994. – Т. 1. – С. 120.
10. ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 139. – Арк. 1.
11. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. – Т. 1. – С. 127.
12. ДА СБУ ЧО. – Спр. П–6163.
13. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. – Т. 1. – С. 124.
14. ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 139. – Арк. 9.
15. Там само. – Спр. 51. – Арк. 8.
16. Там само. – Ф. 615. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 5–6.
17. Радянська Буковина. 1940–1945. Документи і матеріали. – К., 1967. – С. 54, 128.
18. ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 64.

19. Там само.
20. Там само. – Ф. Р – 3. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 39.
21. Там само. – Спр. 29. – Арк. 25.
22. Там само. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 159. – Арк. 5–6.
23. ДА СБУ ЧО. – Спр. П–5989.
24. Там само. – Спр. П–5849.
25. Радянська Буковина. 1940–1945. – С. 53.
26. Державний архів Міністерства внутрішніх справ у Чернівецькій області (далі – ДА МВС ЧО). – Спр. ФО–2288.
27. ДАЧО. – Ф. 615. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 4.
28. Буковина: історичний нарис. Відп. ред. Ботушанський В.М. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – С. 257.
29. ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 85. – Арк. 6.
30. ДА СБУ ЧО. – Спр. П–7496. – Арк. 13.
31. Там само. – Спр. П–6947.
32. Там само. – Спр. П–6879.
33. Там само. – Спр. П–6944.
34. ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 133. – Арк. 2–3.
35. Там само.
36. Там само. – Спр. 118. – Арк. 13.
37. Там само. – Спр. 49. – Арк. 25.
38. Turczynski E. Geschichte der Bukowina in der Neuzeit. – Wisbaden, 1993. – S. 233; Буковина, її минуле і сучасне / Під ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського. – Париж; Філадельфія; Детройт: Зелена Буковина, 1956. – С. 399.
39. ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 118. – Арк. 13.
40. Там само. – Спр. 138–139. – Арк. 5–6.
41. ДА СБУ ЧО. – Спр. П–7500. – Арк. 13.
42. Там само.
43. Там само. – Спр. П–4421.
44. Там само. – Спр. П–3237, П–3252, П–3284.
45. ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 8. – Спр. 11а. – Арк. 18–19.
46. Там само. – Арк. 23.
47. Там само. – Спр. 138. – Арк. 4.
48. Там само. – Арк. 5.
49. Там само. – Спр. 118, 155. – Арк. 12.
50. Архів Чернівецького обласного відділення Пошуково-видавничого агентства “Книга Пам’яті України” (далі – АЧОВПВАКПУ). – Спр. 6. – Арк. 14.
51. ДА МВС ЧО. – Спр. ФО–382.
52. Там само. – Спр. Р–244.
53. ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 118. – Арк. 7.
54. Turczynski E. Geschichte der Bukovina in der Neuzeit. – S. 234.
55. Убивство Іваном Яковичем Колотилом старшого лейтенанта управління НКДБ Київської області Івана Миколайовича Давиденка, як з’ясувалося пізніше, відбулося не в квартирі Котовчинського, а в хаті Андрич Анни Іванівни, 1886 р.н. та Андрич Анастасії Миколаївни, 1922 р.н. у с. Банилів, тоді Вашковецького р-ну. Андрич А.І. та Андрич А.М. розстріляні у Чернівецькій тюрмі № 1 28 червня 1941 р. // ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 6. – Арк. – 4, 7; ДА СБУ ЧО. – Спр. П–3297 на Чорнокожного М.І., Шандро С.Т. та ін.

56. Там само. – Арк. 8.
57. Там само. – Арк. 9.
58. Там само. – Арк. 11.
59. Там само.
60. ДА СБУ ЧО. – Спр. П–7357.
61. Там само. – Спр. П–7841.
62. Там само. – Спр. П–7500.
63. ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 8. – Спр. 32. – Арк. 23.
64. Там само. – Арк. 24.
65. ДА СБУ ЧО. – Спр. П–6554.
66. Там само. – Спр. П–6612.
67. Там само. – Спр. П–6557.
68. Директива НКО СРСР військовим радам фронтів, армій, округів, начальникам політorganів, військовим комісарам дивізій і полків про завдання військових комісарів і політпрацівників в умовах наступу німецько-фашистських військ // Укр. іст. журн. – 1990. – № 5. – С. 100.
69. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. – К., 1994. – Т. 2. – С. 224, 269.
70. Кулаковський П. Розстріляні на початку війни // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1994. – № 1. – С. 191.

м. Чернівці
16.06.2000 р.

РЕПРЕСІЇ КОМУНІСТИЧНОЇ ВЛАДИ ПРОТИ ЗАМОЖНОГО БУКОВИНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА У 1940–1947 РОКИ

В обідню пору 28 червня 1940 р. на територію Північної Буковини і Бессарабії, що 22 роки перебували під окупацією королівської Румунії, вступила Червона армія. Цього дня тут було встановлено так звану радянську владу, яка насправді була жорстокою комуністичною диктатурою Всесоюзної Комуністичної партії (більшовиків) – абрєвіатурно ВКП(б).

Своє утвердження в новій радянській області – Чернівецькій – у 1940 р. вона розпочала, зокрема, з пограбування заможних верств населення, в тому числі й селян. Для цього повсюдно і досить широко використовувалися натуральні і грошові податки, які селяни не завжди могли сплатити, і тоді влада підключала судові органи. Здача хліба розписувалася на кілька обов'язкових строків, недотримання яких тягло за собою судові кари.

Іван Теодорович Гуцуляк 1902 року народження із села Луковиця тодішнього Чернівецького р-ну мав здати державі 1354 кг хліба, а він не здавав. Стан справ доручили перевірити старшому оперуповноваженому Чернівецького райвідділу НКВС сержанту міліції Гуляєву. Він встановив, що у Гуцуляка І.Т. був батько Теодор Григорович 87 років, який казав синові, щоб віз хліб, а той не хотів, кричав на батька. Гуляєв охарактеризував Івана як неписьменного курукуля, який злісно не хоче виконувати доведених завдань по хлібоздачі.

Іван Теодорович на суді себе винним не визнав. Заявив, що не виконав поставки тому, що не було намолоченого хліба. Слідчий же зазначив, що в нього ще з урожаю 1939 р. було 25 ц кукурудзи, отже мав що везти на заготпункт.

Гуцуляк своє запізнення із хлібоздачею наївно пояснював тим, що треба здавати все разом, а не частинами. Кукурудза 1939 року була потрібна йому для годівлі худоби. Він же хотів найняти чоловіка, щоб намолотив жита та пшениці, але ніхто не брався молотити.

Голова сільради Олександр Іванович Олексюк заявив на суді, що сільська бригада неодноразово ходила до Гуцуляка, нагадувала про хлібоздачу, але він ні разу не приходив до сільради, а посилав батька, який не може ходити.

20 грудня 1940 року народний суд Чернівецького р-ну у складі Трофимчука, Драгомирецької і Власія за злісне невиконання зобов'язань по хлібоздачі засудив Гуцуляка Івана Теодоровича до 5 років позбавлення волі в далеких ВТТ НКВС СРСР без обмеження в політичних правах. І.Т. Гуцуляк назвав вирок несправедливим і подав апеляцію. Але перегляд справи нічого не дав. Кримінальна колегія обласного суду в складі голови Калинюка, членів суду Янковського та Денисенка за участю прокурора Зарубіна вирок нарсуду залишила в силі.

У Івана Теодоровича та його 87-літнього батька було конфісковано 2 корови, 1 бика, 3 телиці, 2 коней, віялку, січкарню, віз і 2 саней. Заможне господарство перестало існувати [1].

Прокіп Степанович Гуралюк 1911 року народження, румун, із села Волока у 1940 р. мав здати 6 центнерів 85 кг хліба державі, а здав на 14 грудня 1940 р. лише 142 кг. Його потягли до суду. В обвинувальній частині судового вироку, читаємо таке:

“Будучи міцним господарством, маючи всі можливості для виконання хлібопоставки державі, злісно ухилявся від виконання у перший термін у вересні місяці 1940 року. Замість 199 кг

Іван Петрович Фостій

здав державі лише 142 кг, а в другий термін в жовтні місяці з належних 685 кг здав лише 142 кг, не здав державі 543 кг, в силу чого сільська рада села вимушена була зняти хліб в гр. Гуралюка Прокопа Степановича в безспірному порядку. Причому під час зняття хліба Гуралюк П.С. на воза накидав шульків кукурудзи, які на собі не мали навіть 50 % зерна. Вдруге накидав на воза прілої, цвілої кукурудзи, мотивуючи це тим, що у нього кращої немає” [2].

Суд Чернівецького сільського р-ну під головуванням судді Трофимчука, народних засідателів Власія і Поповича засудив 23 грудня 1941 року Гуралюка Прокопа Степановича до одного року позбавлення волі в загальних місцях без обмеження політичних прав [2]. Зауважимо, що Гуралюку П.С. пощастило. Багатьом таким “антирадянщикам” кара була суворішою.

Всі вищенаведені факти свідчать, що радянська влада за 23 роки свого існування, які минали у 1940 р., не помудрішала і не подобришала. Вона залишалась такою ж грабжницькою, жорстокою і нещадною до будь-якого опору, до будь-якої незгоди та їхніх носіїв, навіть на тільки-но “придбаних” територіях.

Таким чином, заможне буковинське селянство зазнавало жорстокого розорення. Великі земельні володіння були націоналізовані. В заможних селян влада відібрала значну частину землі. Вважаючи багатих селян своїми непримиренними противниками, вона ввела в дію випробуваний метод їх розорення – обкладання непосильними податками. Поряд з цим застосовувала до них політичні репресії як до контрреволюційного і антирадянського елемента. Тільки 13-15 червня 1941 р. з області у виправно-трудова табори НКВС СРСР та віддалені райони країни було депортовано 1518 колишніх поміщиків, куркулів, фабрикантів, торговців та членів їх сімей [3, арк. 12].

Але перший раз радянська влада в області проіснувала рік і 5 днів. Війна перервала її грабжницько-руйнівну політику. Не всі заможні селяни були репресовані і вислані у віддалені райони СРСР. Не вистачило часу. Громадяни області, які залишилися в своїх оселях, раділи, що грабжники зникли з горизонту. Та через неповних 3 роки, у березні–вересні 1944 р. вони повернулися в область і продовжили політику розорення селянських господарств. Найефективнішим способом у цій ганебній справі було, як і в 1940–1941 рр., обкладання селян непосильними податками.

Варто підкреслити, що воєнне і повоєнне село Чернівецької області, як і всієї України, позбавлене в значній мірі чоловічих рук, тяглової сили і механізмів, за роки війни значно захиріло. Поля удобрювалися і оброблялися погано. І все ж у воєнні роки, незважаючи на всі грабежі і реквізиції, Північна Буковина і Хотинщина не голодували. А тут на другий рік після війни – голод. Та ще й який. У Сокирянському р-ні вимерло 2702 людей [4, с. 768–792], у Кельменецькому – 1871 [5, с. 571–642], у Хотинському – 1566 осіб [6, с. 833–879], лише в одному Рукшині вимерло 222 людини [7, с. 797–801]. А всього по області – близько 17 тисяч [8]. Звідки же узявся такий нещадний голод? Відомо, що в 1946 році була велика посуха і вона стала причиною голоду. За всю весну і літо не було жодного дощу. Картопля вродила мізерна. Жито і пшениця були низькорослі, з маленькими колосочками. Інші культури теж зародили нещедро. А держава вимагала своєчасної, а то й дострокової хлібоздачі. Україна мала здати державі 340 мільйонів пудів зерна (5,44 млн. т), а Чернівецька область – 435760 центнерів. І саме це стало найважливішою причиною голоду 1946–1947 років.

Хлібоздача 1946 року була й справді особливо жорстокою.

Постанова № 1184-61 Ради Міністрів УРСР і Центрального Комітету КП(б)У від 4 липня 1946 р., правда, відстрочила до урожаю 1947 р. погашення колгоспами республіки заборгованості по обов’язкових поставках 15000 пудів і по натуроплаті за роботи МТС 2200 тисяч пудів і по поверненню позичок 4349 тисяч пудів і до урожаю 1948 року заборгованість по обов’язкових поставках 15134 тисячі пудів і по натуроплаті за роботи МТС 2244 тисячі пудів. Однак це становища не врятувало, бо урожай усіх культур був мізерний і виконання доведених планів не забезпечував.

Одночасно з цими відстрочками постанова дозволяла облвиконкомам і обкомам КП(б)У західних областей України підвищувати, починаючи з 1946 р., порайонні норми обов'язкових поставок зерна державі колгоспами і селянськими господарствами з тим, щоб встановлений цією постановою план зерноздачі по цих областях був повністю збережений.

Чернівецькій області вищезгаданою постановою було знижено на 16 тисяч пудів обов'язкову поставку зерна державі колгоспами з урожаю 1946 р. З колгоспників не знімали нічого. Влада всі свої сили спрямовувала на те, щоб обезкровити заможні селянські господарства, так званих "куркулів", підірвати основу селянської незалежності і одним махом загнати селян у колгоспи. Тому на заможні господарства накладались такі натуральні податки, яких вони здебільшого не могли сплатити в установлені строки. Їх за це судили і на 5-10 років відправляли у виправно-трудова табори НКВС СРСР у віддалені райони Радянського Союзу.

У Шубранці, наприклад, жила Домна Олексіївна Радиш 1899 р.н. Їй довели план у 1946 році здати державі 2083 кілограми збіжжя. Вона ж на 1 вересня змогла здати лише 362 кілограми. До того ж у неї були борги по грошових податках 135 крб. і по страховці 127 крб.

– *Хліб я не ховала і не саботувала здачі*, – заявила Домна Олексіївна на засіданні Чернівецького обласного суду. – *Всього в мене було знайдено 170 кілограмів зерна. Я до цього возила його на приймальний пункт, але збіжжя не прийняли, бо було сире...*

Пояснення не допомогло. 20 вересня 1946 року за ст. 58 ч. II КК УРСР (ухиляння від хлібоздачі) облсуд засудив Д.О. Радиш до 10 років позбавлення волі з відбуттям кари в далеких місцях СРСР, конфіскацією всього майна та поразкою в правах на п'ять років після відбуття покарання. За рішенням суду з підсудної було стягнуто вартість зерна в сумі 16620 крб. і, крім того, штраф, що вкладався в двократну вартість зерна – 33240 крб. [9]. Як такі суми сплатити? Все господарство з молотка пішло на торги, а його господиня на 10 років у ВТТ.

Петро Михайлович Юрдатій 1890 р.н. з цього ж села не зміг здати 637 кг хліба. З нього стягли штраф по 15 крб. за кілограм і 21 жовтня 1946 р. засудили до 10 років позбавлення волі у виправно-трудова таборах НКВС СРСР в далеких місцях Радянського Союзу з конфіскацією всього майна та поразкою в правах на п'ять років [10].

Семен Миколайович Нескромний 1884 р.н. із села Бояни мав сім'ю з 6 осіб, з них п'ятеро дітей. Числився середняком. Не здав державі зерна, бо не було урожаю. 26 вересня 1946 року обласний суд засудив його до 5 років позбавлення волі з поразкою в правах на 3 роки і конфіскацією майна [11].

Дмитро Михайлович Пампуш 1910 р.н., "куркуль" з цього ж села, мав здати у 1946 р. 1946 кг хліба, а в 1947 р. – 1135 кг зерна, 300 кг картоплі і 126 кг сіна, які, як сказано в рішенні суду, злісно не здав. Пояснював тим, що в 1946 році була велика засуха і хліб не вродив, тому й не здав. А в 1947 р. теж не здав, бо був хворий і не мав засіяного поля. Із 5,66 га засіяв лише 1 га. Мав тільки 1 центнер кукурудзи. Пояснення не допомогло. 18 грудня 1947 р. суддя М.П. Устенко, народні засідателі Китан та Радиш засудили Пампуша Д.М. до 5 років позбавлення волі з відбуттям кари у ВТТ без поразки в правах [12].

Іларій Олександрович Романюк 1898 р.н. із Шубранця у 1947 році мав здати 3450 кг збіжжя, з них до 1 серпня – 690 кг, до 1 вересня – 1553 кг. А він до 17 вересня здав лише 692 кг. Голова сільради Мінтянський і секретар ради Тумак писали, що Романюк злісно ухиляється від виконання здачі хліба державі. Він мав 9,61 га землі, 1 га лісу, хату, стодолу, пару коней, одне лоша і молотарку. Як видно, заможний був селянин. Він посіяв 1,5 га пшениці, 0,30 га жита, 0,30 га ячменю, 0,50 га картоплі, 2,5 га кукурудзи, 0,5 га соняшнику і 1 га цукрового буряку.

Романюк писав у ті дні покаянного листа у Садгірський районний суд. Пояснював, що не виконав хлібопоставок через недорід озимини. Тому здав тільки 700 кг. *"А решту, я запевняю радянську владу, що виконаю після збору кукурудзи"*.

Судді на цю заяву не звернули уваги. 22 жовтня 1947 року відбулося засідання Садгирського районного суду. Романюка Іларія Олександровича засудили до 9 років позбавлення волі з відбуттям кари у ВТТ з конфіскацією майна та поразкою у виборчих правах на 5 років після відбуття покарання [13].

Юрій Олексійович Кокош 1890 р.н. з хутора Майдан Нижньолюковецької сільради Вишницького р-ну у 1947 р. повинен був здати державі 4346 кг хліба, але здав лише 114 кг. Не виконав він і зобов'язань по здачі молока, м'яса, хоч, на думку суду, мав усі можливості, щоб виконати їх.

Юрій Олексійович вину свою визнав, але сказав, що йому не давали можливості змолотити хліб, а до того у нього не все поле було засіяне. Молока теж не міг здати, бо корова була ялова. Вишницький районний суд на підставі ст. 58 ч. II КК УРСР засудив Кокоша Ю.О. до 8 років ВТТ і позбавлення політичних прав на 5 років з конфіскацією майна [14].

Євгенію Казимирівну Вишневську 1900 р.н. з цього ж села звинуватили в тому, що вона не виконала в установлений строк хлібоздачі. Маючи 4,73 га землі, вона мала здати державі 4129 кг зерна, 75 кг м'яса та 420 літрів молока, здала ж значно менше і заявила, що більше не здаватиме, бо немає що здавати.

Суд констатував, що вона вчинила опір у виконанні державних поставок. На 17 серпня заборгувала державі 2915 кг зерна і 177 літрів молока. Своєї вини підсудна не визнала.

Вишницький районний суд 17 серпня 1947 р. на підставі ст. 58 ч. II КК УРСР засудив Вишневську Євгенію Казимирівну до 5 років позбавлення волі у ВТТ з поразкою в правах на 3 роки. Вижила вона у тих таборах чи ні, відомостей не маємо [15].

Не уник суворої кари і Петро Васильович Шкрета 1917 р.н. із Шубранця. У 1947 році йому принесли зобов'язання на здачу державі 5325 кг хліба. В тім числі до 1 серпня він мав здати 1065 кг, а здав лише 150 кг. Після попередження та вимоги сільради здав ще 200 кг. Отож його потягли до суду як злісного невиконавця хлібоздачі. На суді він пояснював, що йому довели велике завдання. Що в нього не 8 гектарів землі, які числяться у сільраді, а тільки 4. Решта належить матері, яка живе з ним в одній хаті. До того ж хліб не вродив, то й немає що здавати. Судді не взяли до уваги пояснень Шкрети.

В господарстві кожного, кого мали судити, слідчі проводили перевірку засіків та інших схованок. У Шкрети, зокрема, знайшли 6 центнерів закопаної пшениці. Він пояснив, що купив їх за гроші, виручені від продажу корови. Пояснення не допомогли. 14 серпня Шкрета Петра Васильовича ув'язнили. Суд над ним відбувся тільки 6 грудня 1947 року. Засудили його до 10 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах НКВС СРСР з конфіскацією всього майна та поразкою виборчих прав на 5 років [16].

Іван Григорович Лупул 1895 року народження із села Раранча тодішнього Садгирського р-ну мав здати у 1947 р. 5738 кг зерна, з яких 1148 кг – до 1 серпня 1947 р. Здав же на той час лише 234 кг. Залишилось до 1.08 не зданих 914 кг. Отже, і його чекала сувора кара.

Влада навмисне встановлювала строк до 1 серпня, коли люди ще не встигали обмолотити урожай, подекуди він ще не був навіть зібраний. Але органам влади саме це й треба було, щоб мати підстави господарів засудити, а господарство знищити.

В рішенні суду сказано, що Лупул свідомо став на шлях саботажу, як куркульське господарство, і приховав хліб. При обшуку у нього було знайдено 60 кг зерна в конюшні, а 120 кг у хаті, які також не були відвезені на заготпункт.

Лупул пояснював, що він мав намір цей хліб відвезти в “Заготзерно”, але не встиг. Суд визнав пояснення безпідставними і засудив хлібороба до 10 років позбавлення волі з відбуттям їх у виправно-трудовах таборах НКВС СРСР у віддалених місцях країни з конфіскацією всього майна та позбавленням виборчих прав на 5 років після відбуття кари.

Іван Григорович Лупул мав на своєму утриманні дружину і двох дітей 10-12 років. Він подав касаційну скаргу в Чернівецький обласний суд. Її розглядали голова суду Лютий і члени суду Максименко та Платко. Вони залишили вирок Садгірського народного суду без змін. Ще одне міцне господарство і його господар були знищені [17].

В пошуках дармового хліба влада залазила в найвужчі і найглибші щілини та намагалася вигребти з них все, що тільки можна. У Топорівцях жив Іван Васильович Волощук 1890 р.н., уродженець с. Стара Жадова Сторожинецького р-ну. Мав у своїй сім'ї дружину, двох синів – Рудольфа 1921-го і Фрідріха 1938 років народження та двох доньок – Ольгу 1924-го і Павліну 1939 років народження. В 1941–1944 роках він жив у Старій Жучці, працював механіком на фабриці “Тіва”, а потім переїхав у Топорівці, купив там водяного млина і почав мірошникувати.

З другим приходом радянської влади в березні–квітні 1944 року уже виникла необхідність віддавати державі мірчук, який мірошник брав за помел – по 19 кілограмів борошна з центнера помелу.

15 вересня 1945 р. у млин завітав слідчий Садгірської прокуратури, юрист 3-го класу Бордюгов і встановив, що Волощук І.В. за період з 1 січня по 25 липня 1945 року зібрав з помельців 162 кг пшеничного мірчука, 1377 кг житнього, 39 кг ячмінного, 2712 кг кукурудзяного. А всього 4290 кг. Весь цей мірчук Волощук мав здати державі, а він здав лише 540 кг. Решту мірчука, за твердженням господаря, він потратив на купівлю матеріалу та на ремонт млина, який давно не ремонтувався і міг стати непридатним для роботи. Тоді б користі не було ні йому, ні державі.

Пояснення господаря судом не були враховані. Івана Васильовича Волощука за ст. 99 КК УРСР народний суд Садгірського р-ну під головуванням Устенка М.П. за участю народних засідателів Демчука та Гарчинської при секретарі Никифоруку О.О. в присутності прокурора Богданова В.М. та адвоката Брейтмана засудив до 6 років позбавлення волі у ВТТ в далеких місцевостях Радянського Союзу та поразки в правах на 3 роки. Підсудний мав право оскаржити рішення суду протягом 48 годин. Оскаржив, але безрезультатно [18].

За період хлібозаготівель 1947 р. в народні суди області за позовами уповмінзагу надійшло 409 справ. Розглянуто було 320 справ. По них були винесені обвинувальні вирoki. До різних термінів ув'язнення засуджено 122 особи. Найбільше їх було в Заставнівському – 22, в Сокирянському – 16, в Хотинському – 14, в Кіцманському – 10, по 8 справ – у Чернівецькому, Садгірському, Глибочькому та Сторожинецькому р-нах.

Судили громадян на 5-10 років. Для 50 відсотків засуджених “куркульських елементів” покарання було визначене 10 роками позбавлення волі з відбуттям покарання у віддалених областях Радянського Союзу, з поразкою виборчих прав на 5 років і конфіскацією майна всього селянського двору.

Так нарсудом Сторожинецького р-ну до 10 років позбавлення волі був засуджений Павлюк М.І., який мав 7 гектарів землі і користувався, за твердженням суду, найманою працею. За липень 1947 р. не здав 1056 кг зерна. Хліб сховав під сіном і замазав у пічурці, а ще й підробив квитанцію про здачу хліба державі на 500 кг.

Народний суд Глибочького р-ну на такий же строк засудив “куркуля” Самушка, який мав 12 га землі, теж використовував найману працю. Мав здати 88 центнерів хліба, але зобов'язання не прийняв і здав державі лише 300 кг зерна.

Окрім цих строків ув'язнення, вони позбавлялися виборчих прав. Їхнє майно конфісковувалося повністю.

Так радянська влада Чернівецької області позбавляла людей приватної власності, яка потім знищувалась або ж руйнувалась сама собою без належного догляду і ремонту. А господарі, які цією власністю володіли і приносили людям і суспільству користь, гинули в енкаведистських таборах від знущань, голоду, холоду, непосильної праці і хвороб.

Комуністичні погроми буковинського селянства продовжувались до тих пір, поки його не колективізували, поки не зробили хліборобів сільськими пролетарями, які ставали постійними наймитами колгоспної системи, що визискувала із селян якнайбільше, залишаючи їм якнайменше.

І все ж, оцінюючи сьогоднішню ситуацію на селі, треба сказати, що в останні роки існування Української РСР колгоспи були перетворені в потужні сільськогосподарські підприємства, які забезпечували вирощування по тонні зерна на кожну людину, виробляли по 1000 і більше центнерів молока на кожну сотню гектарів угідь, по 200-300 центнерів м'яса на 100 гектарів ріллі. На поля і ферми прийшла стовідсоткова механізація.

Колгоспи були забезпечені дитячими яслами і дитсадками. Зросла оплата праці. В селі не було безробітних. Кожен був певен, що при бажанні він зможе заробити собі і на хліб, і на хліба. Сьогодні всеочевидніше стає, що руйнація колгоспів була злочинно передчасною. Невеликі реформи в розподілі прибутків і оплаті праці могли б дати колгоспам новий поштовх до їхнього розквіту і зростання, до дальшого окультурення і благоустрою наших сіл, до кращого продуктивнішого використання усіх багатств українського села.

Аналізуючи згадані тут і не згадані судові рішення, які нещадно нищили кращих сільських хліборобів, хочу нагадати найвищим органам державної і судової влади незалежної України, що ці жертви комуністичного тоталітаризму досі не реабілітовані. Це величезна ганебна несправедливість. Її треба негайно виправити. Судові органи зобов'язані переглянути ці справи і компенсувати жертвам владної несправедливості чи їхнім дітям моральні та фізичні збитки і вартість конфіскованого майна.

Сьогодні ціни на продовольчі товари скачуть неймовірно високо. І це в Україні, яка володіє найкращими у світі чорноземами і чи не найсприятливішими кліматичними умовами. Але ж проїдьте областями, районами і селами нашої держави, подивіться скільки тисяч гектарів чорноземів стоять під багаторічними засушеними бур'янами, не зорані і не засіяні. Де, коли, у які роки і віки український селянин так недбало ставився до обробітку рідної землі. Що ми робимо? В ім'я чого? Де та влада, що буде не продавати надбане нашими дідами і батьками, а примножувати? Хто забезпечить село механізмами, добривами, елітним насінням, спеціалістами? Хто розробить і здійснить таку програму розвитку українського села, яка б забезпечила народ України достатком високоякісних продовольчих товарів власного виробництва? Хто?..

Джерела та література

1. ДАЧО. – Ф. Р-69. – Оп. 1. – Спр. 11.
2. Там само. – Спр. 7.
3. Там само. – Ф. Р-1. – Оп. 1. – Спр. 118.
4. Підрахунок автора на підставі списків, зданих Сокирянською районною держадміністрацією до “Національної книги пам'яті жертв голодоморів 1932–1933, 1946–1947 років в Україні. Чернівецька область”. – Чернівці: Книга Пам'яті України, 2008. – 1080 с.
5. Підрахунок автора на підставі списків, зданих Кельменецькою районною держадміністрацією до “Національної книги пам'яті”.
6. Підрахунок автора на підставі списків, зданих Хотинською районною держадміністрацією до “Національної книги пам'яті”.
7. Гайсенюк Я.С. Спогад про голод 1946–1947 рр. у с. Рукшин Хотинського району // АЧОВПВАКПУ.

8. Холодницький В. Буковинський край у голодоморному вирі 1946–1947 років // Голод 1946–1947 років в Україні: Причини і наслідки: Міжнародна наукова конференція. Київ, 27 травня 1997 р. Матеріали. – Київ; Нью-Йорк: Вид-во М.П. Коць, 1998. – С. 145.

9. ДАЧО. – Ф. Р–196. – Оп. 1. – Спр. 43.

10. Там само. – Ф. Р–136. – Оп. 1. – Спр. 25.

11. Там само. – Спр. 37.

12. Там само. – Спр. 124.

13. Там само. – Спр. 125.

14. Там само. – Ф. Р–55. – Оп. 1. – Спр. 133.

15. Там само. – Спр. 122.

16. Там само. – Ф. Р–136. – Оп. 1. – Спр. 149.

17. Там само. – Спр. 87.

18. Там само. – Спр. 3.

м. Чернівці

6.06.2008 р.

КОМУНІСТИЧНІ РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ТОВАРИСТВ ТА ЇХ ЧЛЕНІВ У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ В 1940–1941 РОКАХ

КОРОЛІВСЬКА Румунія, загарбавши у листопаді 1918 р. Буковину, 10 років тримала на окупованих територіях стан облоги і всіма способами душила українське економічне, політичне і культурне життя. Але не могла задушити. Воно і в жорстоких драконівських умовах, не втрачаючи свого національного колориту, продовжувало жити.

До 30 березня 1938 р. з різним рівнем активності тут діяло чимало політичних партій і національно-культурних, спортивних та робітничих товариств.

Творці і видавці книги “Буковина, її минуле і сучасне”, аналізуючи стан політичного і культурного життя буковинських українців, розділили його на чотири фрагменти:

1. Лівий, соціалістичний табір, в якому найлівіше крило виявляло комуністичні тенденції.
2. Група колабораціоністів, що послугувалась румунській окупаційній владі.
3. Легалістичний табір, що намагався продовжувати народовську політику австрійських часів.
4. Український націоналістичний табір [1, с. 328].

А яким політичним змістом було наповнене життя румунів? 15 вересня 1919 р. була утворена Демократична партія об'єднана, головою якої став Й.Я. Ністор. 21 січня 1923 р. вона увійшла до складу Національно-ліберальної партії І. Бретіану. А в березні 1923 р. були утворені Ліга Національно-християнського захисту, очолювана А. Кузою, і Національно-аграрна партія. В лютому 1923 р. на політичній арені з'являється Цараністська партія Буковини, створена за ініціативою В. Боднареску. У 1923 р. до неї приєдналась українська секція на чолі з Костем Кракалією та Григорієм Андріящуком, які вийшли з Української соціал-демократичної партії. У грудні 1926 р. Цараністська партія Буковини увійшла до складу Націонал-цараністської партії Румунії. У 1925 р. була утворена Національна партія Ніколає Йорги. 14 липня 1935 р. утворилася Національно-християнська партія А. Кузи та О. Гоги, партійним знаком якої була свастика. У грудні 1937 р. О. Гога сформував румунський уряд, але діяв він недовго [2].

Всі ці партії до 1938 р. жили у вирі постійної боротьби за владні і парламентські місця. Критикували одна одну як хотіли і як уміли, особливо у періоди виборчих кампаній. Ми не будемо простежувати конгломерат урядових і парламентських змін, державницької політики цих партій. Оскільки тема нашої статті інша – комуністичні репресії проти усіх політичних партій Румунії та їхніх членів у 1940–1941 рр. Називаємо ці партії, щоб показати читачам, яка велика різниця існувала між політичним життям капіталістичної Румунії і соціалістичного Радянського Союзу, де будь-яке протестне слово чи дія закінчувались розстрілами або багатолітніми термінами виправно-трудова таборів НКВС СРСР та спецпоселень.

Із суто українських партій найчисленнішими були Українська національна партія (УНП), очолювана довгочасним головою Володимиром Залозецьким, Українська соціал-демократична партія (УСДП), яку в різні роки очолювали Михайло Ганек, Василь Руснак, Тео Козак, Юліан Мірош та Семен Галицький. Третьою за чисельністю була Українська народна партія Антона Лукашевича і Лева Когута, яка видавала у 1925–1926 рр. газету “Земля”, котру редагував адвокат Василь Дутчак, у 1926 р. – газету “Народ”, яку редагували Л. Когут, Іван Андрич та В. Руснак, а в 1926–1930 рр. – газету “Рідний Край”, у 1932–1934 рр. – газету “Народна Сила”, яку редагував Юрій Сербинок. За народниками можна поставити Хліборобську партію

Буковини, очолювану Костем Кракалією та Григорієм Андріящуком, яка видавала газети “Хліборобське Слово”, а після її закриття – “Хліборобську Правду” [1, с. 339–355].

Із політичних партій, які існували на Буковині, тільки комуністична була заборонена і мусила працювати в підпіллі. Але, незважаючи на це, вона, використовуючи різні легальні можливості, часто під фірмою Української соціал-демократичної партії, працювала в різних робітничих товариствах, зокрема, “Праця”, “Воля”, у 1929–1930 рр. через Партію українських працюючих Румунії “Визволення” та унітарні профспілки забезпечувала собі майже легальну діяльність.

Досить сказати, що секретар ЦК КПБ Сергій Канюк з 7 серпня 1919 р. по 3 червня 1920 р. редагував газету УСДП “Воля Народу”, останнє число якої вийшло 30 грудня 1920 р., після чого газету було перейменовано на “Робітник”, перше число якої вийшло 6 січня 1921 р. Канюк же 17 березня 1921 р. почав легально видавати газету “Громада”, яку іменував народним часописом. Насправді ж вона була органом Компартії Буковини. Вийшло 13 номерів, останній – 16 червня 1921 р.

Коли 11 квітня 1921 р. “Робітник” був на 3 місяці заборонений, українські соціал-демократи почали видавати газету “Вперед”, перший номер якої появився 28 квітня. З 13 липня знову почав виходити “Робітник”.

Українська народна партія у 1925–1926 рр. видавала газети “Земля” і “Народ”, власником яких був Василь Дутчак, редакторами Лев Когут, М. Атаманюк та Юрій Глипка.

8 листопада 1925 р. почала виходити газета “Боротьба”, яку до 28 листопада 1928 р. редагували Іван Стасюк, Василь Руснак, Семен Галицький та Юліан Мірош. Своє існування газета припинила влітку 1930 р.

19 червня 1927 р. вийшло перше число “Землі і Волі” – газети для працюючих міста і села. Це була газета буковинських комуністів. Вийшло всього троє чисел. Редагували їх І.Д. Стасюк, С.Г. Галицький та В.Г. Готинчан.

Щоб закінчити розмову про діяльність Компартії Буковини та її керівників, скажемо, що ця партія, оскільки вона уособлювала в собі представницю ВКП(б), яка перебувала при владі в Радянському Союзі, мала певний вплив серед робітників і селян Буковини, які вірили, що саме звідти прийде визволення з-під румунського боярського гніту. Та хоч КПБ діяла під прикриттям легальних організацій і товариств, румунська сигуранца, поліція і жандармерія швидко знаходили авторів революційних листівок і антирумунських газетних статей, арештовувала їх, судила і кидала на певні строки у тюрми.

Саме уникаючи судових покарань, у Радянський Союз у 1922 році емігрували Сергій Канюк, уродженець с. Хлівище, у 1926-му – Володимир Гаврилюк із Хрещатика, Євдокія Басараба з Ленківців, Михайло Панчик із Дорошівців, Осип Семенович Букшований із с. Жаб’є, що в Галичині, в 1930-му – Семен Галицький із Нової Жучки. В 1925 році, після закінчення Віденського університету в Радянський Союз, зокрема в м. Харків, тодішню столицю України, прибув член КПБ з 1920 р. Семен Гуцуляк із Нижніх Станівців. Всі вони одержали в Україні поважні посади і сумлінно працювали, поки в Україні не почалися репресивні кампанії проти Української військової організації (“УВО”), Польської організації військової (“ПОВ”). Всі вищезазвані члени Компартії Буковини були в 1934–1937 роках репресовані, і в різний час розстріляні або замордовані в сталінсько-беріївських таборах НКВС.

Після відбуття Семена Галицького в 1931 р. в СРСР для роботи в Комінтерні, до керівництва Буковинським крайовим комітетом КПП прийшли в основному представники місцевого єврейства. На той час у ВКП(б) розгорнулася боротьба з троцькізмом і троцькістами. Вона захопила й Компартію Румунії. Внутрішньопартійні чвари почалися і на Буковині. Цим скористалася румунська сигуранца, багато комуністів та їх прихильників було заарештовано і кинуто в тюрми.

В Москві при Комінтерні діяла партшкола, в якій проходили навчання закордонні комуністи, в тім числі й буковинські, зокрема Бернгард Кац, Карл Терлецький, Василь Волощук. НКВС використовувало їх як свою агентуру і в школі, і за кордоном. Тут процвітало донощитство. Зокрема, жертвою політичного доносу в лютому 1937 року став Семен Галицький, якого звинуватили у зв'язках із сигуранцюю. У Чернівцях, уже після приєднання Північної Буковини до України, жертвою брехливих доносів Юліана Міроша і Бернгарда Каца став Василь Георгійович Готинчан, один із активних діячів робітничо-селянського руху на Буковині. Десятиліттями радянська влада тримала в чорному тілі Василя Васильовича Волощука, який при допитах у Німеччині зізнався, що навчався у партійній школі Комінтерну в Москві. Окремі комуністи-євреї, зокрема Міхель Шор та його рідна сестра Беті з Кіцманя, внаслідок доносів у 1940 році були арештовані НКДБ і їхня доля до цього часу не з'ясована. Денис Парафтейович та Іван Михайлович Грекули із Шипинців заподатливими однопартійцями теж були звинувачені в троцькізмі і до кінця своїх днів не могли відмитися від цих “чорних плям”, але померли вони своєю смертю.

2 жовтня 1928 р. вийшло перше число “Часу”, незалежного, безпартійного часопису, як він себе іменував. Видавцем був інженер Максим Глинський. Газета виходила щоденно перед полуднем. 4 грудня “Рідний Край” та “Час” об'єдналися в щоденник “Час”.

31 березня 1929 р. Партія українських працюючих Румунії “Визволення” почала видавати газету “Борець”. Вийшло 35 номерів. У 1929 р. – 31 число, в 1930 р. – 4. Редагував видання І.Д. Стасюк.

1 січня 1931 р. вийшов перший номер місячника “Самостійна Думка”, редакторами і активними співробітниками якої були Сильвестр Никорович, Орест Зибачинський, Денис Квітковський, Любомир Гузар, Петро та Іван Григоровичі.

4 січня 1931 р. українські соціал-демократи почали видавати тижневик “Нове Життя” на 8 сторінок формату 4-А.

16 жовтня 1932 р. під час виборів почав виходити незалежний часопис соціал-демократичного напрямку “Клич до бою”. Вийшло 5 чисел.

1 січня 1934 р. почав виходити тижневик “Самостійність”, який пропагував ідеї української державності. Редагували його Денис Квітковський, Іван Григорович та Любомир Гузар. Навколо нього групувались члени молоді ОУН.

Коли “Самостійність” на 5 номері 28 січня 1934 року була заборонена поліцією до 7 лютого 1934 р., а після двох відновлених номерів 22 лютого її знову заборонили до 10 березня, видавці зареєстрували і почали видавати тижневик “Молода Буковина”. Коли ж поліція заборонила після кількох номерів і цю газету, почала знову виходити “Самостійність”. Вона радувала читачів своїми матеріалами до кінця березня 1937 року.

Від січня 1934-го по лютий 1938 рр. Юрій Глипка і спілка видавали тижневик “Рада”. Редагував його той же Юрій Сербинюк. Виходили й сатирично-гумористичні часописи – “Щипавка” (1922) та “Жало” (1926).

Ми не будемо характеризувати політичних напрямків цих газет. Хочемо просто показати скільки їх було тільки в Чернівцях.

Всі вищезазвані газети хоча й видавалися під постійним наглядом сигуранци, але легально. Недовговічними були тільки комуністичні часописи, бо, проповідуючи класову боротьбу, антиокупаційні та антирумунські настрої їхніх редакторів – С.І. Канюка, І.Д. Стасюка, В.Т. Руснака, С.Г. Галицького, сигуранца неодноразово арештовувала, кидала на невеликі терміни до в'язниць, а газети закривала. Але після виходу редакторів з-під арешту чи з тюрем, вони знову бралися за роботу і видавали газети під новими назвами.

Таким же репресіям піддавались і газети Української народної партії – “Час”, “Зоря”, “Земля”, “Народний Голос”, “Народ”, “Народна Сила”, “Рада” і їхні редактори Сильвестр

Никорович, Юрій Сербинюк, Лев Когут, редаговані ними газети “Самостійність”, “Час”, “Рідний Край” та журнал “Самостійна Думка” молодого націоналістичного табору.

Скажемо, що заборонивши 30 березня 1938 р. політичні партії і товариства, румунська окупаційна влада нікого з них у тюрму не кинула. Вона залишила одну єдину проурядову партію “Фронт національного відродження”, до якої змушувала вступати всіх, хто працював на державній службі.

Крім політичних партій у краї діяли різні товариства: громадські – “Руська Рада”, студентські – “Союз”, “Січ”, “Молода Україна”, конфесійна студентська організація “Православна Академія”, трохи пізніше – українські академічні товариства “Запороже”, “Чорноморе”, “Залізник”, жіночі – “Жіноча Громада”, “Мироносиці”, культурно-освітні – “Українська Школа”, Музичне товариство “Буковинський Кобзар”, “Український Театр”, “Українська Народна Книгозбірня”, “Український Музей Народовідання” та спортивні – “Довбуш”, “Мазепа”, “Союз Українських Студентських Організацій в Румунії” (СУСОП). У селах також діяли народні доми або читальні [1, с. 364–365].

Працювали видавництва “Рідний Край”, “Самостійна Думка”, “Українська видавнича спілка” та ряд інших. Назви згаданих товариств, видавництв і спілок яскраво засвідчують, наскільки високо зросла національна свідомість українців у роки румунської окупації. Якщо комуністична партія мала під своїм впливом лише робітничі товариства “Воля” та “Праця”, то національні партії мали близько 15 різних товариств, які особливо широко розгорнули свою діяльність після зняття у грудні 1928 р. стану облоги.

Але окупаційна влада і після зняття військового стану суворо стежила за діяльністю цих товариств і шукала будь-якого приводу до їх закриття. У 1937 р., наприклад, таким приводом став не зовсім продуманий, може навіть хуліганський вчинок українських націоналістів – освістання румунського гімну на Шевченківському концерті 26 березня, яке призвело до розпуску і закриття мало не всіх українських організацій і товариств. 30 березня 1938 р., як ми вже згадували, король Кароль II своїм декретом заборонив існування і діяльність будь-яких політичних партій і національно-культурних товариств, окрім новоутвореної єдиної проурядової партії “Фронт національного відродження”. Це було затишшя перед бурєю, яка мала ось-ось настати. І вона настала 28 червня 1940 р.

Політичні партії, припинивши свою діяльність після королівського декрету, майже всі, окрім ОУН та УНП, саморозпустилися. Українська національна партія, зокрема, робила певні спроби, щоб перейти в підпілля і об’єднатися з ОУН. Можливо, це і відбулося б, якби не радянська інвазія, що завершилась приєднанням Північної Буковини і Хотинського, Ізмаїльського та Акерманського повітів Бессарабії до Української РСР [3, с. 33].

Ультиматум Радянського Уряду Румунському Уряду від 26 червня 1940 р. змусив усіх більш-менш відомих політичних діячів українського національного табору емігрувати за кордон – в Німеччину, Чехословаччину та Румунію. Але не всі могли емігрувати. В політичних партіях, окрім провідників, було немало і рядового складу, який нікуди не хотів виїжджати, та й не мав такої змоги. Саме він і став масовою жертвою комуністичного терору у 1940–1941 рр. При цьому слідчі НКДБ-НКВС не гребували звичайними наклепами не вельми моральних доносителів. Дуже часто арештовували і кидали в тюрми тих, хто вже давно забув, що він певний час був членом якоїсь партії, чи голосував колись за її кандидатів на виборах. Всі румунські партії, окрім комуністичної, їхні колишні члени, які не емігрували за кордон, за радянськими мірками вважалися буржуазними, ворожими СРСР, а тому підлягали негайній ізоляції від суспільства.

Так, наприклад, Стефан Танасович Шандро 1899 р.н. із с. Руський Банилів Вашковецького р-ну до 1930 р. був царанистом, тобто членом румунської землеробської партії, а з 1930-го по 1935 рр. – членом і головою сільської організації Української національної партії, вів агіта-

цію за Самостійну Соборну Українську Державу, читав українські книжки і газети, зокрема “Рідний Край”, “Нове Життя”, “Час”, “Нова Рада”. З весни 1938 р. був безпартійним.

Почуття національної гідності з новою силою зазвучало в душі Стефана Танасовича 1940 р., коли в селі була встановлена радянська влада, яка відразу ж зарахувала його до “куркулів” і призначила кандидатом на спецвиселення. С.Т. Шандро мав дружину Василю Назарівну 34 років і трьох синів – Танасія 15 років, Степана 11 і Назарія 9 років. Володів 14-ма га землі, з яких 10 га ріллі, а 4 лісу. Мав три корови, двоє коней, двох кабанів, п’ять овець, домашню птицю. 6 га землі у нього відразу відібрали і розділили між бідняцькими господарствами. До всього його вважали експлуататором, бо він використовував найману робочу силу – 4-5 чоловік для стрижки овець і збирання урожаю [4, арк. 32–38].

Після встановлення радянської влади С.Т. Шандро ніякого зв’язку з УНП не мав, бо її керівники Володимир Залозецький і Юрій Сербинюк перед приходом Червоної армії емігрували в Румунію, а Лева Когута арештували працівники Чернівецького обласного управління НКДБ. Отже, зв’язуватись нібито не було з ким.

Правда, С.Т. Шандро поза політичним життям не залишився. В жовтні 1940 р. за порадою односельчанина, його давнього колеги по УНП, Івана Миколайовича Стринадка, він вступив до сільської підпільної організації ОУН. В село кілька разів приходила представниця обласного проводу ОУН “Хмара” – Ліда Василівна Кіндзірська, проводила з членами організації заняття, говорила про залучення нових членів, придбання зброї, дотримання конспірації, збирала відомості про проведену роботу, а 13 червня 1941 р. в село прибула група енкаведистів та партійно-радянських працівників у складі 7 осіб, яка мала організувати виселення із села у віддалені краї СРСР так званого “контрреволюційного елементу”.

Ця операція закінчилась трагічно. Провідник районної боївки Іван Якович Колотило в нічному двобої убив старшого лейтенанта Київського обласного управління НКДБ Івана Миколайовича Давиденка 1907 р.н., який прибув сюди з цією місією [4, арк. 32, 66, 256].

Арештовані 13 червня окремі громадяни села потрапили в Чернівецьку тюрму. А 16 червня в селі розпочалися повальні арешти. 15 членів організації були арештовані, серед них і Шандро Стефан Танасович. 14 членів організації, які встигли перейти на нелегальне становище, слідчі 27 червня виділили в окрему справу. На арештованих старший слідчий слідчастини УНКДБ молодший лейтенант держбезпеки Рижанов написав обвинувальний висновок, який 27 червня затвердили заступник начальника слідчої частини УНКДБ сержант держбезпеки Савельєв та начальник управління капітан держбезпеки Трубніков, після якого всі 15 арештованих увійшли у розстрільний список № 5 на 60 осіб. Крім Шандра С.Т., до нього увійшли Чернокожий Михайло Ілліч, 1915 р.н., Стринадко Іван Миколайович, 1897 р.н., Колотило Василь Олексійович, 1903 р.н., Кузь Василь Іванович, 1917 р.н., Черногуз Григорій Макарович, 1907 р.н., Мойсюк Григорій Іванович, 1904 р.н., Андрюк Григорій Васильович, 1903 р.н., Никула Василь Прокопович, 1909 р.н., Мельничук Іван Михайлович, 1898 р.н., Осташек Михайло Семенович, 1906 р.н., Синятович Йосип Омелянович, 1911 р.н., Андрюк Анна Іванівна, 1886 р.н., Андрюк Микола Демидович, 1910 р.н. [5, арк. 27–28]. До розстрілу він був підписаний 28 червня 1941 р. – в річницю “славного” прилучення Північної Буковини до Української РСР. Що й казати, гарним подарунком ознаменувала радянська влада цю пам’ятну дату, навіки заливши її безвинною кров’ю [5, арк. 27].

Списки репресованих членів політичних партій занадто великі. В них числиться 222 особи. Звинувачення у них однотипні: був активним членом партії, вихваляв Німеччину, паплюжив СРСР. Зокрема, Георгій Олександрович Моцок 1911 р.н. в енкадєбістських списках числився активним учасником кузистської партії і організатором антирадянської волинки [5, арк. 15]. Василь Іордатійович Кошман 1910 р.н. був нібито активним членом політичної партії гардистів,

систематично проводив антирадянську агітацію, вихваляв фашизм [5, арк. 49]. Стефан Костянтинович Тодорюк 1876 р.н. був примарем у с. Мілієве і активним членом ліберальної партії, мав тісний зв'язок з жандармом Васильком і знущався над селянами [5, арк. 9]. Його мали евакуювати у східні райони Радянського Союзу в першу чергу [5, арк. 55].

Микола Костянтинович Ткачук 1910 р.н. теж активний член партії гардистів. Агітуючи за цю партію, вихваляв фашистську Німеччину і зводив наклепи на Радянський Союз. Коли то було? А з початком війни вів контрреволюційну агітацію проти заходів, які проводили комуністична партія і радянська влада [5, арк. 11].

Іван Георгійович Андрос 1875 р.н. був членом ліберальної партії, потім нібито був організатором гардистської партії, а його син нелегально перейшов у Румунію [5, арк. 15].

Василь Федорович Назарій 1888 р.н. теж був арештований як активний учасник ліберальної партії. З початком воєнних дій проводив контрреволюційну поразницьку агітацію і вихваляв державний лад Румунії [5, арк. 45].

Дмитро Олександрович Кейван 1910 р.н. поплатився за те, що був у минулому кузистом, до того ж нібито проводив антирадянську агітацію [5, арк. 48].

Йозеф Петрович Герлах 1904 р.н. у минулому теж належав до цієї партії, брав участь у погромах єврейського населення, а з початком війни “почав” різко висловлювати свої контрреволюційні погляди щодо СРСР і вихвалити фашистську Німеччину [5, арк. 13].

Микола Тодорович Кучеряну 1897 р.н. був схоплений як активний член кузистської партії. З початком воєнних дій взявся вести поразницьку агітацію і групуватись з антирадянським елементом. У цю ж категорію “злочинців” потрапив і Георгій Флорович Гіцул 1885 р.н. В минулому він належав до партії кузистів, а 1 квітня 1941 р. взяв участь у спробі масового нелегального переходу еміграційно налаштованих громадян румунської національності з Радянського Союзу в Румунію [5, арк. 44].

Белінську Францішку-Ольгу Гнатівну 1911 р.н. заарештували як учасницю польської націоналістичної організації, назви якої не зазначено [5, арк. 47].

Адольф Вільгельмович Баумгартен 1902 р.н. був нібито активним членом фашистської організації і проводив шпигунську діяльність на користь Німеччини [5, арк. 43].

Аврора Іванівна Курвіна 1894 р.н. теж була заарештована, як активний член гардистської партії, неодноразово “*висловлювала* (так у тексті. – І.Ф.) *контрреволюційну агітацію*”. Через італійське посольство у Москві вимагала виїзду в Італію [5, арк. 43].

Василь Ілліч Волошнюк 1911 р.н., колишній гардист, з початком війни розповсюджував поразницькі чутки і висловлював терористичні наміри на випадок приходу німецьких військ на Буковину [5, арк. 42]. Не зрозуміло проти кого він мав ці наміри. Проти німців чи що?

Степан Тодорович Мартинюк 1903 р.н. з Чернівців, у минулому гардист, нібито був зв'язаний із резидентом німецької розвідки Володимиром Слимаком і був ним завербований у фашистську п'яту колону [5, арк. 42].

Михайло Васильович Дронь 1899 р.н., колишній цараніст, депутат окружного комітету, займався експлуатацією населення і висловлював антирадянські настрої [5, арк. 40].

А ось Мирослав Іванович Станкевич 1911 р.н., теж в минулому цараніст, співвласник поміщицького маєтку, з початком війни хотів утекти в Румунію, а потрапив у список № 7 арештованих під час війни, на кого заведені слідчі справи і одержано санкції на арешт [5, арк. 35].

Якщо гардисти, кузисти, ліберали, польські та угорські націоналісти, німецькі фашисти трапляються у справах і списках вряди-годи, то члени ОУН ідуть широким потоком. Причому, до багатолітнього ув'язнення чи розстрілу судять не тільки конкретних винуватців, а й їхніх батьків, матерів, братів та сестер. Так, наприклад, мати члена ОУН, студента Чернівецького університету Олександра Порембського – Олена Володимирівна Порембська 1903 р.н., жи-

телька Чернівців, була арештована і засуджена до 10 років ВТТ, як “мати визначного діяча ОУН, який перебував на нелегальному становищі” [5, арк. 48].

Онуфрія Григоровича Гнідевича 1885 р.н. з Чернівців, відомого в місті садівника і квітникаря, 22 червня арештували, а 28-го розстріляли тільки за те, що його донька Олександра 1922 р.н. була активним членом ОУН, підтримувала зв'язок з обласним проводом, переховувала спочатку в себе на квартирі, а потім у сараї представників крайового проводу ОУН “Зайця” – Василя Петровича Григорчука, Романа Гошовського та резидента німецької розвідки “Гартмана” – Петра Войновського, зберігала в спеціально обладнаних схованках вогнепальну зброю, націоналістичну літературу та розмножувальну техніку і, вчинивши під час арешту збройний опір, була убита енкадєбістами 22 червня 1941 р., в перший день німецько-радянської війни [5, арк. 11].

А були й такі, як, наприклад, Петро Васильович Терещенко 1888 р.н., в минулому солдат чи офіцер Української народної армії, який у документі названий учасником петлюрівської банди, ще в 1920 р. утік з України і висловлював антирадянські настрої. Його занесли в список № 7 під № 13 [5, арк. 36].

В чорні списки смертників занесли і сина Терещенка – Костянтина Петровича 1919 р.н. саме за те, що його батько арештований, а син нібито проводив поразницьку агітацію [5, арк. 36].

А ось Едвард Михайлович Гуменюк 1906 р.н., в минулому гардист, заарештований і розстріляний за зв'язки з керівництвом організації і шефом жандармів, що видавав революційно-налаштованих громадян репресивним органам румунської влади, вороже ставився до заходів радянської влади і комуністичної партії [5, арк. 36]. Незважаючи на війну, працівники НКДБ уважно дослухалися, хто що говорив і поповнювали тюремні камери “підозрілими” особами.

Михайло Костянтинович Прокопович 1886 р.н., за визначенням укладачів списків, в минулому великий куркуль, член партії лібералів, антирадянськи налаштований. 22 і 23 червня 1941 р. розповсюджував поразницькі настрої, ідеалізував фашистський державний лад Німеччини [5, арк. 36].

Серед смертників опинилася і Раїса Никанорівна Захарко 1922 р.н. з Хотина як учасниця ОУН, що проводила антирадянську агітацію, Михайло Григорович Луник 1899 р.н. із Кадубівців, колишній примар і керівник ліберальної партії, який при виселенні сховався, Мойсей Пейсахович Шрайбер 1886 р.н. як колишній меншовик, агент сигуранци, який переховував у своїй квартирі румунських шпигунів [5, арк. 37]. Імена можна продовжувати.

Погоня за членами румунських “буржуазних партій” і українських національних товариств та організацій була своєрідною гонитвою за відьмами і еретиками в епоху жорстокого середньовіччя. Сотні людей безвинно потерпіли тільки тому, що, живучи в іншій країні, як добропорядні громадяни, прилаштувалися до тих соціально-економічних і політичних умов, у яких їм доводилося жити, брали, коли активну, коли пасивну участь у діяльності політичних партій та національних товариств, в громадсько-політичному житті взагалі. Та цього слідчі НКДБ-НКВС до уваги не брали. “Очистка” області від “контрреволюційного елементу” велась без оглядки на закони тієї держави, в якій громадяни жили до приєднання Північної Буковини і Хотинського, Акерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії до Української РСР.

Глибоке вивчення кримінально-слідчих справ і розстрільних списків дає підстави твердити, що жорстока розправа над громадянами області, які за румунської королівської влади належали до якихось політичних партій чи національно-культурних товариств та організацій, за їхні критичні вислови на адресу ВКП(б) і радянської влади – є непростимим злочином каральних органів СРСР і управління НКДБ в Чернівецькій області 1941 року.

Після 17 квітня 1991 р. – дня прийняття Закону Української Радянської Соціалістичної Республіки “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні” ці громадяни були реабілітовані як безпідставно арештовані і засуджені. Але майже всі вони, на жаль, або були розстріляні в Чернівецьких тюрмах, або вимерли у виправно-трудовах таборах НКВС СРСР в перші 2-3 роки перебування у них. Отже, є каяття, та немає вороття.

Джерела та література

1. Буковина, її минуле і сучасне / Під ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського. – Париж; Філадельфія; Детройт: Зелена Буковина, 1956. – 965 с.
2. Бельцан О. Румунські політичні партії Буковини 20–30-х років ХХ ст. // Питання історії України. Збірник наукових статей. – Чернівці: Зелена Буковина, 2007. – С. 241–245.
3. Закон про включення північної частини Буковини і Хотинського, Акерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії до складу Української РСР // Радянська Буковина 1940–1945. Документи і матеріали. – К.: Наукова думка, 1967. – 402 с.
4. ДА СБУ ЧО. – Спр. П–3297.
5. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 5. – Спр. 6. – Арк. 1–99.

м. Чернівці
2.02.2009 р.

УКРАЇНЬСЬКА ПОВСТАНЬСЬКА АРМІЯ – ЖЕРТОВНА ЗАХИСНИЦЯ УКРАЇНЬСЬКОГО НАРОДУ

МУДРІ голови шукають миру! Нерозумні – шукають війни. Ми хотіли б, щоб усі дорослі освічені люди, які пережили і минулу війну, і трагедію комуністичного деспотизму, були мудрими і шукали миру, взаєморозуміння, дружби. Досить уже роздмухувати ворожнечу, досить зневажати тих, хто в жорстоких умовах комуністичного терору виконував свій синівський обов'язок перед власним народом.

Україна – сьогодні є першорядною європейською і світовою державою з могутнім економічним та інтелектуальним потенціалом, який, на жаль, за останні 18 років внаслідок недолугого, антиукраїнського, безчесного і безсовісного керівництва, грабежів і руйнації належно не використовувався, не примножувався.

18 минулих років владні клани потратили не на піднесення економіки, культури, військової могутності України, а на її розграбування. Все робилося для того, щоб посягти зневіру в душах громадян, переконати їх у тому, що Україна без Росії не виживе. Що тільки під крилом Росії у складі Радянського Союзу Україна зможе існувати. Дехто ще й сьогодні керується словами Леніна, що тільки при єдиній дії пролетарів великоруських і українських вільна Україна можлива, а без такої єдності про неї не може бути й мови [1, с. 125].

Чому не може бути мови про вільну Україну без такої єдності? Чому можуть бути незалежними і вільними 4-10-мільйонні Фінляндія, Данія, Австрія, Чехія, Словаччина, а то й зовсім маленькі Люксембург, Ліхтенштейн, Андорра, а Україна з 46-мільйонним народом – не може бути вільною?

Зрозуміло, що Володимир Ілліч тут добряче “загнув”. Хоча він був комуністом-інтернаціоналістом і визнавав право усіх народів на вільне самовизначення, та коли справа дійшла до конкретного діла, щоб надати повний суверенітет Україні, він перетворився в звичайнісінького імперського колонізатора. Оголосив їй 48-годинний ультиматум. А згодом Червона армія пішла у наступ, розв'язала громадянську війну в Україні, і три роки плюндрувала Україну, а потім зробила її колонією нового псевдодержавного утворення СРСР, побудованого на засадах неймовірного національного гніту і жорстокого політичного терору.

Кожен з нас знає, що Україна почала боротьбу за свою незалежність не вчора і не сьогодні. Якщо глянемо в глибінь віків, то там побачимо героїчні постаті не тільки княгині Ольги, князів Ігоря Святославовича, Володимира Мономаха, а й почуємо дзвін окривавлених вражою кров'ю шабель Байди Вишневецького, Петра Сагайдачного, Івана Богуна, Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Івана Виговського, Івана Гонти, Максима Залізняка і багатьох інших славних синів народу, які самовіддано і мужньо боролися за волю України.

Україна була ласим шматком земної кулі для багатьох, особливо ж для сусідів – турків, татар, поляків, московитів... Досить сказати, що шестилітня війна Богдана Хмельницького проти колонізаторських посягань польської шляхти в 1648–1654 роках до краю виснажила і Правобережжя, і Лівобережжя Дніпра. Вони прагнули перепочинку. Гетьман хотів знайти вірного союзника, який би допоміг у скрутний час, виручив, не привласнюючи, звичайно, чужого за своє.

Так з'явилася Переяславська домовленість, яку згодом назвали Переяславською радою. Богдан Хмельницький тоді ще не розумів, у яке страшне ярмо він суне свою голову і голову всього українського народу. По суті, з 8 січня 1654 року Україна сама себе віддала в колоніальне володіння Московського царства. І якщо за царя Олексія Михайловича з Москвою ще мож-

на було домовитись, то при Петрі I Москва дивилась на Україну, як на власну вотчину, і не допускала вільнодумства, закривала українські школи, семінарії та академії. Українську православну церкву приєднала до Московської. В містах були виставлені військові гарнізони, які мало рахувалися з інтересами українського населення. На міста і села накладались важкі податки, а згодом було заведено й кріпацтво.

Спроба Івана Мазепи вирватися з допомогою шведського короля Карла XII з московського іга закінчилась трагічно тільки тому, що серед української козацької старшини не було єдності. Не всі підтримали Мазепу в його патріотичному державницькому прагненні. Та й Карл XII переоцінив і свою хоробрість, і стратегічну мудрість шведських полководців, а тому зовсім хлоп'ячому повів себе на полі бою. Коли поранили ногу, не зміг належним чином керувати військами і програв битву під Полтавою.

Відомо, що князь Олександр Меншиков, якого в історії називають Меншиковим, неймовірно жорстоко розправився з Батурином – столицею Івана Мазепи, – яка була спалена і зруйнована дотла, а всі батуринці вирізані і трупи їх сотнями пливли, розп'яті на хрестах і порубані на плахах, по Сейму. Цього жакливого злочину Україна не забула і ніколи не забуде.

Після полтавської поразки Україна довго вмивалася власною кров'ю. Та ідея визволення з-під московського ярма не вмирала. Нові гетьмани з різною силою наполегливості пробували розірвати ці кайдани. Не можна не згадати перемоги війська Івана Виговського над російською армією Т. Ромодановського і О. Трубецького під Конотопом. Та сили були не рівні.

Царський двір вирішив угамувати Україну з допомогою підкупу козацької старшини, якій надавалися і дворянські привілеї, і значні майнові та земельні наділи. А одночасно з цим велася нещадна війна проти української писемності, культури, навіть історії. Чого був вартий лише Емський указ царя Олександра II про заборону українських книжок, газет, журналів, навіть нот.

Так колонізована російськими царями і боярами Україна дожила до весни 1917 року. Імперія, знесилена Першою світовою війною, клекотала революційним штормом. У Києві було створено Українську Центральну Раду на чолі з визначним істориком Михайлом Грушевським. Рада видала 4 універсали, в останньому з яких проголосила Україну незалежною Народною Республікою [2, с. 244–252].

Ленін спочатку ніби й визнав це право України, а потім оголосив їй війну, яка переросла в громадянську, що тривала близько чотирьох років. Українська революція була задушена. В цьому значну роль відіграли не тільки московські більшовицькі війська, а й українські більшовики-інтернаціоналісти – Юрій Михайлович Коцюбинський [3, с. 37], Василь Назарович Боженко [3, с. 40–42], Микола Олександрович Щорс, Тимофій Вікторович Черняк [3, с. 32–42], Віталій Маркович Примаков [3, с. 36–40], Іван Наумович Дубовий [4, с. 246], які згодом були таємно знищені у 1917–1920-х рр., або розстріляні сталінськими чекістами у 1937–1938 рр., як вороги народу чи агенти іноземних розвідок.

Двадцять років, які довелося пережити Україні після встановлення радянської влади перед Другою світовою війною, були роками жорстокого терору і неймовірних знущань над українським народом.

Злочинні сталінські експерименти з селянством, релігією, художньою, науковою та технічною інтелігенцією стали епохою жорстокої комуністичної інквізиції, яку не порівняти з релігійною інквізицією середньовіччя. Непростимо, що протягом одного десятиріччя було влаштовано два найжахливіші у світі голодомори, внаслідок яких вимерло тільки в Україні 16–20 мільйонів громадян [5]. А що робили ЧК, ГПУ, НКВС, продзагони, комнезами, розкуркулюючи заможних селян, на плечах яких, по суті, й тримався хлібний достаток держави і її монопольна торгівля на хліб, вишукуючи буржуазних націоналістів та інших ворогів радянської влади.

Назвемо тільки деякі цифри. У 1937–1938 рр. чекістами Вінницької області, яких у той час очолював майор державної безпеки І.М. Корабльов, було репресовано 19981 громадянина, з яких по першій категорії було покарано, тобто розстріляно, 11841 громадянина (59 %) [6, с. 183–227]. Чекістами Полтавської області, яких тоді очолював капітан, згодом майор держбезпеки О.О. Волков, було репресовано 8675 громадян, з яких розстріляно 5673 особи (65 %) [7, с. 129–178]. В цілому ж по Україні за політичними статтями Карного кодексу УРСР тільки в 1937 році було арештовано 159708 громадян. Серед репресованих 84670 чоловік, або 53 відсотки, становили українці, 30463, або 19,1 відсотка, – поляки і 12331, або 7,7 відсотка – росіяни [8, с. 103–112].

ГПУ та НКВС перестріляли або замордували в тюрмах і виправно-трудовах таборах найкращий цвіт української інтелігенції – письменників, художників, журналістів, науковців. Під сталінсько-єжовсько-беріївську сокиру потрапили й провідники комуністичного руху Буковини 1918–1940 рр. – Сергій Канюк [9], Володимир Гаврилук [10], Семен Гуцуляк [11], Василь Мороз [12], Михайло Панчик [13], Ганна Яворська [14], Філарет Альбота [15], визначний художник Микола Івасюк [16], поет Дмитро Загул [17], учасники Хотинського повстання і громадянської війни Костянтин Шинкаренко з Хотина [18], Никифір Адажій зі Ставчан Хотинського р-ну, Микола Щербатий із Романківців Сокирянського р-ну і сотні менш відомих буковинців та бессарабців. Чи враховуємо ми ці велетенські інтелектуальні людські втрати, коли захищаємо від нищівної критики Леніна, Сталіна, комуністичну ідеологію, Радянський Союз і Велику Вітчизняну війну?

Відомо, що всі політичні партії, які діяли в Україні до так званої Жовтневої революції і недовгий час після неї, згодом були фізично винищені, навіть і ті, які сповідували комуністичну ідеологію. Не пожаліла сталінська сокира навіть і найбільш активних членів КП(б)У, таких як Володимир Затонський [19, с. 204], Станіслав Косіор [20, с. 275–277], Панас Любченко [21, с. 307], Всеволод Балицький [22, с. 435–437] та ряд інших. Сталінська коса нещадно зрізала увесь пласт української комуністичної інтелігенції і партійної еліти. Червона армія теж не уникла цієї жорстокої чистки. 47 тисяч кращих командирів було знищено. Тому-то в перші місяці німецько-радянської війни Червона армія виявилась небоєздатною і змушена була відступати до Москви, Сталінграда і передгір'їв Кавказу, віддавши на поталу ворогові Литву, Латвію, Естонію, Білорусію, Україну, Молдавію і значну частину Росії.

Варто пам'ятати, що наповнення тюрем і таборів у Радянському Союзі йшло за прямими вказівками Сталіна. Російський публіцист Ігор Бунич у книзі “П'ятисотлітня війна в Росії” наводить цікавий епізод із життя “вождя усіх народів” і його вірного наркома Л.П. Берії. Генеральний секретар ЦК ВКП(б) захотів у листопаді 1940 року дізнатися про те, скільки в таборах ГУТАБу перебуває в'язнів. Берія довго не міг відповісти на це питання, що обурило Йосипа Віссаріоновича, і він натякнув Лаврентію Павловичу, що може його відправити у відрядження у табори, щоб він сам порахував їх кількість. І тоді Берія дав Сталіну таку довідку:

*“Гулаг: наличие на 1.XI.1940 г. – 3729258 человек,
                                  спецлагеря НКВД: наличие на 1.XI.1940 г. – 4475504 человека.
                                  Итого: 8,2 миллиона человек.*

В ожидании приговоров находится примерно 2,8 млн. чел., согласно Вашему указанию по разрядке на 1941 год” [23, с. 212].

Як бачимо, наповнення тюрем і таборів було плановим. Відома сталінська теза: жодного дня без розстрілів – виконувалася безоглядно.

Отже, той, хто намагаючись обілити кривавого ката Сталіна, говорить, що він нічого не знав, що мільйонні вбивства в СРСР чинилися без відома грізного Йосифа, руками жорстоких енкадебістів, глибоко помиляється.

Наведені вище цифри і факти показують, що в листопаді 1940 року у в'язницях і таборах перебувало 11 мільйонів громадян СРСР і зарубіжних країн. Скільки з них там померло, наука і світ поки не знають. А після 1940 року ще ж було 15 років безупинного винищення людей різними способами. Серед них були вже й буковинці та бессарабці, котрих сталінська феміда зарахувала до “українсько-німецьких буржуазних націоналістів”, “ворогів народу”, “зрадників батьківщини” чи “контрреволюційних елементів”.

Аналізуючи діяльність Політбюро ЦК ВКП(б) та Ради Народних Комісарів СРСР, можна зробити висновок, що вони діяли за принципом: сильному все можна. Вони провадили в життя свою політику пролетаризації, незважаючи ні на які юридичні, моральні чи етичні норми.

На 22 червня 1941 року світ тремтів перед Радянським Союзом і його 5-мільйонною армією. Лише Гітлер казав, що це колос на глиняних ногах. Сталін, звичайно, сподівався, що Гітлер знесилиться у війні з Англією та Францією, і Червона армія пройде переможним маршем від Західного Бугу до Ла-Маншу і Гібралтару [24].

Слід підкреслити, що західні українці, білоруси, буковинці, латиші, латвійці, естонці, молдавани за рік свого перебування в обіймах СРСР, побачили, яка це жорстока, несправедлива, грабінницька влада, і в перші ж дні війни взяли за зброю, сподіваючись, що з допомогою Гітлера чи Антонеску їм вдасться вирватися з комуністичної неволі і відновити свою державну незалежність.

В Україні національно-визвольну боротьбу очолила ОУН, створена 28 січня – 3 лютого 1929 року на Першому конгресі українців у Відні. Очолив її колишній командир корпусу січових стрільців УНР полковник Євген Коновалець [25, с. 95–96]. На початок німецько-радянської війни ОУН мала свою розгалужену мережу не тільки в Україні, але й за її межами. Провід ОУН знав, що Німеччина готується до нападу на Радянський Союз. І сподівався з допомогою вермахту після розгрому більшовиків взяти в Україні владу в свої руки.

Тому боївки ОУН з перших днів війни розгорнули збройну боротьбу з радянською владою, репресивними органами і Червоною армією. А 30 червня 1941 року у Львові було проголошено відновлення Української Держави [26, с. 504–505]. Та Гітлеру і його команді цей акт не сподобався. Верховоди Німеччини і не думали віддавати Україну українцям. Вони мали зробити з неї свою продовольчу базу, населення скоротити до мінімуму і перетворити в послужних рабів.

Провід ОУН дав команду своїм боївкам переходити в підпілля і вести збройну боротьбу проти німецької армії і її окупаційної адміністрації. Українській поліції належало йти в ліси і формуватися в Українську народно-революційну армію (УНРА), яка ранньою весною 1943 р. була перейменована в Українську повстанську армію (УПА) [27, с. 10]. Організації ОУН у 1941–1943 рр. діяли по всій Україні. Про це ще у вересні 1942 р. нарком внутрішніх справ УРСР Савченко, перебуваючи у м. Енгельс на Поволжі, інформував секретаря ЦК КП(б)У М.С. Хрущова [28, с. 6].

Перші загони УПА з'явилися навесні 1943 року, як “збройні відділи ОУН-Бандери” на Волині й Поліссі, хоча бандерівське крило ОУН днем постанови цієї збройної сили вважає 14 жовтня 1942 року. Але ж на Волині задовго до цієї дати діяла УПА “Поліська Січ” отамана Бульби-Боровця. Отже, ця дата підлягає уточненню.

Оскільки комуністична пропаганда з перших днів постанови УПА звинувачувала її в співпраці з Гітлером, хочемо навести “Відозву до українців” від 20 травня 1943 року:

“Українці!

Вже два роки палає на наших землях кровова війна, яку ведуть між собою московський та німецький імперіалізми за те, щоб панувати в Україні, за те, [щоб] безконтрольно грабувати та визискувати її багатства, за те, щоб по своїй впадоби використовувати її людські сили.

І один імперіалізм – більшовицької Москви, а другий – гітлерівської Німеччини несуть нашому народові ярмо, знищення, руїну і загладу.

Як донедавна большевицьке НКВС, так тепер німецьке гестапо – мордує, палить, нищить тисячі кращих синів українського народу з їх дорібком, ловить в новий ясир молодь, та засилає її на каторжні роботи до Німеччини, де вона з холоду, голоду, хвороб та знуцання німецьких посіпак – гине.

Та Українська Нація невмируща!

Як колись за козацьких часів, встане тепер знову весь український народ на захист свого права до своєї землі, як і колись несе всім ворогам України помсту і кару, а рідньому крайові – визволення.

Український народ висилає в боротьбу за Українську Самостійну Соборну Державу (УССД) – перші лави бійців – Українську Повстанчу Армію (УПА), яка об'єднує під одною командою усіх чесних українців, що готові в потребі віддати свій труд, своє вміння, своє майно, свою кров і своє життя для здобуття УССД.

Бо тільки в УССД українець буде господарем своєї землі!

Українці!

Вступайте в ряди УПА, допомагайте їй в боротьбі з наїздниками!

Викривайте та знищуйте агентів большевицького та німецького імперіалізмів, що творенням диких, ніби, партизанських, відділів, намагаються ослабити Всеукраїнський Революційний Фронт боротьби за УССД під проводом УПА!

Женіть від себе різних атаманчиків-анархістів та недобитків всяких політичних груп і партій, що хочуть з наказу НКВС чи гестапо розбити Український Революційний Фронт!

Вступайте в лави УПА, помагайте УПА, якої відділи діють по всій Україні та до якої вільний вступ кожному чесному українцеві, що бореться за самостійність своєї Нації!

Геть з німецьким та московським імперіалізмом!

Смерть наїздникам та їхнім агентам!

Хай живе Українська Повстанча Армія!

Головна Команда

Української Повстанчої Армії” [29, с. 3–4].

У Відозві Головної Команди УПА недвозначно сказано проти яких ворогів українського народу вона бореться.

На Буковині УПА організувалася в квітні–червні 1944 року. Біля її витоків стояли Артемізія Георгіївна Галицька – “Мотря”, сестра відомого комуністичного діяча Семена Галицького, Василь Миронович Шумка – “Луговий”, учитель зі Стрілецького Кута, Марко Скоропадюк – “Ступа”, “Сагайдачний” із Виженки, Микола Іванович Дарій – “Дуб”, пізніше “Крук”, Іван Михайлович Токар – “Чайка” з Берегомета Вижницького району та ряд інших [30, с. 136–195].

Комуністична пропаганда, Президія Верховної Ради, Рада Народних Комісарів УРСР, ЦК КП(б)У у своїх зверненнях і різного роду постановках зневажливо називали УПА “бандою головорізів”, “німецькими прислужниками” та іншими ганебними епітетами, намагаючись представити її зграєю гвалтівників і убивць, підірвати довіру народу до неї [31, с. 104–116].

А що ж це насправді було – банда чи все-таки армія? Бандою у нас називають невелику озброєну групу людей, яка займається вбивствами і грабежами з метою власної наживи.

А що робила УПА? Яку мету вона ставила перед собою? Давайте почитасмо, що про це каже III Надзвичайний великий Збір ОУН, що відбувся в серпні 1943 року. В постанові “За що бореться Українська Повстанська Армія (УПА)”, сказано так:

“Українська Повстанча Армія бореться за Українську Самостійну Соборну Державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній, самостійній державі. Зни-

цення національного поневолення та експлуатації нації нацією, система вільних народів у власних, самостійних державах – це єдиний лад, який дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання в цілому світі.

УПА бореться проти імперіялістів і імперій, бо в них один пануючий народ поневолює культурно і політично та визискує економічно інші народи. Тому УПА бореться проти ССРСР і проти німецької “нової Європи”.

УПА з усією рішучістю бореться проти інтернаціоналістичних і фашистсько-націонал-соціалістичних програм та політичних концепцій, бо вони є знаряддям завойовницької політики імперіялістів. Тому ми проти російського комуністсько-більшевизму і проти німецького націонал-соціалізму.

УПА проти того, щоб один народ, здійснюючи імперіялістичні цілі, “визволяв”, “брав під охорону”, “під опіку” інші народи, бо за цими лукавими словами криється огидний зміст – поневолення, насильство, грабунок. Тому УПА бореться проти російсько-більшевицьких і німецьких загарбників, поки не очистить Україну від усіх “опікунів” і “визволителів”, поки не здобуде Української Самостійної Соборної Держави, в якій селянин, робітник і інтелігент зможе вільно, заможено і культурно жити та розвиватися.

УПА за повне визволення українського народу з-під московсько-більшевицького ярма, за побудову УССД без поміщиків, капіталістів та без большевицьких комісарів, енкаведистів і партійних паразитів”[32, с. 198–200].

Виходячи саме із цих настанов, окремі підрозділи Української повстанської армії і діяли на Буковині, хоча і не завжди послідовно їх дотримувалися.

Тепер огляньмо територію, на якій загони УПА вели боротьбу. Це вся Західна Україна, Буковина, Закарпаття, Вінницька, Житомирська, Хмельницька, Київська, Кіровоградська, навіть Одеська області... Пів-України.

А як із кількісним складом? Є різні цифри. Одні кажуть, що УПА нараховувала 100, інші – 200, треті – 400 тисяч вояків. Де ж правда?

Давайте почитаємо “Довідку про ліквідацію бандитів і бандпосібницької бази за період з початку операцій (лютий 1944 року) по 14 липня 1946 року” начальника управління МВС УРСР по боротьбі з бандитизмом полковника державної безпеки Романа Сараєва від 16 липня 1946 року [33, с. 156].

Енкавеесівець свідчить, що за цей час – а це 2 роки і 4,5 місяця – було убито 111832 вояки УПА, затримано 125267, явилось з повинною – 52452, арештовано – 29362. Таким чином – 318913 воїнів. Це, вважаймо, 33 дивізії десятитисячного складу. А ще ж було затримано 31628 бандпосібників, 96325 дезертирів і ухильників від призову в ЧА, а також 62357 осіб, які з'явилися з повинною. Це ще 190310 осіб, яких можна було вважати резервом УПА. Всього – 509223 особи. Більше, як півмільйона. Так це ж ми показали втрати УПА тільки за 2,5 роки. Тільки тих, що на 14 липня 1946 року потрапили до рук МВС-МДБ. А скільки їх загинуло до лютого 1944 року? Скільки ще залишилося в куренях, сотнях і боївках після 14 липня 1946 р.? Адже боротьба тривала на Буковині до травня 1952 року, а в інших областях до серпня 1959 року.

Ось довідка відділу ЦК КП(б)У з роботи західних, Ізмаїльської та Закарпатської областей про хід боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН за станом на 1 вересня 1946 року [34, с. 201–206]. В ній читаємо, що на території західних областей УРСР діє 14 окружних і 35 надрайонних провідів ОУН, які нараховують 469, за комуністичним жаргоном, банд і антирадянських груп, які об'єднують 3779 бандитів. На 1 квітня цього року їх числилося 479 з 3735 бійцями. Якщо кількість бойових формувань зменшилась за цей час на 10 одиниць, то число бойовиків зросло на 44 особи.

В цій же довідці вичитуємо, що по західних областях у квітні було 150 бандпроявів, у травні – 216, у червні – 148, у липні – 225, у серпні – 278, а всього за 5 місяців – 1017 бандпроявів. Найбільше їх було в Станіславській (279), Тернопільській (173) і Волинській (128) областях.

Вояки УПА за цей час убили або взяли в полон 1589 військовослужбовців військ МВС і Червоної армії, бійців винищувальних батальйонів, партійно-радянського активу і місцевих жителів, в основному сексотів.

Про те, що УПА не сиділа склавши руки, свідчать наступні абзаци довідки. Подаємо в оригіналі:

“В апреле и мае с. г. особенно была активизирована деятельность бандитов против бойцов истребительных батальонов. В приказе, захваченном в апреле с. г. в Дрогобычской области, указывается:

“Приказываем всем украинским повстанцам беспощадно уничтожать и стрелять всех участников так называемых истребительных батальонов без различия, где бы они ни были встречены. Если будут или уже имеется в каком селе созданный батальон – ликвидировать”.

Выполняя эти указания, бандитами с апреля по сентябрь с. г. убито 219 бойцов истребительных батальонов, захвачено – 96, ранено – 65 и разоружено 90 истребительных батальонов.

При нападении на истребительные батальоны бандитами захвачено: 47 пулеметов, 77 автоматов, 1101 винтовка, 7811 штук патронов.

Массовое разоружение истребительных батальонов происходило вследствие прямого предательства со стороны отдельных бойцов, пробравшихся в батальоны по заданию ОУН, а, также, вследствие слабо поставленной организационной, политико-воспитательной и боевой выучки личного состава.

К операциям бойцы истребительных батальонов и по настоящее время привлекаются недостаточно, а зачастую уклонялись от боевых столкновений с бандами. Начальник Бурштынского РО МВД Станиславской области тов. Лихачива, не желая руководить истребительными батальонами, в июне с. г. распустил 14 истребительных батальонов и в ответ на директиву УМВД, во исполнение решения ЦК КП(б)У от 23.VII-1946 года, в начале сентября с. г. ответил: “Считаю организацию истребительных батальонов в Бурштынском районе нецелесообразной”. Вместе с тем, в этом районе действуют 2 бандгруппы, насчитывающие 9 бандитов. С апреля по сентябрь совершено 8 бандпроявлений.

В селах Лучинцы и Бабухов этого же района бандиты Белецкий Дмитрий и Грыцев Петро по заданию ОУН вступили в комсомол и без проверки на практической работе были избраны секретарями сельских комсомольских организаций, а затем назначены командирами истребительных батальонов. Добившись доверия у районных организаций, Белецкий и Грыцев приступили к выполнению своей вражеской деятельности, организовали в истребительных батальонах заговоры, убили участкового уполномоченного милиции тов. Рыценко, разоружили остальных бойцов и ушли в лес” [33, с. 202–203].

Автор довідки заступник секретаря ЦК КП(б)У О. Стоянец зазначав, що органи МВС, МДБ, внутрішні і прикордонні війська до цього часу не перебували своєї роботи – від активних військових операцій не перейшли до глибокої агентурної розробки оунівського підпілля. Більшість бандпроявів залишається не розкритою, відповідні заходи не організуються, і бандити зникають безкарно.

Командири частин військ МВС самоусунулись від керівництва військами, які здебільшого діють наосліп.

Оперативні війська використовуються не за призначенням. Так, в 447-му полку із корисних 1400 багнетів в операціях по ліквідації боївок бере участь всього 13%.

“Органы МВД-МГБ, внутренние и пограничные войска за последнее время совершенно перестали проводить рекомендованные ЦК КП(б)У методы – “приманки” и массовые вызовы населения, которые были и остаются эффективными в борьбе с бандами. Проводимые засады организуются крайне плохо, а зачастую даже преступно. Так, в селе Сварчево¹ Рожнятовского района выставленная засада из 5 бойцов 215 стрелкового полка (командир полка Комаринец) разделась и легла спать, а при подходе банды обнаружила себя, и 5 бандитов безнаказанно ушли.

Руководители Черновицкого областного Управления МВД борьбой с бандами не занимались, секретно-осведомительный аппарат надлежащим образом не использовался. Бывший начальник УМВД Руденко и даже обком КП(б)У информировали ЦК КП(б)У, что в области банды почти ликвидированы. Проверкой установлено, что в области числится 10 оуновских проводов, 8 бандбоек, в которых насчитывается 85 участников, не считая бандитов-одиночек, а обком КП(б)У и УМВД продолжительное время информировали, что в области имеется только 1 бандбоек, состоящая из 11 бандитов. С I.IV по I.IX с. г. бандитами совершено 69 бандпроявлений, из них только в августе 25. Из общего количества бандпроявлений только 8 частично раскрыты. Ответные мероприятия на бандпроявления организуются крайне неудовлетворительно.

В Вижницком районе Черновицкой области бандитами совершено 11 бандпроявлений, а ответные меры проведены только по двум, в ходе которых убито 2 бандита и задержано 6 бандитов.

В Сторожинецком районе начальник РО МВД тов. Храмов на 6 бандпроявлений террористического и диверсионного характера ни одной ответной операции не организовал. В этом районе за 4 месяца с. г. задержано всего лишь 2 бандита.

В Ваишевецком районе в 1946 году совершено 16 бандпроявлений, из них 10 террористических актов, 6 случаев разоружения истребительных батальонов и 2 случая увода советских граждан.

Органами МВД-МГБ Черновицкой области убито бандитов: в мае – 1, июне – 2, июле – 2, августе – 6, а наши потери по области составляют только в августе с. г. 16 человек” [34, с. 204].

В довідці підкреслювалося, що перевірка Станіславської, Львівської і Дрогобицької областей встановила, що робота з агентурою значно ослабла. МВС та МДБ, видавши ряд наказів і директив про посилення агентурно-оперативної роботи, недостатньо контролюють хід їх виконання, не повністю використовують наявні війська, погано готуються до проведення чекістських операцій, а при зіткненні з бандитами не переслідують їх до повного знищення, проявляючи в окремих випадках боягузтво і нерішучість. Це самооцінка керівників, а не вигадки противників.

Тут варто зазначити, що крім боягузтва і нерішучості, окремі командири внутрішніх військ, оперуповноважені НКВС-МВС, НКДБ-МДБ, не церемонились із місцевим населенням, застосовуючи терор і розстріли до зовсім безвинних людей, про що прокуратура України неодноразово інформувала заступника голови Раднаркому УРСР Л.Р. Корнійця, представника ЦК КП(б)У Богомолова та інші інстанції. В інформації в. о. прокурора УРСР державного радника юстиції 3 класу С. Шагурова на ім'я Л.Р. Корнійця від 7 лютого 1946 р., зокрема, зазначалось, що за неповними даними в 1945 р. органами прокуратури в Ізмаїльській, Чернівецькій, Рівненській і Волинській областях за рік, а в Станіславській і Дрогобицькій – за 2 останні місяці року

---

¹ Мається на увазі с. Сваричів.

викрито 1109 порушень закону. В тому числі вбивств – 77, підпалів і знищення майна – 75, незаконного вилучення майна – 378, нанесення побоїв – 213, незаконних арештів – 46, інших порушень – 261. У ці цифри не входить близько 1500 арештів, проведених міліцією Львівської області без санкцій прокуратури, понад 60 відсотків яких виявилися безпідставними.

Порушниками радянської законності були: працівники райпарторганізацій – 89 осіб, працівники районних адмінорганів – 133, працівники сільських організацій – 109, працівники НКВС, НКДБ, міліції – 237, бійці винищувальних загонів – 197, працівники суду і прокуратури – 18, військовослужбовці – 262, інші особи – 42.

Прокуратурою по п'яти областях було заведено 259 кримінальних справ і передано в прокуратури НКВС і військові, а також в особливу інспекцію – 347 справ[35, с. 70–79].

Розповідаючи, що творилося конкретно в кожній області, С. Шагуров не обминув і Буковини. Подаємо за оригіналом:

“... 9. Оперуполномоченный Вышковского района¹ Черновицкой области Аброскин А.Е. систематически злоупотреблял своим служебным положением, производил незаконные обыски и аресты, расстрелял несколько граждан. Он предан суду Военного Трибунала, приговорен к высшей мере наказания.

10. Начальник штаба Вышковского истребительного батальона Андреев Н.П. систематически избивал граждан и совершил убийство председателя сельсовета. Судом Военного Трибунала он приговорен к 10 годам лишения свободы.

11. Участковый уполномоченный милиции Черновицкой области Шкурюк Д.А. совершил убийство председателя сельсовета с. Ровное. Военным Трибуналом он приговорен к 7 годам лишения свободы.

12. 6 октября 1945 года лейтенант офицерской школы в Черновицах Треник В.С. совместно с бойцами, вооруженными автоматами, совершили в с. Говорочица² того же района убийство гр-на Козана (очевидно Козака. – І.Ф.) Ивана за то, что последний не допускал их к изъятию сена, принадлежащего его соседу Кенорию Г.И. Убийцы задержаны и переданы военному прокурору Прикарпатского военного округа.

13. В Глубокском районе Черновицкой области председатель сельсовета с. Волчинская (очевидно с. Волока. – І.Ф.) Лищук Д.Г. вызвал в сельсовет гр-на Самушко Г.О., 65 лет, завел его в соседнюю темную комнату и с помощью бойцов истребительного батальона повалил его на пол лицом вниз, заложил за спину руки и навалил на него два мешка с зерном, требуя признаться в несвоевременной сдаче сахарной свеклы. Такому же наказанию он подверг гр. Воробца Н.В., Остафийчука Й.Н., Роикульца А.М. Ему в этом помогли служившие раньше в немецко-румынской армии заместитель председателя сельсовета Ионеску С.А., Куделька П.Г. и Гаврилюк Н.Н. (бойцы истребительного отряда).

Произведенным расследованием установлены также и другие факты издевательства над гражданами со стороны этих лиц. Так, по распоряжению Лищука и Ионеску были водворены в течение 6 часов в холодный подвал граждане Топалла, Кузик и Гуцуляк за невыполнение распоряжения Лищука. Все участники избивений и издевательств над гражданами осуждены к лишению свободы на срок от 6 до 8 лет.

14. В Хотинском районе Черновицкой области председатель Анадаевского (правильно Анадольського. – І.Ф.) сельсовета Мельницкий в пьяном виде, вооруженный винтовкой, ночью обходил квартиры граждан, производил стрельбу из винтовки и избивал граждан Иваненко, Гаврилюк Феодосью, Горбанюк Ольгу, Яцук Докию и Анастасюк Татьяну, обвиняя их

---

¹ Так у тексті. Правильно Вашковецкий р-н.

² Так у тексті.

в несдаче хлебопоставок, после чего повел их в одном нижнем белье в сельсовет и продержал там до утра. Гр-ку Рыжак Ирину избил и стрелял в нее из винтовки. Мельницкий привлечен к уголовной ответственности” [35, с. 75–76].

ЦК ВКП(б) тим часом натискав на ЦК КП(б)У. В свою чергу, ЦК КП(б)У – на обкоми партії з вимогою швидше покінчити із “залишками оунівських банд”. Чернівецький обком партії, щоб підірвати економічно-продовольчу базу УПА, 20 жовтня 1947 року рішив провести масштабну операцію по виселенню сімей учасників ОУН у віддалені райони СРСР. Для цього було мобілізовано 381 особу оперативного складу МДБ та МВС, 630 чоловік військового складу, 600 бійців винищувальних батальйонів і 600 партійних активістів із Чернівців та райцентрів області. Було створено спеціальний штаб, який затвердив по області до виселення 773 сім’ї із 802 поданих.

Керівники області мали намір провести цю операцію за один день. Але випав великий сніг і робота розтяглася на 4 дні – 20-23 жовтня. Було виселено 616 сімей – всього 1635 осіб. Найбільше було вивезено із:

Вижницького р-ну – 199 сімей, 530 осіб,
Вашковецького р-ну – 151 сім’я, 403 особи,
Заставнівського р-ну – 108 сімей, 277 осіб,
Путильського р-ну – 89 сімей, 266 осіб,
Кіцманського р-ну – 20 сімей, 51 особа,
Садгирського р-ну – 21 сім’я, 46 осіб,
Чернівецького р-ну – 20 сімей, 40 осіб,
м. Чернівці – 8 сімей, 22 особи.

Серед виселених: 480 сімей засуджених членів ОУН, 104 сім’ї убитих і тільки 32 сім’ї тих, що перебували в боївках.

За соціальним складом вони розподілялися так: сімей куркулів – 49, середняків – 304, бідняків – 255, службовців – 1, без визначених занять – 7. Серед них 269 чоловіків, 751 жінка і 615 дітей до 15 років [36, с. 439–442]. Як бачимо, представники так званого куркульства в складі виселенців становили 1/12. Решта були бідняки і середняки.

Наведені цифри переконливо показують, з ким воювала радянська влада в 1947 році.

Секретар обкому КП(б)У В. Вовк пояснював секретарю ЦК КП(б)У Лазарю Мойсейовичу Кагановичу причини виселення так:

“Подавляющее количество семей были выселены из населенных пунктов, наиболее пораженных наличием активных связей с действующими в районах этих сел бандитами ОУН.

Так, например, в Путиловском районе выселения были произведены из сел Сергии, Дихтинец, Усть-Путила и Долгополье, среди жителей которых имелось значительное количество пособников банды, руководимой надрайонным руководителем ОУН “Черемшиной” (Миколою Пилиповичем Кричуном. – І.Ф.). В каждом из этих сел подверглись выселению от 10 до 20 семей.

В Вижницком районе по 20 и более семей выселено из сел Испас, Берегомет, Мигово, Баена¹, Розтоки, Мариничи, в которых имелась база пособников банд ОУН.

В остальных районах, менее пораженных бандитизмом, к выселению были подвергнуты семьи, которые имели связи с остатками подполья ОУН и бандитами-одиночками.

После выселения семей бандитов и активных членов ОУН во всех селах и райцентрах были проведены собрания крестьян и колхозников с вопросом “Украинско-немецкие националисты и их агентура – злейшие враги советского народа”.

---

¹ Імовірно, хутір Багна.

Как положительный результат операции следует отметить проявление здоровых настроений среди населения сел, из которых произведено выселение семей ОУН, а также повышение его активности в проводимых политических и хозяйственных мероприятиях на селе.

Так, например, в Заставнянском, Садгорском и ряде других районов на следующие дни после проведения операции во многих селах, где население было запугано бандитами, отмечается массовое вступление в колхозы, и селах, где до этого времени не было колхозов, сейчас создаются.

В селе Топоривцы Садгорского района на следующий день после проведения операции в результате проведенной массово-политической работы вступило в колхоз 411 семей. В селе Шубранец этого же района подали заявление о вступлении в колхоз более 60 семей.

В Заставнянском районе вновь организовано 5 колхозов в селах, из которых выселены семьи ОУН: Кучерив-Малый – 2 колхоза по 170 хозяйств, Самушино – 1 колхоз – 130 хозяйств, Добринивцы – 33 хозяйства и Хрещатик – 40 хозяйств” [36, с. 440–441].

Як бачимо, застосовуючи до населення такі жорстокі заходи як виселення на спецпоселення, влада під впливом страху вирішувала ще одне стратегічне завдання – масову колективізацію буковинських сіл, яка до цього йшла дуже повільно. Колгоспи то створювалися, то розпадалися. Тепер же організовувалися нові і трималися більш-менш стабільно.

Поряд з виселенням ненадійних для радянської влади людей, велася наполеглива робота по остаточному розгрому боївок УПА. Тільки за три місяці осені 1947 року органами МВС-МДБ було вбито 219 вояків УПА. Серед них кущовий керівник ОУН Романович Іларій Олександрович – “Богдан”, 1916 року народження, референт СБ Кутського р-ну Станіславської області Яремчук Василь Степанович – “Мох”, 1921 року народження, керівник ОУН Вашковецького р-ну Церенюк Іван Іванович – “Ярема”, 1919 року народження, кущовий керівник ОУН Дмитрюк Микола Васильович – “Скорий”, 1924 року народження, та станичний ОУН Колотило Микола Євгенович – “Запорожець”, 1914 року народження.

Серед арештованих опинилися кущовий керівник ОУН Молдаван Георгій Омелянович – “Дорошенко”, 1915 року народження, станичні ОУН Маковійчук Василь Михайлович – “Рак”, “Часопис”, 1914 року народження, Мельниченко Георгій Васильович – “Юрко”, “Сміливий”, 1914 року народження, Заводський Олексій Григорович, 1899 року народження, Іпатій Ілля Тодорович – “Єдиця”, 1911 року народження та інші.

Органи МВС-МДБ за цей час захопили: кулеметів – 2, автоматів – 10, гвинтівок – 8, пістолетів – 9, гранат – 17, патронів – 1096 шт., біноклів – 2, друкарських машинок – 1, прапорів ОУН – 3, зруйнували 3 схрони [37, с. 491–493].

Тут, як бачимо, не дуже грають числа. Якщо було ліквідовано 219 “бандитів”, то чому так мало захоплено зброї – всього 29 одиниць? Чи то бандити були ліквідовані? Це запитання залишається без відповіді.

Отож, давайте підсумуємо боротьбу влади з УПА по всьому західному регіону. За період з 10 листопада по 20 грудня, тобто тільки за 40 днів 1947 року, бандпроявів було – 130, убито вояків УПА – 421, арештовано – 1077, втрати владних охоронців склали всього 190 осіб [38, с. 501–504].

Якщо добре порахувати, скільки жертв і крові на чіїх руках, то ми побачимо, що їх значно більше на руках органів МВС-МДБ, окремих з’єднань Червоної армії і влади в цілому.

А тепер до вас, шановний читачу, питання: проти радянської влади воювала банда чи все-таки армія? Чи не настає час відмовитися від старих комуністичних, піввікової давності, стереотипів і широко відкритими очима, чесно глянути на цю проблему, яку недруги України заганяють у глухий кут і використовують її, як “страшилку”, в критичні хвилини нашого життя.

Вояки УПА були єдиною збройною силою в Україні, що виступила проти перманентно організованого комуністичного терору, який глушив і нищив все національно чисте і чесне, прагнув перетворити українців в асимільовану безнаціональну масу послушних рабів. УПА показала, що в українського народу є сили, які знають своє коріння і не допустять, щоб Україна була денационалізована і стала будь-чиєю колонією.

Для того, щоб наші читачі уявили справжні масштаби комуністичної бойні проти українського народу, який ленінсько-сталінським вождям ніколи не був дорогим і любим, проти якої комуністична влада воювала жорстоко і нещадно з перших днів свого існування, намагаючись витравити з нього прагнення до самостійного державного життя, поділити його класовими антагонізмами, експропріаціями, розкуркулюванням і відкрито людиноненавистницькою пропагандою, наведемо загальні цифри втрат УПА за 1944–1952 роки.

В західних областях за цей час було репресовано різними методами, включаючи розстріли та повішення, майже 500000 осіб. У тому числі убито, розстріляно і повішено понад 153000. Заарештовано понад 134000. Вислано на довічне спецпоселення понад 203000 осіб. При цьому вилучено один літак, дві бронемашини, 61 артилерійську гармату, 595 мінометів, 77 вогнеметів, 358 протитанкових рушниць, 844 станкових і 8327 ручних кулеметів, близько 26000 автоматів, понад 72000 гвинтівок, 22000 пістолетів, понад 100000 гранат, 80000 мін і снарядів, понад 12 мільйонів патронів, а ще – більше 100 друкарень з друкарською технікою, понад 300 радіопередавачів, 18 автомобілів і мотоциклів, значну кількість харчових складів та сховищ націоналістичної літератури. Українське підпілля вчинило 14500 диверсій і терористичних актів, в яких загинуло не менш як 30 тисяч представників комуністичного режиму, військовослужбовців та таємної агентури НКВС-НКДБ, МВС-МДБ [39, с. 40].

Тепер можна порівняти втрати убитими протиборствуючих сторін. Вони співвідносяться 1 до 5. Про те, скільки із 500000 репресованих загинуло в таборах, тюрмах, на допитах і на спецпоселенні – ми поки що не знаємо. Але невдовзі будемо знати, якщо й нинішня влада не приховає цього злочину перед народом.

Реально оцінюючи події, можна сказати, що в Україні 15 років точилася колоніальна, керована Москвою, антиукраїнська, антинародна війна. І хоч комуністична влада, володіючи значно потужнішою збройною силою, в 40–50-х роках минулого століття перемогла УПА, 153 тисячі її героїчних бійців розстріляла або повісила, а десятки тисяч замордувала в тюрмах і таборах, та національно-визвольних ідей перемогти не змогла. Вони знову відродилися і забували буйним цвітом, як висушений український літній степ після тривалої теплої грози.

У 1991 році ці ідеї здобули перемогу над закріпаченими комуністичними догмами. Була проголошена українська державна незалежність. Всі сподівались на розквіт і буяння. Але до влади прийшли приховані і явні вороги української державності, які 18 років мордували Україну і її народ, вони не хотіли, щоб у державі запанувало примирення, спокій і дружба. Повели проти УПА злобну, брехливу, наклепницьку кампанію, залучивши до неї ветеранів із числа офіцерів і генералів Червоної армії, МВС та КДБ, які у свій час воювали з УПА, застосовуючи найжорстокіші методи, яким українська незалежність, як кістка у горлі. А президент Кучма окремих організаторам такого антиупівського наступу навіть звання Героя України присвоїв. Тому УПА досі не визнана воюючою стороною.

Новий вибух антиупівської, антинаціональної істерії продемонстрував пленум ради Організації ветеранів України, що відбувся 15 березня 2005 р. Незважаючи на те, що Президент України В.А. Ющенко виступив на ньому із закликом знайти дорогу до порозуміння і прощення, тодішній голова ради цієї організації генерал армії Герасимов І.О. знову зажадав *“каяття керівників ОУН-УПА (або їх нащадків) за вчинені злочини проти свого народу”*. Він за старими комуністичними шаблонами називав ОУН-УПА *“преступними організаціями”* і прямо

твердив, що *“примирення между Организацией украинских националистов и Организацией ветеранов Украины невозможно”* [40].

4 червня Герасимов 2008 року помер. Але 28 листопада 2005 року він встиг по суті підпорядкувати ОВУ Комуністичній партії України. Всупереч статті 6 Статуту ОВУ, яка проголошувала ОВУ незалежною в усій її діяльності від будь-яких політичних партій і рухів, III пленум Ради заявив, що *“підтримує передвиборну програму лівих сил, очолюваних Комуністичною партією України, як єдину можливу, що відповідає інтересам трудового народу, ветеранів, пенсіонерів, спрямовану на відновлення народовладдя процвітаючої України, умов для гідного життя людей”* [41].

Це фарисейське *“гідне життя”* за 70 років радянської влади ми побачили у трьох голодоморах, які забрали близько 20 мільйонів громадян, у чотирьох великих війнах, які забрали близько 50 мільйонів громадян, у жорстоких політичних репресіях, розкуркулюваннях і націоналізаціях, які забрали близько 20 мільйонів людей, у постійних злиднях і нестерпному ідеологічному терорі, який не припинявся ні на мить. У цей концтабір, у цю політичну каторгу, в московську неволю нас знову хочуть повернути секретар ЦК КПУ Петро Симоненко та його підспівувачі із керівництва нинішньої Ради ОВУ.

Герасимова на посаді голови президії ОВУ на недовгий час замінив генерал-лейтенант Анастасієв. Він продовжував політику розбрату, обстрікування та паплюження патріотичної діяльності ОУН та УПА. У 2009 р. Раду ОВУ очолив депутат Верховної Ради України українець Цибенко П.С., який продовжує українофобську політику Герасимова та Анастасієва.

Ветерани війни і праці Чернівецької області в своєму листі, опублікованому у газеті *“Українське слово”* 8-14 березня 2006 року, просили Президента України, Прем'єр-міністра України, міністра оборони, голову СБУ, міністра внутрішніх справ вжити рішучих заходів проти знахабнілої групи великоімперських шовіністів, які, розперезавшись, штовхають Україну до братовбивчої війни! Відомо, що на божевільних, щоб вони не наробили лиха, одягають гамівні сорочки. Станом на січень 2009 року в Україні залишилося ще немало великоімперських шовіністів, які, підхопивши прапор великоімперського колоніалізму в Україні, продовжують серед ветеранів антиукраїнську і антидержавну колотнечу, паплюжать ОУН та УПА і навіть Президента України В.А. Ющенка. Вони на догоду вказівкам із Москви хочуть штовхнути український народ у вир громадянської війни! Отож, ми просимо СБУ в найближчий час опублікувати списки колишніх спецгруп НКВС-НКДБ та їхніх командирів і вчинені ними злочинні операції, усіх сексотів, які були закинуті в боївки і сотні УПА, де вони займалися провокаціями, зрадництвом і вбивствами. Діяльність цих боївок розглянути на відкритих судових процесах і таким чином покласти край шельмуванню УПА, начіплюванню на неї тих злочинів, яких вона не творила.

Торжество закону і справедливості в цій справі, по-перше, оздоровить політичну атмосферу в суспільстві; по-друге, покаже справжніх злочинців братовбивчої війни; по-третє, буде великим уроком на майбутнє для тих, хто привик жити в брехні і провокаціях, хто на українофобії і антидержавних колотнечах хоче нажити політичний капітал захисника народу, будучи насправді його найлютішим ворогом. Після цих процесів кожен громадянин знатиме, що ніякі злочини безкарно не минають. За них обов'язково доведеться розплачуватись. Віра в силу закону, в справедливість влади сягне тих висот, які потрібні будь-якому цивілізованому суспільству.

Ветерани Чернівецької області закликали і закликають усіх патріотів України згуртувати свої лави навколо Президента Віктора Андрійовича Ющенка, навколо всіх патріотичних сил України і дати рішучу відсіч шовіністичним, великоімперським, антиукраїнським замірам генералів і полковників з ОВУ в Києві та інших містах і селах України, де тільки вони про себе заявили.

На фоні масштабних антиукраїнських діянь Президії Ради ОВУ стає зрозумілим, що це комуно-більшовицьке утворення, не здатне досягнути і зрозуміти еволюційні та революційні процеси, що відбулися на всьому пострадянському просторі і в Україні зокрема. Члени цього утворення були і залишилися україноненависниками, ворогами незалежної України. Ми не повинні дозволяти їм шельмувати героїчну діяльність ОУН-УПА, сіяти ненависть і розбрат в українському суспільстві. Всі українські патріотичні сили покликані поставити заслін шовіністично-імперським наклепам верховодів ОВУ та їхніх поплічників, притягти їх за шельмування ОУН-УПА до кримінальної відповідальності, виконати вимогу ветеранів про позбавлення генеральських звань усіх антидержавників та україноненависників, які відкрито це демонструють в комуністичних газетах, а Українську повстанську армію поставити на всенародний постамент честі й слави, як вірну захисницю українського народу, як хороброго, самовідданого і мужнього борця за Українську Державність.

Нерозумному, антидержавному протистоянню ветеранських організацій треба покласти край. Усунути від керівництва ветеранським рухом антиукраїнський, великоімперський, шовіністичний, контрреволюційний офіцерський клан колишніх офіцерів КДБ, МВС та Червоної армії. Усіх ветеранів війни і праці слід згуртувати в єдиному Всеукраїнському ветеранському об'єднанні, яке очолює Герой України, академік Ігор Рафаїлович Юхновський.

На політичній арені України довгі роки билися дві ідеології – національна і антинаціональна, або імперсько-колоніальна. Національна здобула перемогу, інтернаціонально-комуністична потерпіла поразку. Помаранчева революція 2004 року підтвердила невмирущість національної української ідеї. Сьогодні і завтра всі ми, живучи на цій землі, серед українського народу, повинні дбати про те, щоб наша держава зростала й міцніла, а між нами усіма панувала братерська дружба, взаєморозуміння, взаємодопомога, мир і спокій. Тільки така політика приведе нас до добра і щастя.

Джерела та література

1. Ленін В.І. Критичні замітки з національного питання // Повне зібрання творів. – К.: Політвидав України, 1972. – Т. 24. – 550 с.
2. Винниченко В. Відродження нації. У трьох частинах. – Київ; Відень, 1920. – Ч. II. – 328 с.
3. Історія міст і сіл Української РСР. У 25 томах. Чернігівська область. Голова головної редколегії П.Т. Тронько. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії Академії наук УРСР, 1972. – 778 с.
4. Дубовой Иван Наумович // Военный энциклопедический словарь. – М.: Воениздат, 1984. – 864 с.
5. Голод – геноцид 1933 року в Україні: історико-політологічний аналіз соціально-демократичних та морально-психологічних наслідків. До 65-річчя голодомору. Міжнародна науково-теоретична конференція. Київ, 28 листопада 1998 р. Матеріали. – Київ; Нью-Йорк: Вид-во М.П. Коць, 2000. – 536 с.; Веселова О.М., Марочко В.І., Мовчан О.М. Голодомори в Україні 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: Злочини проти народу. Видання друге, доповнене. – Київ; Нью-Йорк: Вид-во М.П. Коць, 2000. – 274 с.
6. Лошицький О. “Лабораторія”. Нові документи і свідчення про масові репресії 1937–38 років на Вінниччині // 3 архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 1998. – № 1/2. – 432 с.
7. Лошицький О. “Лабораторія – 2”: Полтава. Документальні матеріали про масові репресії в Полтавській області у 1937–1938 рр. // 3 архівів... – 2000. – № 2/4. – 552 с.
8. Нікольський В. Статистика політичних репресій 1937 р. в Українській РСР // Там само.

9. Державний архів Служби безпеки України в Харківській області (далі – ДА СБУ ХО). Архівно-слідча справа № 57092 на Канюка С.І.
10. Там само. Архівно-слідча справа № 45193 на Гаврилюка В.В.
11. ДА СБУ в Кіровоградській області. Архівно-слідча справа № П-55929 на Гуцуляка С.Ю. у 2-х томах.
12. ДА СБУ ХО. Архівно-слідча справа № 250167 ФП на Мороза В.Б.
13. ДА СБУ в Одеській області. Архівно-слідча справа № 14542 на Панчика М.Д.
14. ДА СБУ ХО. Архівно-слідча справа № 8716 на Альботу Ф.І.
15. Державний архів Служби безпеки України (далі – ДА СБУ). Архівно-слідча справа № 58426 ФП на Яворську Г.М.
16. Там само. Архівно-слідча справа № 58204 ФП на Івасюка М.І.
17. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 263. – Оп. 1. – Архівно-слідча справа № 43063 на Загула Д.Ю.
18. Центральний архів Міністерства безпеки Російської Федерації. Довідка № 10/АН-456 від 13.09.1994 р. по архівно-слідчій справі № Р-5053 на Шинкаренка К.Ю.
19. Затонський Володимир Петрович // Українська Радянська Енциклопедія (далі – УРЕ) у 16 т. – К.: Головна редакція УРЕ. – 1961. – Т. 5. – 560 с.
20. Косіор Станіслав Вікентійович // УРЕ. – 1962. – Т. 7. – 576 с.
21. Любченко Панас Петрович // УРЕ. – Т. 8. – 576 с.
22. Балицький Всеволод Аполлонович // Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи. – К.: Абрис, 1997. – 608 с.
23. Буніч І. Пятисотлетня війна в Росії. – СПб: Облик, 1997. – Кн. 3.
24. Суворов В. Ледокол. День “М”. – М.: Аст, 1997. – 576 с.
25. Книш З. Становлення ОУН. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 1994. – 128 с.
26. Акт відновлення Української Держави // Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – 660 с.
27. Літопис УПА. Нова серія. Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943–1944. Документи і матеріали. – Київ; Торонто: Літопис УПА, 1999. – Т. 2. – 724 с.
28. Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. – К.: Дніпро, 1996. – 496 с.
29. Відозва до українців. 20 травня 1943 р. // Літопис УПА. Нова серія. – Т. 2. – 724 с.
30. Фостій І.П. діяльність ОУН-УПА на Буковині та боротьба з ними радянських репресивних органів у 1944–1952 рр. // Книга Пам'яті України. Чернівецька область. – Чернівці: Чернівецьке обласне відділення Пошуково-видавничого агентства “Книга Пам'яті України”, 1999. – Т. 3. – 527 с.
31. Звернення Президії Верховної Ради, Ради Народних Комісарів УРСР та ЦК КП(б)У “До населення західних областей України”. 27 листопада 1944 р. // Літопис УПА. Нова серія. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943–1959. – Київ; Торонто: Літопис УПА, 2001. – Т. 3. – 652 с.
32. Постанова III Надзвичайного Великого Збору ОУН “За що бореться Українська Повстанча Армія (УПА)”. Серпень 1943 р. // Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади. – Львів: Просвіта, 1993. – Кн. 1. – 800 с.
33. Довідка про ліквідацію бандитів і бандпосібницької бази за період з початку операції (лютий 1944 року) по 14 липня 1946 року // Літопис УПА. Нова серія. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943–1959. – Київ; Торонто: Літопис УПА, 2002. – Т. 5. – Кн. 2. – 574 с.

34. Довідка відділу ЦК КП(б)У з роботи західних, Ізмаїльської та Закарпатської областей про хід боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН за станом на 1 вересня 1946 р. 14 вересня 1946 р. // Там само. – С. 201–206.

35. Інформація прокуратури України заступнику голови Раднаркому УРСР Л. Корнійцю про незадовільний стан дотримання радянської законності у західних областях України та наглядову роботу органів прокуратури щодо усунення існуючих порушень. 7 лютого 1946 р. // Там само. – С. 70–79.

36. Інформація Чернівецького обкому партії ЦК КП(б)У про виселення сімей активних учасників ОУН і УПА з території області. 31 жовтня 1947 р. // Там само. – С. 439–442.

37. Звіт Чернівецького обкому партії ЦК КП(б)У про хід виконання постанови ЦК КП(б)У і Ради Міністрів України від 20 червня 1947 р. “Про поліпшення політичної і господарської роботи в західних областях УРСР” на території області за період з 1 вересня по 1 грудня 1947 р. 8 грудня 1947 р. // Там само. – С. 491–493.

38. Інформація Управління з перевірки партійних органів ЦК КП(б)У про хід боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН за листопад–грудень 1947 р. 26 грудня 1947 р. // Там само. – С. 501–504.

39. Шаповал Ю. Війна після війни // Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3. – 652 с.

40. Герасимов І.О. Год минул. Грядут выборы // Ветеран України. – 2005. – Грудень. – № 24.

41. Герасимов І.О., Буряков М.С. Постанова пленуму ради Організації ветеранів України “Про участь організації ветеранів України у наступних виборах народних депутатів України, депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів” // Ветеран України. – 2005. – Грудень. – № 23.

м. Чернівці
23.01.2009 р.

ШАНУЙМО ІМЕНА І ПАМ'ЯТЬ РОЗСТРІЛЯНИХ З історії ОУН Заставнівщини

БОРотьба за Самостійну Соборну Українську Державу точилася віками. Після зруйнування Київської Русі ордами хана Батия у 1240–1242 роках, князівська міжусобна боротьба не давала можливості нашим пращурам знову з'єднатися в могутню державу і вдруге заявити на весь світ про своє існування. Минали століття міжусобних воєн, внаслідок яких окремі шматки, а то й усі українські землі ставали володіннями сильніших, організованіших сусідів – турків, литовців, росіян, румунів та угорців.

Дев'ятнадцяте століття устами геніального поета українського народу, кріпацького сина, який став великим поетом і великим художником, Тараса Григоровича Шевченка на весь світ заявило, що у світі є волелюбний і щиросердний, трудолюбивий і талановитий, мужній, хоробрий і красивий український народ, є Україна, яку століттями терзають то польські королі, то московські царі, вона ніяк не збереться, щоб стати могутньою європейською і світовою державою. Що їй заважало? Відсутність цементуючої єдності у народі. Богдан Хмельницький ніби й завоював право України на свою державність, але йому не вистачило розуму і волі на те, щоб закріпити цю державність на віки. Він повірив тим, кому не мав вірити, і добровільно віддав Україну у московське ярмо на 337 років. Вирватись із цього яра хотів багатолітній гетьман України Іван Степанович Мазепа. Знайшов навіть союзника в особі шведського короля Карла XII, який виявився дещо легковажним, а значна частина українських полковників піддалась брехливій московській пропаганді. А дехто через власні амбіції не підтримав гетьмана у його святій боротьбі, перебіг до Петра I, і Полтавська битва замість перемоги принесла жахливу поразку і Карлу XII, і гетьману Мазепі, і всьому українському народові. Україна на довгі роки стала колонією Російської імперії. Їй дали назву Малоросія. Ця Малоросія з гнівом і ненавистю дивилася на грабіжництво і сваволі нового хижого і жорстокого окупанта, інколи піднімалась на повстання, але не підтримана усім населенням, замордована і знесилена, залишалась у московській кабалі.

Сонце свободи, здавалось, засіяло в лютому–березні 1917 року. Знесилена Першою світовою війною, Російська імперія з допомогою більшовицьких агентів почала розсипатися. 22 січня 1918 року Україна проголосила себе Незалежною Народною Республікою. Та знову на горизонті з'явилася чорна сила ще страшніших і ще жорстокіших грабіжників, очолюваних зграєю антиукраїнських кримінальних злочинців на чолі з Володимиром Ульяновим, який прибрав собі псевдонім Ленін.

З осені 1917 року більшовицькі банди, що звалися то Червоною гвардією, то Червоною армією, заливали кров'ю кращів синів українського народу міста і села молодої незалежної держави. Більшовицька камарилья рішила економічно задушити Україну. З Москви, з Петрограда, з інших міст Росії в Україну поряд з військами були послані тисячі продзагонщиків, які буквально вигрібали із селянських засіків зерно, забирали худобу, сало і м'ясо, цукор і метал, вугілля і одяг та вивозили в Росію. Водночас радянська влада з винятковим азартом руйнувала і розграбовувала заможні селянські господарства, що й призвело до першого радянського Голодомору 1921–1922 років, який забрав близько 5-8 мільйонів українських селян та їхніх дітей. Українська Народна Республіка не могла вистояти перед оскаженілою, озброєною до зубів московською навалою більшовицьких грабіжників і в жовтні 1920 року перестала існувати.

Почалося так зване соціалістичне будівництво. Воно супроводжувалось неймовірним політичним терором і безмежними економічними грабежами українських селян. Намагаючись якнайшвидше колективізувати село, ЦК ВКП(б) у січні 1930 року приймає постанову про ліквідацію куркульства як класу, руйнує заможні господарства, а їхніх господарів висилає на Соловки, в Сибір, на Урал, у Вологодську та Владимирську області. Награбований хліб тисячами тонн вивозить за кордон, зокрема в Англію та Німеччину, а українських селян, робітників та інтелігенцію прирікає на голод. 8-10 мільйонів громадян Української Радянської Соціалістичної Республіки вмирають голодною смертю, мільйони так званих куркулів знову репресують і вивозять у віддалені райони СРСР уже не на 3 роки, як у 1921–1922 роках, а на 5-10, а то й на вічне поселення, багатьох звинувачують у контрреволюційній або антирадянській діяльності і розстрілюють...

Українські села зруйновані, колгоспи ледве животіють. Усуспільнена худоба і птиця здає з голоду. Москва розпочинає проти свого народу “великий терор” 1937–1938 років. Хапають, судять, кидають у тюрми і концентраційні табори, розстрілюють мільйони людей. Буйним квітом розцвітає донощицтво. НКВС і НКДБ вербують до своїх лав мільйони так званих сексотів. У кожній установі, на промислових підприємствах, у будівельних і транспортних організаціях вони буквально сиділи один на одному. Всі разом оберігають ВКП(б) від контрреволюційних та ворожих елементів.

Радянському Союзу заважала спокійно жити Польща, яка в 1919–1920 роках відхопила значну частину українських земель і господарювала на них як хотіла, час від часу влаштовуючи над українським населенням так звану пацифікацію. В пригоді Йосифу Сталіну у цій делікатній справі став фюрер фашистської Німеччини Адольф Гітлер. В’ячеслав Молотов і Йозеф фон Ріббентроп у серпні 1938 року уклали таємний договір про розподіл центральноєвропейських зон і ліквідацію Польщі як держави. 1 вересня 1939 року війська вермахту напали на Польщу із заходу, а радянські війська 17 вересня – зі сходу. 20 вересня Польська держава перестала існувати. До Української та Білоруської РСР були приєднані повіти і воєводства, заселені українцями та білорусами.

Тим часом ленінська ідея всесвітньої соціалістичної революції ще не вмерла. ЦК ВКП(б) і Раднарком СРСР дбають про розширення СРСР. Одинадцять союзних республік – це мало. Треба більше. Першою жертвою більшовицького нападу стає Фінляндія. 26 листопада 1939 р. на радянсько-фінському кордоні радянською стороною провокується воєнний конфлікт. 30 листопада Радянський Союз оголошує Фінляндії війну. Зазнає у цій війні поразки, але все ж таки шматок Карельського перешийку з містом Виборгом вдалося відхопити [1, с. 20–23].

Світ не відреагував на агресію Радянського Союзу проти Фінляндії. Апетити його росли. Черговими жертвами стали Естонія, Латвія і Литва. Їх перетворюють у радянські соціалістичні республіки. Усі громадяни, які не вписувалися в комуністичні характеристики робітників і селян, а також “буржуазні інтелігенти” цих республік були репресовані і вивезені в Сибір, Архангельську область та інші віддалені місця СРСР.

Нарешті підійшло 28 червня 1940 року. Червона армія вступила на територію Північної Буковини і Бессарабії. Вони були приєднані до Радянського Союзу, територія України зросла до 590,9 квадратних кілометрів, а населення на 1 червня 1941 року становило 41657 тисяч осіб [2, с. 478].

Далі ми відходимо від загального огляду до конкретних буковинських справ.

Вступ Червоної армії і загонів НКВС на територію Північної Буковини і Хотинського повіту Бессарабії, окрім певної радості в перші дні, приніс із собою велику насторогу і навіть страх, який невдовзі підтвердився масовими арештами громадян різних соціальних груп, націоналізацією заводів, фабрик, майстерень, банків, великих домо- і землеволодінь тощо...

Далі пішла спроба загнати всіх селян у колгоспи. Заради цього робилося тут все те, що радянська влада творила у Радянському Союзі в 1920–1930 роках. Заможних людей почали обкладати великими натуральними податками, яких вони не могли виконати. Людей судили і висилали у віддалені райони СРСР, де вони помирали від непосильної праці, голоду та холоду.

Протест, який згодом переріс у жорстоку ненависть і навіть у збройний опір, наростав. Його очолила Організація українських націоналістів, яка одна з усіх політичних партій і культурних та спортивних організацій, що діяли за часів румунської окупації, перебуваючи в підпіллі, вирішила збройно виступити проти тоталітарної комуністичної московської влади.

Незважаючи на жорстокий терор НКВС-НКДБ, якому піддалася ця організація у 1940–1941 роках, прості люди, здебільшого селяни, сільські та міські інтелігенти, гуртувалися навколо неї з твердою вірою, що жорстокий більшовицький режим проіснує недовго, що Німеччина, яка вже завоювала мало не всю Європу, розгромить Радянський Союз і допоможе Україні стати незалежною державою.

Саме такі ідеї-надії проповідувалися провідниками ОУН напередодні Другої світової війни.

Треба сказати, що на Буковині чи не найбільшою у 1940–1941 роках була Заставнівська повітова організація українських націоналістів. Це сталося тому, що починаючи з осені 1939 року тут над створенням сільських осередків ОУН, а потім куштових, підрайонних, районних і надрайонних або повітових організацій працювали паралельно і Буковинський провід ОУН на чолі з Орестом Зибачинським, і Українська національна партія, очолювана Володимиром Залозецьким та Юрієм Сербиноюком, провід якої виношував думку про об'єднання з ОУН [3]. Росту організацій сприяла також активна конкретна допомога Крайової Екзекутиви ОУН на західноукраїнських землях (КЕ ОУН на ЗУЗ), утвореної в лютому 1939 року на чолі з М. Турашем (Грабовським), яка почала посилати на Буковину своїх емісарів. Вони проводили тут значну організаційну, організаторську, пропагандистську і виховну роботу [4].

На 10 грудня 1940 року в Заставнівському районі уже діяв повітовий провід спочатку з центром у селі Брідок, а з кінця січня 1941 року – з центром у Чунькові. Брідоцький провід до кінця січня 1941 року очолював Василь Малик – “Клим”. Заступником у нього був учитель із Чунькова Григорій Маник – “Максим”, якого в кінці січня 1941 року призначили повітовим провідником і дали йому псевдо “Поганий”. Заступником у нього став Василь Пелешатий із Борівців [5, арк. 28–36]. На зв'язок до них із Галичини у різний час у ці роки приходили “Сивий”, “Василь”, “Рись”, “Бурій”. Вони вимагали від буковинських провідників активної роботи, більшого залучення жителів сіл до ОУН.

Крім повітового проводу, на Заставнівщині діяли чотири районних проводи: Заставнівський, Веренчанський, Самушинський і Брідоцький. До Заставнівського району входили Заставна, Дорошівці, Василів, Вікно, Чорний Потік, Товтри і Погорілівка. Районовим був призначений адвокат і мировий суддя Заставни, уродженець Дорошівців Павчук Михайло Миколайович, 1893 року народження.

До Веренчанського району входили Веренчанка, Кадубівці, Борівці, Чуньків, Прилипче. Районовим було призначено Княгницького Дмитра Олександровича.

До Самушинського району входили села Самушин, Онут, Мосорівка. Районовим був призначений Турецький Іван Степанович, що мав псевдо “Їжак”.

У Брідоцький район входили Брідок, Боянчук, Вербівці. Районовим був призначений листоноша із Заставни Василь Васильович Лахманюк, що мав псевдо “Пес”.

Слід сказати, що з грудня 1938-го до початку 1941 року Михайло Миколайович Павчук разом з адвокатом Еммануїлом Буриком та Іллею Ткачем організував у Дорошівцях осередок ОУН із 15 осіб, у Василеві він сам залучив до ОУН 3-х, а Бурик 2-х, у Вікні – по четверо, у Товтрах і Погорілівці – по троє, у Заставні разом з Еммануїлом Буриком залучив до ОУН 14 осіб. Всього – 45 душ [6, арк. 194–222–226].

Та в жовтні–листопаді в Чернівцях почалися масові арешти провідників і активістів ОУН Буковини. До рук слідчих потрапили: дружина Ореста Зибачинського – Марта Данилівна Зибачинська-Мойсюк [7], Захар Миколайович Бідняк, адвокат за освітою, бухгалтер Кіцманського районного відділу народної освіти [8], провідник ОУН Буковини Віктор Тодорович Кулишір [9].

Від останнього слідчі НКДБ дізналися про активну діяльність оунівців Заставнівщини, зокрема Василя Пелешатого у Борівцях, Василя Малика в Брідку, Григорія Маника в Чунькові та інших. 23 січня 1941 року таємно були заарештовані господарі Василь Петрович Пелешатий та Георгій Іванович Пугач, секретар Киселівської сільради Георгій Васильович Цебрик і бухгалтер сільського споживчого товариства Михайло Дмитрович Савчук – всі з Борівців [5]. Почалися допити, і вся організація Заставнівщини посипалась, як пшоно з решета.

Потрапивши в цупкі руки слідчих, арештовані спочатку заперечували свою причетність до ОУН, але після кількадечної фізичної і психологічної обробки чистосердечно розкривали свої карти, сподіваючись, очевидно, на пом'якшення кари, а то й на прощення гріхів.

Ось як проходила розмова між Миколою Юрійовичем Осадчуком, 1909 року народження, з Добринівців, який був арештований таємно 14 квітня 1941 року слідчим обласного управління НКДБ сержантом держбезпеки Борисом. Слідчий знайшов, що Осадчук Микола Юрійович є учасником контрреволюційної української націоналістичної організації, яка ставила своїм завданням збройне повстання проти радянської влади і встановлення буржуазної держави [10].

Крім того, слідчий стверджував, що Осадчук М.Ю. завербував у контрреволюційну українську націоналістичну організацію Гаврилюка Юрія Васильовича і дав йому завдання – здійснити терористичний акт над головою сільради Іваном Миколайовичем Кременецьким.

На підставі цих звинувачень Осадчука М.Ю. арештували і провели обшук, який ніяких речових доказів не дав.

Цього ж таки дня почалися й допити. Вів їх лейтенант держбезпеки Залеський. Із протоколу дізнаємось, що М.Ю. Осадчук зростав у заможній сім'ї. Його батько мав 24,5 гектара землі, але в 1938 році помер. Мати виділила синові 8 гектарів, а собі лишила 16,3. Радянська влада з перших днів свого панування приступила до переділу усіх багатств. У Миколи Осадчука відібрали 3,25 га землі, а в матері – 13,8 га. Одним махом із заможних зробила їх середняками. Та цим справа не обмежилась. Микола Юрійович, маючи чотирикласну освіту, будучи хліборобом, не стояв осторонь політичних подій, які відбувалися в Румунії. У 1937 році він вступив у партію націонал-цараністів і був у ній кілька місяців до заборони усіх політичних партій королем Карольом II декретом від 30 березня 1938 року. Вся його політична діяльність полягала в тому, що в день комунальних чи парламентських виборів він мав голосувати за кандидатів цієї партії. Не знав Микола Юрійович, що його коротке перебування в націонал-цараністичній партії гірко йому відгукнеться уже за іншої, за радянської влади.

З перших днів свого утвердження на Буковині радянська влада повела нещадну боротьбу з так званими “куркулями” і великими землевласниками. Адже хотіли підготувати населення до колективізації. Земля завжди була найбільшим багатством селянина. Чим її більше, тим він багатший. А багата людина – це незалежна людина. Радянській владі незалежні люди не були потрібні. Вона їх боялася. Оббираючи заможних селян, націоналізуючи великі землеволодіння, фабрики, заводи, банки, домоволодіння, електростанції, нова влада будила у їх власників ворожі настрої до себе. На боротьбу з цими настроями і були націлені органи НКВС та НКДБ.

Вислухавши біографічні відомості Осадчука, Залеський попросив Миколу Юрійовича розповісти про його участь в українському націоналістичному русі.

“Відповідь: В українському націоналістичному русі я ніякої участі не брав і не беру.

Слідчий: Ви член контрреволюційної організації, дайте правдиві зізнання.

Відповідь: Ні в якій контрреволюційній організації я участі не брав, контрреволюційної діяльності не проводив.

Слідчий: В яких стосунках ви з жителем Добринівців Гаврилюком Юрієм Васильовичем?

Відповідь: Знаю його як односельчанина. Він заходив до мене слухати радіопередачі. Останнім часом, боячись наклепів, я відмовився від колективних радіослухань. Не дозволяв нікому слухати радіо, в тому числі й Гаврилюку Ю.В.

Слідчий: Коли ви бачились із Гаврилюком?

Відповідь: Останній раз я бачив Гаврилюка в суботу 5 квітня цього року біля своєї хати, де він показував свою силу. Жартома боровся з жителем села Шикером Іваном. У понеділок 7 квітня Шикер Іван приходив до мене за буряковим насінням, оскільки я є уповноваженим Хрещатицького цукрозаводу. В той час, як він був у мене, до хати зайшов і Юрій Гаврилюк. Нічого мені не сказав і разом із Шикером вийшов. Гаврилюк Юрій Васильович відомий у селі п'яниця і бандитський елемент. Від Дарійчука Георгія Олександровича мені стало відомо, що Гаврилюк Юрій у неділю в приміщенні сільради сварився з головою сільради Кременецьким Іваном. У вівторок до мене прийшов за насінням цукрового буряка Василь Чорний і зі слів Георгія Гордія розповів, що Гаврилюк Юрій у хаті Івана Кременецького зізнався, що його підговорили убити Кременецького. І що голова сільради підозрює в цьому Георгія Гордія та Івана Шикера (його зятя), що вони є співниками, оскільки разом із Гаврилюком Юрієм були у кузистській партії. А в середу мене через сільраду викликали в Заставну в міліцію, де я був затриманий. Із Гаврилюком Юрієм Васильовичем ніяких зв'язків не мав, ніякої контрреволюційної роботи не проводив” [10].

Не знаємо, яку роботу слідчі проводили із заарештованим, але 28 квітня о 15.45 М.Ю. Осадчук уже розповідав, що в кінці лютого 1941 року до нього прийшов незнайомий чоловік, назвався “Влучком”, і сказав, що його послав “Крук”, який пропонував господарю вступити в ОУН. Осадчук йому точної відповіді на цю пропозицію нібито не дав. На другому сеансі допиту цього ж дня він знову заперечував свою причетність до ОУН:

“Ніким я в ОУН залучений не був, – говорив. – Мене вербували в цю організацію, але я тоді своєї згоди не дав. А другий раз до мене ніхто не приходив. Перший раз я питає “Влучка”, що таке ОУН? Він сказав, що сам того добре не знає. Йому тільки відомо, що вона бореться за Самостійну Україну” [10].

Минуло 10 днів. 9 травня 1941 року на допиті Микола Юрійович Осадчук нарешті зізнався, що в січні 1941 р. посланцю “Крука” він дав свою згоду бути членом ОУН, прийняв присягу і одержав псевдо “Гербась”. “Після цього, – продовжував свої зізнання, – він доручив мені вербувати нових членів. Я залучив до організації Чорного Іллю Олексійовича, Гаврилюка Юрія Васильовича, Остафійчука Танасія Миколайовича, Максимчука Юрія Васильовича, від яких прийняв присягу і дав їм клички. Більше в організацію нікого не вербував” [10, арк. 149].

У ході допиту Микола Юрійович розкрив ще одну важливу таємницю:

“Не пам'ятаю числа, але у лютому до мене прийшов “Влучко” і приніс штафетку, в якій було написано, що до мене йде чоловік “Бурий” для навчання членів організації. Приблизно через 4-5 днів уночі до мене приїхав чоловік із Чорного Потоку і привіз “Бурого”, який був у мене 4 дні і провів 2 чи 3 заняття. Він ознайомив мене з історією українського народу. Основний наголос робив на збройному повстанні і відриві України від СРСР, тобто на створенні Самостійної України, говорив про конспірацію. А потім було заняття з військової справи. На занятті були я, Чорний Ілля Олексійович, Гаврилюк Юрій Васильович, Остафій-

чук Танасій Миколайович, Максимчук Юрій Васильович, Дробот Василь Танасійович і Дробот Василь Васильович. Дроботів завербував Чорний” [10, арк. 149].

А хто ж такий був Гаврилюк Юрій Васильович (дехто його називав Георгієм)? Маємо на нього дві характеристики, які майже тотожні. Ось що відповів на питання слідчого Осадчук М.Ю. 30 квітня 1941 р.

“Запитання: Ви знаєте Гаврилюка Георгія Васильовича?”

Відповідь: Знаю як односельчанина, як людину, яка ніколи не працювала, займалася крадіжками. За це він кілька разів був заарештований. А після того, як одружився, відкрив невеликий магазин і торгував. Був у партії кузистів. Запеклий антисеміт. З приходом Червоної армії магазин у нього забрали, і він почав займатися різними дрібними комбінаціями... Приблизно в грудні 1940-го або в січні 1941 року він прийшов до мене і почав говорити, що йому відомо, що по селах існують організації українських націоналістів. Я запитав, звідки він це знає. Гаврилюк відповів: коли працював у лісі, то чув від людей. Більше на цю тему я з ним не говорив” [10, арк. 147].

А ось характеристика, яку 14 квітня 1941 року на допиті дав Гаврилюку голова Добринівської сільської ради Іван Миколайович Кременецький:

“У 1939 році Гаврилюк сильно побив сврея Боруха Кернера. А при допиті на жандармському постерунку, побив румунського жандарма, за що 8 місяців сидів у тюрмі. До 1930 року чинив великі збройні пограбування. Коли його жандарми вели на пост, пробував утекти і був прострілений у плече. Розійшовся з дружиною, не хотів їй платити аліменти. Казав, що уб’є, якщо вона подасть на суд” [10].

6 квітня 1941 року свавільний Гаврилюк прийшов у Добринівську сільську раду, де, окрім голови, застав уповноваженого райкому партії завідуючого районним земельним відділом Заставнівського райвиконкому Кузьму Харитоновича Міщенка, 1897 року народження, уродженця села Великі Копані Миколаївської нині Херсонської області і близько 250 громадян села, які зібралися на збори.

Голова сільради рішив скористатися присутністю районного начальника та громадян села і присоромити Гаврилюка за те, що він не виконує його розпоряджень. *“Я запитав Гаврилюка, – продовжував викладати свої свідчення про цю особу І.М. Кременецький, – коли він буде возити камінь на дорогу?” Він відповів: “Тоді, коли ти зі своєю жінкою будеш заготовляти”. При цьому він підніс свої руки і сказав: “Подивись на мої руки! Я ніколи ними нічого не робив і робити не буду! Все, що ти змущуєш нас робити, не йде від вищих органів, це ти сам придумуєш. До всього цього я не здатний працювати. Якби всі були такої думки, як я, ніхто не виконував би ніяких, навіть державних постанов і наказів. У нас є своя сильна партія”. З цими словами він підійшов до мене, відірвав з рукава клапоть матерії і порвав на дрібні шматочки, сказавши: “Отак і ми тебе порвемо на такі шматки з твоєю комуністичною партією. Я тебе добре пам’ятаю ще з 1938 року, коли ти мене навертав у комуністичну партію”. Гаврилюк при цій розмові заявив, що в нього є револьвер, а потім додав: “Сьогодні ти мене бачив, але більше бачити не будеш. А я тебе бачив і ще побачу. Тепер тобі кінець” [10, арк. 175].*

Такі рішучі слова розгніваного Гаврилюка не на жарт налякали голову сільради. Про це він розповідав слідчому так:

“Я бачив, що він може мене убити, швиденько вибіг у коридор і на ключ зсередини закрився в кімнаті секретаря сільради. Гаврилюк прибіг, бив у двері ногами, але я мовчав. Він вибіг із коридору і почав світити сірниками у вікна кімнати, в якій я знаходився. Я продовжував сидіти тихо. Гаврилюк знову приходив і бив ногами у двері. Потім він побіг до мене на квартиру, думаючи, що я дома, що втік через вікно. Після цього він ще разів два чи

три бігав сюди-туди. Із сільради я не виходив до четвертої години ранку. Потім перейшов до сусіда, а о 7.00 прийшов додому. Міщенко сказав мені, що до мене вночі чотири рази приходив Гаврилук. В кінці розмови він заявив, що має завдання убити мене і Міщенка” [10].

Ось ця заява, як видно, і лягла в основу звинувачення М.Ю. Осадчука в підготовці терористичного акту проти голови сільради.

Зауважимо, що ці свідчення Кременецький І.М. давав 14 квітня, арешти ж у селах району, походили значно раніше. Де ж причина такого страшного провалу?

Вище ми говорили, кого із провідників ОУН Заставнівського району назвав на допитах Віктор Кулишір. Слідчі НКДБ уже в грудні 1940 року мали кілька прізвищ провідників ОУН різного рівня, яких негайно почали розробляти. 23 січня 1941 року був арештований заступник керівника повітового проводу ОУН, житель с. Борівці Василь Петрович Пелешатий. 3 лютого він почав давати щирі свідчення про те, коли вступив до ОУН, з ким, де, коли і які зв'язки мав. Назвав багато відомих йому імен. Зокрема, він розповів, що Заставнівський район за оунівським адміністративно-територіальним поділом є повітом, який ділиться на три райони. У кожному районі по 7-9 сіл. Він зізнався, що повітову організацію очолює Малик Василь із Брідка, а його заступниками є Григорій Маник, учитель із Чунькова, і він – Василь Пелешатий [5].

Полюючи за місцевими націоналістами, органи НКДБ особливо цікавились і представниками крайового (Львівського) проводу ОУН, які працювали на Буковині. 29 березня 1941 р. представник крайового проводу “Бурий”, він же “Микола”, “Микита”, а насправді Петро Іванович Запотічний, 1920 року народження, уродженець с. Біла Білобожницького р-ну Тернопільської області потрапив у розставлений енкадебістами капкан і теж розповів слідчим багато цікавого: як і коли став націоналістом, коли і за чийм дорученням прибув на Буковину, де встиг побувати, що встиг зробити, і, головне, назвав багато людей, з якими зустрічався, вів теоретичні і практичні військові заняття.

Отож, у лютому–квітні 1941 року Чернівецьке обласне управління НКДБ мало, як на долоні, всю оунівську мережу Заставнівщини, в тому числі і куц, провідником якого в січні 1941 року був призначений секретар сільради с. Чорний Потік Іван Онуфрійович Паліброда, 1915 р.н. До його куца входило 9 сіл, які мали свої псевдоніми: Товтри – “Скала”, Дорошівці – “Болото”, Вікно – “Ярмарок”, Брідок – “Рінь”, Митків – “Пісок”, Мосорівка – “Вода”, Самушин – “Перевіз”, Онут – “Кордон”, Чорний Потік – “Довге” [10, арк. 37].

9 квітня були заарештовані уже згадуваний нами Микола Юрійович Осадчук, 1909 року народження, господар із Добринівців – “Гербась” та Василь Григорович Нуцуляк, 1896 р.н., небагатий господар із Вікна – “Старик”; 25 квітня – Іван Онуфрійович Паліброда, 1915 р.н., – “Крук” і Василь Миколайович Запаранюк, 1921 р.н., – “Остап”; 26 квітня – заступник районного провідника Василь Манолійович Паліброда 1920 р.н., – “Влучко” – всі з Чорного Потіку, а також Манолій Іванович Манчуленко, 1902 р.н., заможний селянин із Миткова – “Смерека” та Василь Георгійович Бейко, 1910 р.н., відомий у Миткові чоботар і добрий господар. 29 квітня в камері попереднього ув'язнення Заставнівського РВ НКВС опинилася відома в Дорошівцях господиня Василина Іванівна Мацкуляк, 1901 р.н., що мала псевдонім “Хитра” [10].

Слідчі Чернівецького обласного управління НКДБ Ларкін, Борис та Прищепя старанно допитували і протоколювали зізнання арештованих, з яких видно, що ОУН перебувала на стадії організації і революційних розмов. Бойові дружини не були сформовані. Жодного терористичного акту оунівці повіту не здійснили, бо не мали чим. Зброя і вибухівка були лише в декого. Розгром настиг борців за волю України на стадії організації і ознайомлення з програмою ОУН-революційної, тобто бандерівської.

Звичайно, до ОУН вступали ті, хто сподівався і вірив, що Самостійну Соборну Українську Державу, за розповідями “Бурого” та “Мартина”, неважко буде здобути, оскільки Німеччи-

на, яка вже завоювала всю Європу, невдовзі нападе на Радянський Союз і допоможе українцям у справі визволення. Та цим сподіванням не судилося збутися. Тим більше їх не могли дочекатися ті, що потрапили до рук працівників УНКДБ і сиділи в Чернівецькій в'язниці № 1, не знаючи, що з ними буде завтра чи післязавтра.

Арештовували членів ОУН Заставнівської повітової організації тихо, без зайвого шуму, щоб не налякати тих, хто був причетний до ОУН. Усіх одночасно загребти не могли. Отож, слідом за Василем Пелешатим, Михайлом Савчуком та іншими борівчанами та киселівчанами, були арештовані: 23 березня – Молдован Манолій Миколайович, 1913 року народження, – “Марко” з Брідка; 25-го – Маник Григорій Михайлович, 1909 р.н., повітовий Заставнівщини з Чунькова; 26-го – Дмитро Іванович Мельниченко, 1907 р.н., та Ілля Іванович Хмелівський, 1897 р.н., а 30 квітня – Василь Іванович Ковчак, 1909 р.н., – всі троє жителі с. Кадубівці [3].

До цієї групи був приєднаний по справі і посланець КЕ ОУН на ЗУЗ Петро Іванович Запотічний (він же “Маменко”, “Матенко”, “Пританко Микола Миколайович”), 1920 року народження. Спочатку він стверджував, що є уродженцем села Косів Білобожницького району Тернопільської області. Із селян-бідняків. Мав 6 класів освіти. Його перехопили енкадебісти 29 березня 1941 року, коли він із “Дубом” – Лавренюком Василем Олександровичем йшов із Кадубівців у Веренчанку для проведення занять. На умовному місці вони зустрілися зі Свищем. Запотічний попросився з “Дубом” і з новим провідником продовжив свій шлях до Веренчанки. Свищ розповідав про склад селян, про їх участь у політичних партіях. Проїшли з півкілометра, як їх зустріли працівники НКВС. Свищ кинувся тікати і, очевидно, втік, а Запотічного схопили, обшукали. Вилучили в нього револьвер “Стеєр” № 5937, заряджений з курком на бойовому зводі і 15 патронів із запасною обоймою до нього, пакетик з молотим червоним перцем [3].

У сумці Запотічного була виявлена значна кількість оунівської літератури. Зокрема, “Вишкіл” – оунівська організація” на 7 сторінках, пісня “Зродились ми” на 1 аркуші, “10 заповідей члена ОУН”, “Постанова конгресу українських націоналістів” на 2 сторінках, звернення “Український народє!” на 1 аркуші, листівка “За що борються українські націоналісти, проти кого і яким способом” на 2 аркушах. Всього близько 40 виготовлених друкарським способом документів.

Цим же числом було оформлено арешт, і слідчий слідчастини УНКДБ у Чернівецькій області сержант держбезпеки Савельєв розпочав допит.

Запотічний не впирався. Спокійно розповідав, що в січні 1941 року за завданням оунівського центру прибув на Буковину для налагодження роботи ОУН, проведення військових занять і підготовки членів організації до збройного повстання проти радянської влади. Він сам був залучений до ОУН Миколою Самилом – “Мартином”, 1908 року народження, жителем села Калинівщина Білобожницького району Тернопільської області, з яким він у перших числах січня прийшов у Василів до заступника голови сільради “Скали” і в його хаті обговорили завдання ОУН. Він зв’язав гостей із “Дубом” у Кадубівцях, а “Дуб” – із Пелешатим у Борівцях.

“Я всіх їх інструктував, дав вказівки по вихованню кадрів, – зізнавався далі Запотічний. – Після чого знову зайшов до “Скали”, а з ним пішов у Кадубівці, де ми зустрілися з “Дубом”, обмінялися думками про роботу і я з “Дубом” пішов у Веренчанку” [3, арк. 25].

Далі Запотічний розповів, де, в яких селах, у кого конкретно вони з Миколою Самилом побували у січні–березні 1941 року, які заходи провели. Сказав, між іншим, що “Скала” має обріз і 10 патронів, “Дуб” – наган іноземного зразка, “Зірка” (Дмитро Звізда) – пістолет, “Мартин” – наган і 15 патронів до нього.

Управління НКДБ у Чернівецькій області зверталось в Чортківський міський відділ НКДБ з уточненнями відносно Запотічного і одержало цікаву відповідь. Виявилось, що насправді він

народився не в Косові, а в селі Біла у родині селян-бідняків. Його сестра Юлія Іванівна засуджена в 1940 році до 8 років ВТТ як активний член ОУН. У селі Біла на той час жили його батько Іван Пантелійович і мати, ім'я якої не названо. В справі, на яку посилася сержант держбезпеки Мірошніченко, знаходилась підписка Запотічного П.І. без дати, в якій він зобов'язувався разом з органами вести боротьбу з ворогами радянської влади.

“Вступаючи в групу сприяння, – писав він, – буду чесно і правдиво допомагати органам.

Про свій зв'язок з органами НКВС зобов'язуюсь нікому ні за яких обставин не розголошувати – ні своїм рідним, ні близько знайомим.

Я як керівник групи сприяння НКВС у с. Залісся буду чесно допомагати органам радянської влади і керуватись у своїй роботі вказівками органів НКВС.

В чому й розписуюсь

Запотічний Петро”

У цій справі зберігалися такі ж “зобов'язання” Михайла Васильовича Буката і Антона Петровича Слободяна із с. Залісся [3, арк. 14–21].

Як видно, патріотичні поривання юнака перемогли не дуже приємні думки про свою ганебну роль донощика. І він, щоб бути подалі від гріха, дав згоду працювати в підпіллі ОУН на Буковині. Працював самовіддано і чесно, незважаючи на щоденну і щогодинну небезпеку. Правда, потрапивши в тюрму, на допитах, очевидно сподіваючись на помилування чи пом'якшення кари, розповів усе, що знав про діяльність осередків ОУН на Заставнівщині й Тернопілля. Внаслідок цього, майже всі названі ним люди були заарештовані як на Буковині, так і в Тернопільській області. Але це не врятувало Петра Івановича Запотічного і всіх, кого він назвав на допитах, від жорстокої енкадебістської кари.

Справа на Пелешатого В.П. та його однодумців була завершена 9 червня 1941 року, за 12 днів до початку війни. Обвинувальний висновок підписав начальник управління НКДБ у Чернівецькій області капітан держбезпеки Трубніков. Справу Пелешатого, Савчука і Цебрика за ст. ст. 54-2 і 54-11 КК УРСР, а Пугача за ст. ст. 19, 54-2 і 54-11 КК УРСР було вирішено направити у військовий трибунал 12-ї армії [5, арк. 127]. Однак справа туди не дійшла. 22 червня Німеччина і Румунія напали на Радянський Союз. Через день війну СРСР оголосила Угорщина, а за нею Фінляндія. Отже, проти СРСР сформувався фронт від Баренцового моря на півночі до Чорного на півдні.

Червона армія, незважаючи на оптимістичні пісні “И на вражьей земле мы врага разобьем малой кровью, но крепким ударом”, з великими втратами відкочувалася на схід. Тисячі червоноармійців гинули у фронтових боях, мільйони потрапляли в полон. Фронтові бої підкочувалися все ближче до Чернівців. Німецькі й румунські бомби майже щодня падали на обласний центр. У тюрмах Чернівців, Хотина і Сторожинця на 10 червня 1941 року чекало на вирішення своєї долі 2310 в'язнів [11]. З початком війни туди було кинуте ще 553 особи [12]. Отже разом 2863 в'язні [13]. Ситуація з арештованими складалась критична. Її спростив нарком держбезпеки СРСР Всеволод Меркулов. Не без погодження зі Сталіним, 23 червня він надіслав вказівку за № 2445/М про розвантаження тюрем України, Білорусії, Литви, Латвії, Петрозаводська, Мурманська та Ленінграда. В ній, зокрема, говорилося (подаємо за оригіналом):

“Предлагаю Вам:

1. Проработать вопрос о вывозе подавляющего числа арестованных, числящихся за НКГБ, НКВД, судом и прокуратурой.

Сообщите общее количество имеющихся у Вас арестованных, с указанием – сколько, за какими органами числится и какое количество арестованных, по Вашему, следует вывезти.

Арестованные будут вывезены в центральные и восточные районы СССР.

Учтите, что вместе с арестованными будет направлено некоторое количество Ваших работников для ведения следствия по делам арестованных по новому месту их нахождения.

2. Примите меры к отбору из числа архивных дел наиболее важных, которые также должны быть Вами направлены в Москву, в адрес 1-го спец. отдела НКВД СССР.

3. Рассмотрите дела на всех имеющихся у Вас арестованных органами НКГБ и составьте списки на тех, которых Вы считаете целесообразным расстрелять. В списках укажите имя, отчество, фамилию, год рождения, последнюю должность или место работы перед арестом, а также краткое содержание обвинения, с указанием сознался ли арестованный.

Указанные списки вышлите не позднее 23 июля.

Меркулов” [14].

Як зазначалось вище, це був час, коли по всьому фронту від Баренцового моря на півночі до Чорного на півдні гриміла війна. Наркомат держбезпеки Української РСР очолював уродженець м. Конотопа П.Я. Мешик. Він розіслав в усі західні області своїх представників, які мали завдання організувати вивіз і розстріл в'язнів тюрем. У Чернівці уже 25 червня прибув заступник начальника політвідділу тюремного управління НКВС УРСР лейтенант державної безпеки Лазаренко і негайно передав виконуючому обов'язки начальника обласного управління НКВС капітану держбезпеки Шашкову і начальникам тюрем Чернівців вказівки тюремного управління про евакуацію в'язниць. По дорозі до Чернівців лейтенант Лазаренко заїхав у Хотин і дав вказівку начальнику міської тюрми сержанту держбезпеки Кисельову вивозити в'язнів у Кам'янець-Подільську в'язницю, про що доповів капітану Шашкову, і він погодився. 178 в'язнів машинами, надісланими з Чернівців, під керівництвом Олепушенка були перевезені в Кам'янець-Подільську тюрму [15].

Лейтенант Лазаренко одночасно запропонував в.о. начальника облуправління НКВС вивести в'язнів Сторожинецької тюрми в Чернівці до одержання вагонів для евакуації. 30 червня в'язні Сторожинецької тюрми машинами були перевезені в Чернівці. Цього ж дня надійшли належним чином обладнані вагони і 1 липня 405 в'язнів було відправлено за призначенням.

Після 30 червня залізнична станція Чернівці вагонів для евакуації в'язнів не одержувала, а фронт наближався до обласного центру. 3 липня з чернівецьких тюрем № 1 та № 2 під конвоєм 154-го окремого конвойного батальйону і сприянні наглядачів тюрем на Кам'янець-Подільський пішки відправили 877 невільників.

В'язнів, які сиділи в чернівецьких та інших тюрмах за побутові злочини із залишком терміну до 1 року, а також всі ті, що були засуджені на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 26 червня 1941 року “Про перехід на восьмигодинний робочий день, на семиденний робочий тиждень і про заборону самовільного звільнення робітників і службовців із підприємств та установ”, старі чоловіки і жінки та жінки з дітьми, окрім засуджених за контрреволюційні вчинки, були з-під охорони звільнені. Всі ж засуджені до вищої міри покарання – розстрілу і не засуджені, але звинувачені в контрреволюційних злочинах НКДБ були розстріляні, але вже не за наказом Меркулова, а за наказом наркома держбезпеки УРСР П.Я. Мешика [15].

Існує 7 розстрільних списків. 6 із них іменуються однотипно: “Список на оуновцев, диверсантов, шпionoв, терористов и повстанцев, подлежащих расстрелу в военное время, согласно распоряжения наркома НКГБ УССР тов. Мешика” [16].

Із киселівських і борівецьких в'язнів Чернівецької тюрми не потрапили під енкадебістські кулі у червні 1941 року лише секретар Киселівської сільської ради Георгій Васильович Цебрик, 1896 р.н., та селянин із Борівців Георгій Іванович Пугач, 1912 р.н. Вони були відправлені в Североуральський виправно-трудоий табір, де й померли – Пугач 6 листопада 1941 року, а Цебрик 2 січня 1942 року [5, арк. 128].

У перший розстрільний список із заставнівців потрапили: Кривохижа Сильвестр Григорович, 1909 року народження, учитель із Чунькова, Габура Андрій Васильович, 1911 року народження, Георгіца Михайло Онуфрійович, 1908 року народження, та Анака Василь Іванович, 1907 р.н., – всі троє хлібороби з Дорошівців. Дата розстрілу на списку не зазначена, але це відбулося не пізніше 28 червня, бо список № 2 уже позначений цим числом. У ньому під № 45 значиться Семенюк Михайло Васильович, 1907 року народження, далі ідуть Королик Михайло Іванович, 1911 р.н., Бурик Георгій Іванович, 1913 р.н., – хлібороби, Сливка Іван Дмитрович, 1912 р.н., учитель із Василева, Щербанович Степан Антонович, 1903 р.н., із Чунькова, Пазюк Іван Васильович, 1920 р.н., Ковалик Андрій Іванович, 1908 р.н., хлібороб із Заставни, Павчук Михайло Миколайович, 1893 р.н., адвокат із Дорошівців, Лахманюк Василь Васильович, 1906 р.н., Гладій Петро Танасійович, 1915 р.н., – всі хлібороби з Кадубівців, Сірий Дмитро Михайлович, 1921 р.н., листоноша з цього ж села.

На 9 арештованих членів ОУН – чотирьох із Василева, чотирьох із Заставни і одного з Чунькова, – слідчо-кримінальна справа була закінчена 27 червня 1941 року. Слідчі облуправління НКДБ Дорогань та сержант Савельєв пропонували направити у військовий трибунал 12 армії. Та цього трибуналу на території області вже не було. Прокурор у спецсправах Любич та його заступник, прізвище якого в документах повністю не прочитується, з обвинувальним висновком погодились і 27 червня підписали постанову про направлення справи в обласний суд. Та вона туди не потрапила, бо згадана юридична інстанція уже теж була в дорозі у глибокий тил. Отож, їх усіх включили у розстрільний список № 2, доповнивши його Козарійчуком Захарієм Васильовичем, 1906 р.н., хліборобом із Хрещатика, Маником Григорієм Михайловичем, 1909 р.н., учителем Чуньківської школи, повітовим провідником ОУН, Хмелівським Іллею Івановичем, 1897 р.н., теслярем із Кадубівців, районним провідником ОУН, Молдованом Манолієм Миколайовичем, 1913 р.н., хліборобом із Брідка, Мельниченком Дмитром Івановичем, 1907 р.н., і Ковчаком Василем Івановичем, 1909 р.н., хліборобами с. Кадубівці, активними членами ОУН.

Всього в цьому списку 100 жертв кривавого розстрілу. Складали цей розстрільний список, як і попередній та всі наступні, начальник слідчої частини УНКДБ капітан держбезпеки Антонов, заступник начальника відділу 2 управління НКДБ старший лейтенант держбезпеки Казін. З ними погодились заступник начальника УНКДБ по Чернівецькій області старший лейтенант держбезпеки Галунов. Затвердив цей список, як і попередній, начальник УНКДБ по Чернівецькій області капітан держбезпеки Трубніков. З його рішенням погодились помічник військового прокурора Київського особливого військового округу воєнюрис 3 рангу Москаленко та заступник прокурора Чернівецької області по спецсправах Литвиненко, які підписали цей кривавий документ 28 червня 1941 року [16, арк. 3–12].

Про незгаданих у цій статті ми розповімо в книзі, присвяченій м. Чернівці, Путильському Сторожинецькому та Хотинському районах.

У списку № 5 60 жертв. Його відкриває Іван Онуфрійович Паліброда, 1915 р.н., секретар Чернопотоцької сільради – провідник ОУН, який мав псевдо “Крук”. За ним ідуть Паліброда Василь Манолійович, 1920 р.н., – “Влучко”, підрайонний провідник ОУН на Чорний Потік, Онут і Самушин [10, арк. 38]; Георгій Васильович Василичук, 1908 р.н., – “Микита” і Василь Миколайович Запаранюк, 1921 р.н., – “Остап” – всі з Чорного Потоку; Микола Юрійович Осадчук, 1909 р.н., – “Гербась”, хлібороб із Добринівців; Степан Іванович Нагірний, 1908 р.н., – “Філя”, хлібороб, районний керівник ОУН; Василь Григорович Нуцуляк, 1896 р.н., – “Старик”, хлібороб села Вікно; Василь Григорович Бейко, 1910 р.н., – “Залізник” із Брідка, підрайонний провідник ОУН; Манолій Іванович Манчуленко, 1902 р.н., – “Смерека”, ланковий ОУН у с. Митків; Манолій Степанович Халатурник, 1920 р.н., – “Яструб”, хлібороб

із Брідка, член ОУН; Васирина Іванівна Мацкуляк, 1901 р.н., – “Хитра”, утримувачка конспіративної квартири в селі Дорошівці, селянка-хліборобка.

25 червня 1941 року, на четвертий день війни, начальник управління НКДБ у Чернівецькій області затвердив обвинувальний висновок на всіх перелічених у попередньому абзаці, які з 25 червня перебували в тюрмі № 1. Того висновку розглядати вже не було коли і не було кому. Заставнівських борців за волю в тюрмі № 1 було 40. Усіх їх розстріляли без розгляду в судових інстанціях за наказом все тих же Меркулова, Мешика, Трубнікова, Галунова, Антонова, Казіна, Москаленка та Литвиненка.

В цій статті ми назвали поіменно усіх тих перших, самовідданих і чесних заставнівців, що в жорстокі роки радянської окупації піднялись на боротьбу з антинародною владою, яка грабувала багатих і заможних, а нищила усіх, хто думав не по-комуністичному, хто не хотів підкорятися грабіжникам і насильству, яке вони чинили над народом.

Підсумовуючи перший етап боротьби за українську волю Заставнівської повітової організації ОУН, мусимо сказати, що він виявився у 1941 році надміру трагічним. Органам НКДБ-НКВС вдалося розкрити всю повітову мережу ОУН, багатьох заарештувати, в тім числі повітового Г.М. Маника, представника КЕ ОУН на ЗУЗ П.І. Запотічного, районних В.П. Пелешатого, І.І. Хмелівського, В.І. Нагірного, підрайонних В.М. Паліброду, В.Г. Бейка та інших, і без суду розстріляти, значну частину членів ОУН направити у виправно-трудова табори, де вони невдовзі повмирали, а їхні сім'ї виселити на спецпоселення у віддалені райони СРСР.

Головними причинами цього неймовірного провалу стало кілька факторів. Перший із них – це легковажне ставлення членів ОУН і їхніх провідників до конспірації. Не всі новоприйняті в ОУН суворо дотримувались її, що й призвело до швидкого і майже повного розкриття всіх організацій району. Другим фактором була недостатньо висока стійкість арештованих членів ОУН на допитах. Одні зізнавались під тортурами, інші без тортур розповідали про ОУН все, що знали, чим, звичайно, завдавали непоправного удару по організації. Третім фактором була віра в обіцяну доброту слідчих і радянських судів, які нібито за щирі зізнання зменшували кару, а то й прощали всі гріхи. Четвертим фактором було прагнення органів НКДБ-НКВС витягти з арештованого все, що він знав про ОУН, а потім завербувати його в свою агентуру і випустити на волю уже таємним співробітником того чи іншого наркомату. Таких випадків теж було немало.

Та, незважаючи на такий великий погром, не всі сільські, кущові і районні організації ОУН Заставнівського повіту були розгромлені, не всіх членів ОУН енкадебістам та енкавеесівцям вдалося виловити. Значна їх кількість, заздалегідь розгадавши наміри репресивних органів, пішла в підпілля і врятувалась від арештів, чим дала населенню повіту певність, що боротьба за українську волю не припинилась. Вона буде продовжуватись.

5-7 липня 1941 року Північну Буковину і Бессарабію знову, вдруге в 20-му столітті, окупували румунські війська з невеликою домішкою німецьких. В основному це були каральні зондеркоманди, які займалися розстрілами євреїв, комуністів та прихильників і активістів радянської влади.

Користуючись безвладдям, яке виникло після відступу радянських військ і евакуації радянських і партійних органів, Організація українських націоналістів-мельниківців у містах і селах всієї Буковини взяла владу в свої руки. Але ненадовго. 11 липня румунська окупаційна влада заборонила будь-яку діяльність ОУН, розігнала щойно створені громадські ради та двірників, зірвала синьо-жовті прапори із сільських та міських управ і встановила суворий військово-окупаційний режим, дозволивши за домовленістю з проводом ОУН-М, безперешкодно вивести усіх націоналістів із Буковини у Велику Україну, без права повертатися в Румунію, оскільки кожен, хто відходив, позбавлявся права на румунське громадянство [18, с. 193–194].

Отже, одні окупанти перед відходом розстріляли усіх, кого вони вважали контрреволюціонерами, ворогами радянської влади, і кого їм вдалося зловити. Румунські окупанти виявилися людянішими. Вони запропонували членам ОУН відмовитися від румунського громадянства і назавжди покинути Буковину. Але покинули рідний край не всі українські націоналісти. Значна їх нерозшифрована частина продовжувала діяти і в період з 7 липня 1941 року по 29 березня 1944-го. Вони не змирилися з вимогами окупаційної влади і продовжували самовіддану, жертвну боротьбу за свою громадянську і національну свободу, за Самостійну Соборну Українську Державу. Але то вже був другий етап цієї боротьби з іншим окупантом. Як діяли уцілілі і новостворені осередки ОУН у період румунської окупації в окремих районах і селах, яку чисельність мали, що встигли зробити і чим закінчилась їхня підпільна боротьба, ми розповімо в інших статтях.

В цій же статті редакція серії науково-документальних книг “Реабілітовані історією” закликає усіх буковинців, у чиїх сім’ях були і є жертви сталінсько-беріївських репресій, зажадати від владних органів, у першу чергу від Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України усіх розстріляних і замордованих у радянських тюрмах і виправно-трудоваих таборах українців, всіх уже померлих після відбуття тюремно-табірних і спецпоселенських строків, а також ще живих учасників національно-визвольної боротьби – визнати борцями і мучениками за волю України, встановити дітям розстріляних, замордованих і замучених голодом державні пенсії, імена замучених героїв присвоїти вулицям, школам, шкільним юнацьким і художнім колективам, клубам і бібліотекам, пароплавам, літакам і потягам.

У річницю цієї жорстокої трагедії, яка щороку припадає на 26 червня – 3 липня організувати всенародні траурні походи, громадські реквієми. В усіх містах і селах області на місцях розстрілів і поховань встановити надмогильні пам’ятники. Україна, кожен населений пункт, кожна українська родина і кожна українська душа повинні пам’ятати цю жорстоку трагедію, пам’ятати, ким і в ім’я чого вона була вчинена жорстокими вождями ВКП(б) та їхніми опричниками. Хай ця гірка і болюча пам’ять ніколи не згасає в наших серцях, не дозволяє нашим душам спати, бути байдужими, коли мова йде про долю України, про долю полеглих і про долю живих! Не дозволяймо більше ніколи і нікому глумитись над нашим народом!

Сини і дочки України! Я, автор цієї неймовірно болючої і жорстокої, але правдивої і чесною статті, закликаю вас у цей тривожний час бути чесними і мужніми перед своєю совістю і своїм народом, бути відданими йому, пильно стояти на сторожі нашої незалежності, не дозволяти нікому і ніколи топтати нашу національну гідність, глумитися над пам’яттю наших героїв, усіх тих, хто виборював нашу державну незалежність і поліг у цій боротьбі. Честь їм і слава!

Слава Україні!

Джерела та література

1. Гаращенко Г. Суворі випробування // Книга Пам’яті України. Полягли в снігах Суомі. – К.: ПВА “ Книга Пам’яті України”, 2004. – 968 с.
2. Нариси історії Комуністичної партії України. – К.: Політвидав України, 1977. – 762 с.
3. ДА СБУ ЧО. – Спр. П–3284 на Запотічного П.І. та ін.
4. Веденєєв Д., Єгоров В. Меч і тризуб. Нотатки до історії служби безпеки Організації Українських Націоналістів // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1998. – № 1–2. – С. 365–389.
5. ДА СБУ ЧО. – Спр. П–3230 на Пелешатого В.П. та ін.
6. Там само. – Спр. П–3252 на Семеняка М.В. та ін.
7. Там само. – Спр. П–2232 на Зибачинську-Мойсюк М.Д.

8. Там само. – Спр. П–7067 на Бідняка З.М.
9. Там само. – Спр. П–4421 на Кулишіра В.Т.
10. Там само. – Спр. П–3237 на Паліброду І.О. та ін.
11. Государственный архив Российской Федерации (далее – ГАРФ). – Ф. 9413. – Оп. 1. – Д. 6. – Л. 189.
12. ДАЧО. – Ф. 1. – Спр. 138. – Арк. 16.
13. Підрахунки автора.
14. Кулаковський П. Розстріляні на початку війни. Документи свідчать // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1994. – № 1. – С. 192.
15. Доповідна записка заступника начальника політвідділу тюремного управління НКВС УРСР начальникові цього управління про евакуацію тюрем міст Хотина, Сторожинця і Чернівців. 9 липня 1941 р. // Романів О., Федущак І. Західноукраїнська трагедія 1941. – Львів; Нью-Йорк, 2002. – С. 363–364.
16. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 6. – Арк. 1–99.
17. Фостій І. Північна Буковина і Хотинщина у Другій світовій війні 1939–1945 рр. – Чернівці: Обласне відділення пошуково-видавничого агентства “Книга Пам’яті України”, 2005. – 376 с.

м. Чернівці
24.03.2009 р.

**СЕЛО ОНУТ У БОРОТЬБІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
(1940–1950 РОКИ)**

НАУКОВІ розвідки про національно-визвольний рух у Північній Буковині і Західній Україні ведуться поки що в глобальному плані. Тому безпосередні творці цього руху – окремі громадяни і населені пункти часто не потрапляють в орбіту досліджень. Між тим, саме в народних низах таїться багатий, майже не вивчений і не проаналізований матеріал про національно-визвольну боротьбу та її героїчних учасників і про людські трагедії, які цю боротьбу супроводжували.

Правда, за останні 5 років увага до висвітлення конкретної участі буковинців у національно-визвольній боротьбі посилилася. Вийшли книги учасників національно-визвольної боротьби та краєзнавців: М.Д. Чокалюка із Старої Жадови Сторожинецького р-ну [1], І.І. Стринадка із Карапчева Вижницького р-ну [2], І.О. Каленчука із Зеленева Кіцманського р-ну [3], М.М. Черешнюка з Мосорівки Заставнівського р-ну [4].

Ці книги не рівнозначні за своїм тематичним спрямуванням і фактичним навантаженням. У деяких із них національно-визвольна боротьба висвітлюється побіжно, неглибоко, без належного аналізу причин і обставин, які спонукали буковинців братися за зброю, щоб відстояти свою честь і свободу. Але вже те, що вони не замовчували теми національно-визвольної боротьби, є вельми значущим фактом.

Серед названих вище книг місцевих авторів ґрунтовним, масштабним підходом відзначаються праці Іллі Стринадка та Миколи Черешнюка, в яких опубліковано іменні списки загиблих воїнів УПА та репресованих у першому випадку громадян с. Карапчів Вижницького р-ну, у другому – громадян Заставнівського р-ну. Обидві книги непогано ілюстровані. Однак вони не вирішують проблеми правдивого і повного висвітлення участі кожного населеного пункту Буковинського краю в боротьбі за свободу і незалежність України. Історикам і краєзнавцям варто ґрунтовно попрацювати над кожним населеним пунктом області, показати участь його громадян у цій жорстокій, але справедливій боротьбі, яка заслуговує честі і шани у нинішніх і майбутніх поколіннях.

Саме виходячи з цього кардинального завдання, автор статті на перший раз узяв для висвітлення село Онут Заставнівського р-ну, щоб детальніше, конкретніше розповісти про його вояків УПА і учасників націоналістичного підпілля, серйозних матеріалів про яких поки що в нашій історичній науці і публіцистиці не було.

Подамо про село коротеньку історичну довідку. Розташоване воно на правому березі Дністра при впадінні в нього р. Онут, за 28 кілометрів на схід від районного центру. До найближчої залізничної станції Вікно – 7 км. З усіма населеними пунктами району село зв'язане шосейними дорогами. Населення на 1 січня 2006 року складало 614 осіб. Околиці села багаті археологічними пам'ятками трипільської, ранньослов'янської, черняхівської культур та древньоруських часів. Село згадується в Галицько-Волинському літописі 1213 р. [5, с. 275].

28 червня 1940 року, після 143-річного перебування в складі Австро-Угорщини і 22-літніх мук під румунською окупацією, Північна Буковина, а з нею й с. Онут стали невід'ємною час-

**Володимир Миколайович
Підлубний**

тиною Української РСР. Можна було б радіти, бо ж здійснилися споконвічні мрії буковинських українців про возз'єднання зі своїми братами з Великої України. І в перші дні, особливо коли червоноармійці на конях і на танках вступили на Буковину, в містах і селах їх вітали, як братів. Та після перших арештів багатьох громадян, яких нова влада зачислила до антирадянщиків, ситуація в новоутвореній області докорінно змінилася. Радість поступилася настороженості й страху. Кожен громадянин, лягаючи спати, не знав, чи вночі за ним не прилетить “чорний ворон”, як називали в народі енкаведистські “емки”. Чутки про арешти котилися хвилями від села до села і вселяли у людських душах страх, настороженість, недовіру, а то й ворожість до нової влади.

Багатьох почали відразу ж вербувати в Тулу, на шахти. Зокрема, туди нібито добровільно поїхали Надія Андріївна Божик-Кривохижа, 1919 року народження [6] та Михайло Арсенійович Герасимчук, 1920 р.н., який згодом опинився аж у м. Солікамську на засланні, де й помер [7], а Божик Н.А., замість Тули, потрапила разом зі своїм молодшим братом Іваном, 1923 р.н., в Мордовську АРСР, де він і пропав [8].

Особливо ж несподіваною бідою впав на буковинців день 10 червня 1941 року. За 12 днів до початку німецько-радянської війни з Онута на світанку за постановою районної “трійки” НКВС арештувало селянина Степана Романовича Васильчука, 1909 р.н., як члена партії гардистів та його молоду дружину Василю, 1919 р.н., і відправило на спецпоселення в Приуральський район Тюменської області [9]. З інших сіл було вивезено значно більше людей, а всього 10-13 червня з області було депортовано близько 8 тисяч осіб [10]. Це породило в душах буковинців і образу, і гнів, і жадобу помсти.

Проте радянська влада в Онуті, як і по всій Чернівецькій області, проіснувала лише рік і 5 днів. Не встигла показати себе у всій “красі і силі”. Не встигла розгорнутися належним чином і ОУН Буковини, яка діяла в підпіллі. Але кілька невеликих боївок вона все ж таки організувала і 13 днів, з дня початку війни 22 червня і до відступу Червоної армії з Буковини 5 липня, вони то там, то сям трошки лоскотали терористичними актами самолюбство нової влади, з якими вона вже нічого рішучого не могла вдіяти, бо треба було забиратись геть. Слідом за відступаючими радянськими військовими частинами на терени Чернівецької області вступали румунські війська.

Період другої румунської окупації північної частини Буковини ОУН використала в значній мірі для підготовки кадрів у спеціальних школах, що діяли в Галичині, для зміцнення сільських, куштових і районних організацій ОУН, створення при них бойових груп. Керівництвом до дії тут були настанови III Надзвичайного Великого Збору ОУН, що відбувся в серпні 1943 р. [11], а також “Відозва УПА до українців” від 20 травня 1943 р. [12].

На звернення УПА і рішення III Надзвичайного Великого Збору ОУН гаряче відгукнулися буковинські села й міста. Не стояли осторонь і онутчани. Бойовим штабом села стала хата Дарії Василівни Сороцької, 1896 року народження. Ця 48-літня жінка залишившись у 1939 році вдовою, з двома синами Іваном, 1926 р.н. і Манолієм, 1930 р.н., вирішила присвятити себе і їх боротьбі за визволення з-під комуністичного гніту, за Самостійну Соборну Українську Державу. Вона мала лише трикласну освіту, але в грудях билосся гаряче серце патріотки і вона була призначена крайовим провідником ОУН Мирославом Васильовичем Кіндзірським станичною с. Онут.

Дарії Сороцькій дали псевдонім “Ластівка” – провісниця весни. Вона підпорядковувалась безпосередньо підрайонному провідникові ОУН Василю Зоряну, уродженцю с. Самушин. Навколо Дарії Василівни сформувалася боївка із юнаків і чоловіків Онути і сусідніх сіл – Самушина, Добринівців, Дорошівців, Товтрів та Чорного Поток. Боївку очолив Василь Іванович Зорян “Крук”, до неї входили – Леся Іванівна Думенко “Марта”, Іван Васильович Кос-

тлюк, Іван Григорович Лаба “Соловей”, Василь Дмитрович Олійник “Кармелюк”, Василь Васильович Руснак “Тур” із Самушина, Іван Софронович Дарійчук “Лис” із Добринівців, Ілля Олексійович Буга “Ворон”, Георгій Васильович Костенюк “Байда”, Манолій Дмитрович Кулаш “Скеля”. Активними помічниками станичної були її сини. Розвідницями “Ластівки” і боївки були Домка Смоляк та Ольга Кугасвська [13].

Діяльність боївок не була легкою справою. До них ішли не романтики чи авантюристи, а справжні борці за українську волю. Уже в травні 1944 року боївка мала втрати. У сутичці із загонами НКВС загинув вояк УПА Степан Петрович Єлендюк, 1921 р.н. [14, с. 228–229], а 8 липня енкадебістська куля обірвала життя Миколи Степановича Панчука, 1916 р.н. [14, с. 229]. Пізньої осені 1944 р. у бою з внутрішніми військами НКВС загинув вояк УПА, поляк за національністю Еміль Чеховський [14, с. 229]. Доречно сказати, що до складу боївки входив секретар Онутської сільради Михайло Федорович Костинюк, 1896 р.н., який знав, які каральні чи розвідувальні сили направляються в село, і боївка влаштувала їм гідну зустріч.

Заставнівський райвідділ НКДБ, який у той час очолював старший лейтенант Корнієнко, теж не дремав. Виконуючи вказівки ЦК КП(б)У, намагався завербувати якомога більше таємних агентів і заслати їх у боївки УПА. Селяни на такі авантюри рідко коли погоджувалися. Кожен знав, що шила в мішку не сховаєш. Все таємне згодом стає явним. А накликати на себе ненависть, зневагу і презирство односельчан, а то й фізичну кару мало хто хотів. Якщо хтось і йшов у сексоти, то хіба під страшним примусом, за яким стояв відомий енкадебістам гріх того, кого вербували. А без інформацій таємної агентури відділ був глухий і сліпий. У 1945 році йому вдалося залучити трьох онутчан, які намагалися уникнути мобілізації в Червону армію – Івана Миколайовича Середюка, Дмитра Харитоновича Котика та Манолія Миколайовича Настюка. Та чи не того ж дня ця операція райвідділу стала відома Лабі Івану Григоровичу, який на той час виконував обов’язки провідника боївки.

У зв’язку з цим на початку лютого 1945 р. Лаба скликав у хаті Дарини Сороцької своїх підлеглих і дав завдання пильно стежити за появою в селі невідомих людей, під личиною яких можуть бути агенти НКВС-НКДБ, а також міліціонери, солдати з підрозділів внутрішніх військ НКВС та Червоної армії. Тут же він роздав зброю, набої та гранати і присвоїв деяким бійцям псевдоніми: Буга Іван відтепер називався “Стрілою”, Манолій Кулаш – “Скелею”, Георгій Костенюк – “Байдою” [15].

Прихильники ОУН стежили також за тим, хто куди і з ким виходив чи виїжджав із села, кого викликали до сільради і для чого, а кого у військкомат чи районний відділ НКВС.

У середині лютого до Івана Григоровича Лаби прийшов Манолій Миколайович Настюк і сказав, що у Середюка Івана Миколайовича ночує двоє невідомих. Лаба зібрав у хаті станичної Георгія Костенюка, Манолія Настюка, Манолія Кулаша, Івана Сороцького та інших і сказав, що всі вони йдуть на операцію. Попросив бути уважними, бо в Івана Середюка в хаті є двоє агентів НКВС, яких необхідно ліквідувати.

Коли прийшли до хати Середюка, Лаба доручив Бузі, Кулашу і Олійнику стежити за вікнами. А він сам з Костенюком, Середюком, Котиком і Настюком рушили відкривати двері.

Середюк постукав у вікно, попросив гостей впустити його до хати. Гості мовчали. Він почав ламати двері. З вікон вискочило двоє невідомих. Одного зловив Ілля Буга, другого – Василь Олійник. Це, як з’ясувалося на допитах, були працівники НКВС Мельников і Коржос.

Обшук їхніх кишень нічого не дав. Ні зброї, ні документів.

– *Хто, звідки?* – запитав Лаба.

Бранці відмовчувались, тамуючи переляк.

– Ви полонені Української повстанської армії, – заявив Лаба затриманим. – Зізнавайтесь хто ви? Чого прибули в село? За чієм завданням? Оголошую вам, що ми – боївка УПА, ведемо боротьбу за Самостійну Соборну Українську Державу. Хто воює проти нас – наш ворог. Його ми знищуємо...

Бранці мовчали. Вони бачили, що серед повстанців стоїть з гвинтівкою в руках і господар хати, в якій вони збиралися ночувати. У райвідділі НКВС говорили, що їх посилають на надійну явку, а тут вийшов повний провал. Зрада... Вони не знали, що командир боївки був точно поінформований, хто саме збирався ночувати в Івана Середюка. Самого ж Івана райвідділ НКВС на початку 1945 р. завербував у свою агентуру. Під час розмови він дав згоду працювати проти УПА, та поки дійшов від Заставни до Онута – передумав. Не міг продавати тих, з ким ріс, ходив до школи, сусідів і друзів, котрі борються за вільну, самостійну Україну. Одного вечора він прийшов до Лаби і розшифрувався. Це ж зробив і Дмитро Васильович Котик, 1920 року народження, батько якого у 1944 р. був головою сільради. Очевидно, не дуже рахувався з бажаннями селян і сина. Василя Івановича Котика, 1895 р.н., 13 листопада 1944 р. разом з дружиною Анастасією Онуфріївною повстанці утопили в Дністрі [14, с. 229–230]. І, незважаючи на цю величезну моральну і родинну травму, син Василя Івановича – двадцятип'ятилітній Дмитро, якому дали псевдонім “Лис”, не пішов проти свого народу, а став у лави борців за його волю. Та у райвідділі НКДБ цього ще не знали й послали на вірну загибель двох своїх таємних співробітників.

Через годину Мельникова і Коржоса вивели з хати Дарини Сороцької і повели до Дністра. Спускаючись до берега, Буга підсковзнувся, впав, вивихнув ногу і відстав. Всі інші пішли до річки. Невдовзі прогрімилі два постріли, а через кілька хвилин група підбрала Бугу і вернулася до хати станичної. Всі були мовчазні і суворі. Розправа над двома агентами НКВС гнітюче подіяла на присутніх!

– Вороги змушують нас бути жорстокими з ними! Вони теж нас не щадять. Убивають на кожному кроці, – ніби виправдовуючись, сказав Лаба. – Боротьба йде не на життя, а на смерть. Ніхто не знає, що буде з нами завтра. Поки живі, борімося! Захищаймося! Виборюймо свободу собі й Україні!

Провідник боївки ніби у воду дивився. У квітні 1945 року, коли тільки почали квітнути дерева, Іван Григорович Лаба загинув у сутичці із загонами НКВС, поховали його на сільському цвинтарі [14, с. 229]. А над селом нависла гроза жорстокої кари. Манолія Васильовича Кочманюка, 1900 р.н., за недонесення органам НКВС на сусідів, яких відвідували члени ОУН, 15 травня арештували, а 14 серпня 1945 р. військовий трибунал військ НКВС Чернівецької області засудив до 10 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборих і 3 років позбавлення політичних прав. Звільнили його з неволі тільки 21 листопада 1954 р. Але жити йому залишалося недовго. У 1958 р. він помер у рідному селі, де й похований [16].

10 квітня 1945 року в холодні Уральські степи були виселені за полеглого сина Степана, вояка УПА, шестидесятилітня Ганна Тодорівна та її шестидесятивосьмирічний чоловік Петро Михайлович Єлендюки. Їхнє майно конфіскували, а самих, старих і німецьких, відправили в Ухтинський район Комі АРСР, де вони того ж року й помирали [17].

Іллю Олексійовича Бугу, Георгія Васильовича Костенюка, Івана Миколайовича Ковалюка та Дмитра Партемійовича Ковалюка слідчі Чернівецького обласного управління НКДБ і Заставнівського райвідділу НКДБ капітани Колісник та Синіцин арештували 14 травня 1945 р. Провели слідство і приєднали до їхньої справи ще Дмитра Васильовича Котика, Івана Миколайовича Середюка, Манолія Дмитровича Кулаша та Марію Миколаївну Крисько [18].

З протоколів допитів довідуємось, що онутська боївка була складовою частиною боївки СБ “Юрася” – Костянтина Дмитровича Майданського із села Рогізна, що під Чернівцями, яка

в 1944–1945 рр. діяла на території Заставнівського, Кіцманського, Садгірського, Новоселицького та Хотинського районів. Онутські вояки УПА були в ній активними бійцями.

У травні 1944 р., коли почалася мобілізація чоловіків у Червону армію, саме Микола Панчук, Степан Єлендук та Іван Лаба закликали військовозобов'язаних села не йти в Червону армію, а залишатися дома і готуватися до боїв за ССУД. І тоді багато чоловіків поховалося, а Костенюк Г.В. та Буга І.О. втекли в Тернопільську область в с. Горошова.

Слідчі встановили, що І.О. Буга, 1925 р.н., перебував дома, в с. Вікно, був хворий на тиф. Спротив не чинив, але, щоб не втік, його взяли під охорону. Він з 1943 року був членом ОУН. Уникаючи румунських переслідувань, перейшов на нелегальне становище, а після вигнання німців і румунів із території Заставнівського р-ну вів активну боротьбу проти радянської влади. 18 лютого 1945-го особисто взяв участь у вбивстві помічника прокурора Заставнівського р-ну Платона Євстафійовича Будника, уродженця с. Червона Слобода Черкаського р-ну Черкаської області [14, с. 223].

В ході слідства у своїх діях зізнавались всі арештовані. А Кароліна Мільківна та Ольга Антонівна Кугасвські 19 липня 1945 р. з'явилися у Заставнівський РВ НКДБ з повинною і теж зізналися в тому, що вони робили, чим допомагали УПА. Все це, щоб вимолити прощення за вчинені “злочини”. Звичайно ж, назвали імена всіх тих, хто входив до сільської організації ОУН, хто до УПА, які зв'язки були з іншими селами. Мати й дочка були звільнені від покарання [19].

За боївкою, окрім цих двох терористичних актів числився ще й третій – убивство голови сільської ради Василя Івановича Котика, 1895 р.н., та його дружини Анастасії Онуфрійвни, 1897 р.н., яке було вчинено ще 13 листопада 1944 р. Воно на той час лишалося нерозкритим.

Тут, мабуть, доречним буде українське прислів'я: бий свій свого, щоб чужий і духу боявся. На відстані років усі ці вбивства здаються і злочинними, і безглуздими. А в ті роки, коли влада розпалювала так звану “класову боротьбу”, нацьковувала бідних на багатих, комуністів на націоналістів, що ще й зараз роблять окремі задубілі архікомуністи, в цій злочинній міжусобній боротьбі, яку організовувала і розпалювала ВКП(б), захищаючи свою ідеологію і вибудовану на людських кістках і крові “першу в світі державу робітників і селян” та високі посади членів ЦК і членів Політбюро ВКП(б), простий люд, одурений брехливою пропагандою, впираючись, поступово потрапляв у величезну мишоловку, яка називалася соціалізмом, першою фазою комуністичного майбуття, і не хотів розуміти, а дехто ще й зараз не хоче розуміти, що УПА боролася за велику і високу ідею української незалежності, вона вказувала і прокладала дорогу до української державності, до того, щоб над українською нацією ніхто не глумився, не знущався, ніхто її не пригнічував і не експлуатував. Вона мала стати самодостатньою, високосвідомою, високоморальною, високоінтелектуальною, багатою, щедрою, мудрою, шанованою в усьому світі державою.

Національно-визвольна боротьба завжди жорстока, кривава, багата на жертви з обох боків. Патріоти нищать гнобителів і колонізаторів, їх прислужників і холуїв, але й самі гинуть дуже часто у нерівній боротьбі. Хто перемагає, той чинить розправу над переможеними, яку вважає необхідною.

Розгром боївки “Юрася” відбувся 19 березня 1945 року в сутичці із внутрішніми військами НКВС у Добринівцях. Уцілілі члени онутської боївки, яка входила до складу боївки “Юрася”, розійшлися по домівках, де їх половили. Почалися дні слідства, яке вели капітани Колісник і Синіцин, слідчий Заставнівського РВ НКДБ Ключников і начальник цього відділу старший лейтенант Корнієнко. 18 серпня 1945 р. військовий трибунал військ НКВС Чернівецької області розглянув справу № 824 по звинуваченню в злочинах, передбачених ст. ст. 54-1 “а” та 54-11 КК УРСР, по якій проходили Буга Ілля Олексійович, 1925 р.н., Ковалюк Іван Миколайович, 1898 р.н., Котик Дмитро Васильович, 1920 р.н., Костенюк Георгій Васильович, 1908 р.н.,

Ковалюк Дмитро Партемійович, 1911 р.н., Середюк Іван Миколайович, 1918 р.н., Кулаш Манолій Дмитрович, 1927 р.н., Крисько Марія Миколаївна, 1921 р.н.

Бугу Іллю Олексійовича та Костенюка Георгія Васильовича трибунал засудив до вищої міри покарання – розстрілу з конфіскацією належного їм майна. Котика Дмитра Васильовича, Середюка Івана Миколайовича і Кулаша Манолія Дмитровича – до 20 років каторжних робіт з поразкою в правах на 5 років і конфіскацією майна; Ковалюка Івана Миколайовича, Ковалюка Дмитра Партемійовича і Крисько Марію Миколаївну – до 10 років виправно-трудових таборів з поразкою в правах на 5 років і конфіскацією майна [20].

Та цим трагедія села не закінчилась. Після владної розправи над основними фігурантами національно-визвольної боротьби почалося “очищення” Онута від їхніх родичів. 23 лютого 1946 р. були вислані на спецпоселення в Архангельську область дружина Івана Олексійовича Буги Домка Василівна Буга, 1923 р.н., і його теща Марія Танасіївна Запаранюк, 1896 р.н. У жовтні 1947 р. в Пермську область вивезли родину Іллі Олексійовича Буги – дружину Марію Василівну, 1927 р.н., сина Василя, 1945 р.н., матір Марію Миколаївну, 1899 р.н., тещу Зою Йосипівну Середюк, 1889 р.н., братів Василя Олексійовича, 1931 р.н., Манолія Олексійовича, 1920 р.н., сестру Ольгу Олексіївну, 1936 р.н. Не пощадила влада ні старих, ні малих. Мати і брат Манолій померли на спецпоселенні в 1950 р. у м. Нижня Губаха [21].

30 травня 1946 р. цей же військовий трибунал розглянув справи інших учасників національно-визвольної боротьби села Онут. Зокрема, станичної Дарії Василівни Сороцької, яку Заставнівський райвідділ МДБ арештував 16 лютого 1946 р. як члена ОУН. Її засудили до 10 років позбавлення волі у виправно-трудових таборах з конфіскацією майна і поразкою в правах на 3 роки. Відбувала вона цю кару в Іркутську, звільнена 15 липня 1954 р.

1 вересня 1947 р. був арештований Петро Арсенійович Герасимчук, 1923 р.н., звичайний селянин з п'ятикласною освітою. Його звинуватили в тому, що в 1947 р. підтримував зв'язок з ОУН, переховував у себе вояків УПА, годував їх, приносив їм листівки. За все це йому дали 10 років ВТТ, конфіскували майно і на 5 років позбавили політичних прав. Перебуваючи на “Дальстрої” П.А. Герасимчук ще раз “провинився” перед МДБ і 17-24 січня 1953 р. (до смерті Сталіна) військовий трибунал військ МДБ при “Дальстрої” засудив його до 25 років позбавлення волі і 5 років позбавлення політичних прав. Але цього страшного терміну Петро Арсенійович не відбував, бо після смерті “вождя народів” почався процес реабілітації політв'язнів, і 30 березня 1956 р. військовий трибунал Далекосхідного військового округу знизив міру покарання до 5 років позбавлення волі без поразки в правах. Відсидів П.А. Герасимчук 8 років, 7 місяців і 17 днів у Севвостлазі Магаданської області тільки за те, що любив Україну, хотів їй волі і добра. Чернівецька обласна прокуратура 7 лютого 1992 р. реабілітувала його як засудженого безпідставно [23].

За зв'язок з ОУН до 25 років ВТТ і 5 років позбавлення політичних прав 31 березня 1949 р. військовим трибуналом військ МВС Чернівецької області був засуджений Микола Васильович Головацький, 1906 р.н. [24]. На такий же термін за таку ж саму вину був засуджений 6 квітня 1949 р. тим же військовим трибуналом Сосонтій Костянтинівич Головацький, 1913 р.н., і відправлений у Західний виправно-трудовий табір Магаданської області, тобто на Колиму, звідки вирвався лише 7 січня 1955 року, оскільки військовий трибунал Прикарпатського військового округу 5 листопада 1954 р. переглянув справу і знизив міру покарання до 5 років [25].

Безкраї сибірські простори щороку поповнювалися дармовими українськими, в тім числі й онутськими робітниками-невільниками. Дарію Петрівну Давидюк, 1880 р.н., неписьменну, в жовтні 1947 р. вислали в Пермську область у м. Губаху за дочку Марію, 1918 р.н., учасницю ОУН [26].

Перелік імен репресованих громадян села Онут можна продовжувати. Арештовували і відправляли на спецпоселення або у виправно-трудові табори матерів і батьків, братів і сес-

тер, тестів і тещ, свекрів і свекрух членів ОУН та вояків УПА, хоча усім був відомий сталінський афоризм, що син за дії батька не відповідає. Каральні органи робили відповідальними за дії батька чи сина, дочки чи матері усю родину.

Троє громадян села, які в 1939 році поспішали в СРСР будувати соціалізм, за ст. 80 КК УРСР були засуджені до 3 років ВТТ. Це Іван Андрійович Кривохижа, 1919 р.н., Іван Васильович Костинюк, 1920 р.н., [27] та Степан Линюк, 1911 р.н., які відбували покарання в Севжелдорлазі і Печлазі, звідки останній із них не повернувся [28].

Зробимо деякі висновки. У боротьбі з радянською владою за Самостійну Соборну Українську Державу брали участь мало не всі громадяни с. Онут. Пропали невідомо де і коли члени ОУН Манолій Миколайович Піковський, 1918 р.н., Яків Петрович Головацький, 1913 р.н., Павло Васильович Василичук, 1915 р.н. та Дмитро Харитонович Котик, 1914 р.н. [4, с. 377]. Із сільської боївки, яка була утворена весною 1944 р. і діяла до 1949 р., 8 воїнів полягло в боях із внутрішніми військами НКВС, 3 були розстріляні за рішеннями військових трибуналів. Серед убитих, крім уже згаданих, були Божик Георгій Данилович, 1919 р.н., який воював у лавах УПА з весни 1944 р., діяв на терені Галичини і в 1944 р. загинув у селі Горошова Борщівського р-ну Тернопільської обл. [4, с. 375]; Паліброда Володимир Тодорович, 1921 р.н., який діяв на Заставнівщині і Тернопіллі й загинув восени 1945 р.; Настюк Манолій Миколайович, 1914 р.н., в УПА з весни 1944 р., загинув 19 березня 1945 р. у Добринівцях [4, с. 375–376].

За участь у національно-визвольному русі, пряму чи непряму його підтримку в селі Онут у 1944–1949 роках було репресовано 56 осіб: 6 із них засуджені до 25 років каторжних робіт, 3 – до 20, 10 – до 10 років виправно-трудова таборів, 48 – до виселення на спецпоселення у віддалених районах СРСР, в основному на Уралі, в Казахстані, Тюменській та Іркутській областях.

Із 70 репресованих померло в тюрмах 3 особи, на спецпоселеннях – 6 осіб. Всього ж у національно-визвольній боротьбі загинуло 24 особи.

Дорого заплатили жителі села Онут за святе бажання волі і незалежності. 42 роки після цих жорстоких і, в значній мірі, героїчних щодо УПА подій, громадяни села не мали права навіть згадувати імена тих, хто поліг у нерівній боротьбі. А ті, хто повернувся з таборів і спецпоселень, жили під постійним наглядом органів МВС, МДБ чи КДБ. Тільки після 1991 року, коли було проголошено українську державну незалежність, колишні повстанці, члени ОУН та їхні симпатичні порушили своє багатолітнє мовчання і почали розповідати про героїку і трагізм минулих літ.

Нині імена полеглих увічнені у “Книзі Скорботи України. Чернівецька область”. Про них пишуть у газетах і журналах, видають книги. Слава борців за волю України не загинула. Пам’ять у народі про них живе і житиме у віках. І немає тієї сили, яка б змогла затоптати цю пам’ять! Святий обов’язок науковців, журналістів, письменників розповісти правду про національно-визвольну боротьбу усіх її учасників, поставити на постамент честі і слави кожного вояка УПА, який віддав своє життя чи пролив свою кров за волю України.

Джерела та література

1. Чокалюк М.Д. Хресна дорога до незалежності. – Чернівці: Книга Пам’яті України, 2002. – 192 с.
2. Стринадко І.І. Карапчів над Черемошем. – Вижниця: Черемош, 2003. – 256 с.
3. Каленчук І.О. Хроніка зеленівських трагедій. У 2 книгах. – Чернівці, 2001. – Кн. 1. – 168 с.; 2002. – Кн. 2. – 235 с.

4. Черешнюк М.М. Сповідь на світанку. – Чернівці, 2005. – 444 с.
5. Онут // Історія міст і сіл Української РСР. У 26 томах. Чернівецька область. – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1969. – 704 с.
6. Картотека “Реабілітованих історією” Чернівецького обласного відділення Пошуково-видавничого агентства “Книга Пам’яті України”. Статистична картка Божик-Кривохижі Н.А.
7. Там само. Статистична картка Герасимчука М.А.
8. Там само. Статистична картка Божика І.А.
9. ДА МВС ЧО. – Спр. ФО–1409.
10. ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 118. – Арк. 6–7.
11. Постанова III Надзвичайного Великого Збору ОУН “За що бореться Українська Повстанча Армія (УПА)”. Серпень 1943 р. // Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади. – Львів: Просвіта, 1993. – Кн. 1. – 800 с.
12. Відозва до українців. 20 травня 1943 р. // Літопис УПА. Нова серія. Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943–1944. Документи і матеріали. – Київ; Торонто, 1999. – Т. 2. – 724 с.
13. ДА СБУ ЧО. – Спр. 1670.
14. Книга Скорботи України. Чернівецька область. – Чернівці: Чернівецьке обласне відділення пошуково-видавничого агентства “Книга Пам’яті України”, 2005. – 992 с.
15. ДА СБУ ЧО. – Спр. 7440.
16. ДА СБУ ЧО. – Спр. П–6433.
17. ДА МВС ЧО. – Спр. СО–67.
18. ДА СБУ ЧО. – Спр. 7440.
19. ДА СБУ ЧО. – Спр. 1670-оф.
20. Там само. – Спр. 7440.
21. ДА МВС ЧО. – Спр. СО–405, СО–740.
22. ДА СБУ ЧО. – Спр. П–5673.
23. Там само. – Спр. П–5530.
24. Там само. – Спр. Р–3388.
25. Там само. – Спр. П–5629.
26. ДА МВС ЧО. – Спр. ФО– 1192.
27. ДАЧО. – Ф. Р–2838. – Оп. 3. – Спр. 459.
28. Там само. – Спр. 1607.

с. Онут – м. Чернівці
18.12.2008 р.

Володимир Підлубний

**ОЛЬГА ЗАХАРІВНА ГУЗАР –
ВИЗНАЧНА ДІЯЧКА ЖІНОЧОГО РУХУ БУКОВИНИ
(1888–22.05.1945)**

Ії затримали 1 грудня 1944 р., як тільки вона ступила на буковинську землю, повертаючись із румунської тюрми, де сиділа з 7 лютого 1942 р. до 22 липня 1944 р. разом зі своїм наймолодшим сином Ростиславом.

Після виходу з тюрми жила під наглядом поліції в Бухаресті. Двічі на місяць ходила туди відмічатися. Тільки після приєднання Румунії до антигітлерівської коаліції, з дозволу коменданта Бухареста, Ользі Захарівні Гузар дозволили покинути столицю Румунії. Вона це зробила в останні листопадові дні і 1 грудня 1944 р. прибула в Чернівці. Відразу ж була затримана органами НКДБ.

А 10 грудня в облуправлінні НКДБ появилася така довідка:

“Справка

В связи с тем, что Гузар Ольга Захаровна только что приехала, постоянного местожительства не имеет, а поэтому и обыска квартирного у нее не проводилось.

10.XII.1944 г.

Зам. начальника 10 отделения 2 отдела ст. лейтенант госбезопасности Розенберг” [1, арк. 5].

Заступник начальника 10 відділення 2 відділу УНКДБ у Чернівецькій області старший лейтенант держбезпеки Розенберг 16 грудня підготував постанову на арешт, вона звучала так: *“Гузар Ольга Захаровна, 1888 года рождения, уроженка г. Черновцы, украинка, из служащих, проживает по ул. Федьковича, 9.*

Гузар Ольга является активной украинской националисткой. Ее квартира являлась явочной квартирой для националистов, где проводились собрания, печатались листовки националистического характера.

В 1942 году Гузар Ольга румынскими властями была арестована как украинская националистка совместно со своим сыном.

Преступная деятельность Гузар Ольги подтверждается показаниями ее мужа Гузара Владимира, сына Ростислава и другими оперативными материалами, а поэтому на основании изложенного п о с т а н о в и л:

Гузар Ольгу Захаровну подвергнуть обыску и аресту” [1, арк. 2].

Зі змістом постанови погодились начальник 2 відділення УНКДБ у Чернівецькій області майор держбезпеки Григоренко та начальник слідвідділу УНКДБ майор держбезпеки Носков. Постанову на арешт підписав цього ж дня начальник обласного управління НКДБ полковник держбезпеки Микола Решетов. Санкціонував арешт помічник військового прокурора Львівського військового округу по слідчих справах капітан юстиції Степаненко.

Того ж дня було підписано ордер № 402, на звороті якого Ольга Захарівна розписалася, що ознайомила із його змістом.

То хто ж така Ольга Захарівна Гузар, чим вона завинила перед радянською владою, що її, як небезпечного злочинця, не пустили навіть до рідної хати, а транзитом з однієї в'язниці – румунської, посадили в другу – радянську, з якої їй вийти живою не судилося?

Ольга Захарівна Гузар народилась 1888 року не в Чернівцях, як зазначено в постанові на арешт, а в столиці Австрії Відні в родині Захара Гнатовича та Августини Йосипівни Павлюхів. Батько був суддею одного з австрійських піхотних полків, мати – домогосподаркою.

У 1896 р. Ольга вступила до Віденської народної школи, де провчилась один рік, а потім переїхала у Львів до свого дідуся Гната Дмитровича Павлюха і продовжувала навчання в українській народній школі. У 1898 р. батька, який був уже у званні майора, перевели на службу у м. Перемишль, куди переїхала і вся родина. Тут вони прожили 7 років. У 1906 році повертаються до Відня. Ольга вступає до жіночої гімназії, де закінчує три курси і поступає на дворічні бухгалтерські курси, які закінчує у 1908 році.

В цей час вона знайомиться з випускником Віденської медичної академії, львів'янином Володимиром Євгеновичем Гузаром і в 1909 році одружується з ним. Молоде подружжя цього ж року переїздить до Львова, а звідти – в Чернівці. Тут Володимир Євгенович працює терапевтом міської лікарні, а Ольга Захарівна, будучи домогосподаркою, починає займатися громадською діяльністю. Вона вступає в товариство “Жіноча громада”, головою якого у той час був відомий в Австрійській імперії науковець і громадський діяч Степан Смаль-Стоцький.

У газетах появляються статті Ольги Гузар на захист українських жінок і дітей, української освіти і культури. У 1925 р. вона була учасницею жіночого конгресу, який скликала принцеса Олександра Конта-Кузино як делегатка від українських жінок Буковини, де від їхнього імені виголосила меморандум, у якому гостро критикувалися гоніння румунської влади щодо українців. На той час українські школи на Буковині були закриті, українцям заборонялося говорити рідною мовою у громадських місцях, їх звільняли з роботи, не брали на державну службу.

Цей виступ зробив ім'я О.З. Гузар відомим не тільки на Буковині, а й у Галичині, в Бухаресті, Варшаві і Празі.

“Після цього, – зізнавалася Ольга Захарівна слідчому НКДБ Іонову, – моє прізвище стало популярним не тільки в Румунії, але й в інших країнах, оскільки про мій виступ було написано в пресі багатьох країн. На моє ім'я почало надходити багато листів... Особливо збільшилась кількість листів після мого виступу у 1929 р. на вечорі, присвяченому 40-літтю літературної діяльності Ольги Кобилянської” [1, арк. 11, 12].

До 1930 р. Ольга Захарівна була рядовим членом “Жіночої громади”, а далі її обирають головою цього товариства.

В газеті “Час” за 29 січня 1931 р. на 3-й сторінці читаємо оголошення: *“Ольга Гузарєва – голова і касієрка фонду товариства “Жіноча громада” на Буковині, Ірина Григорій – секретар”.*

4 лютого в цій же газеті читаємо, що при “Жіночій громаді” відкриваються курси діловодства, які ведуть Ольга Гузар та Ірина Григорій.

7 лютого газета повідомляє, що в неділю 22 лютого товариство організує “Свято Лесі Українки” з нагоди 60-річчя її народження.

15 березня 1931 р. в “Часі” ч. 719 читаємо повідомлення, що товариство “Жіноча громада” зібрало на фонд “Український сирота” 1100 леїв. Оголошення підписують Ольга Гузарєва та Ірина Григорій. Такі повідомлення в “Часі” появлялися досить часто.

Ольга Гузар була красивою, висококультурною, чутливою до людського горя, відважною і мужньою жінкою. Ще після виступу на конгресі в Бухаресті з нею мав розмову тодішній редактор газети “Час” Лев Когут і пропонував їй приєднатися до політичної течії, яку він очолював. Ця течія, за словами Ольги Захарівни, орієнтувалась на Англію і намагалась з її допомогою встановити в Україні гетьманську владу на чолі з гетьманом Розумовським. Але вона відмовилась. Другу пропозицію їй зробив гетьманець Шемет, організація якого хотіла встановити в Україні владу гетьмана Павла Скоропадського. Ольга Захарівна знову відмовилась, бо не бачила за цими пропозиціями тих політичних сил, які б могли здійснити ці плани.

Запрошувала Ольгу Гузар до своїх лав і Українська національна партія (УНП) Володимира Залозецького, але вона не прийняла і цієї пропозиції. Що ж до ОУН, то заявила слідчому НКДБ таке:

“Про існування ОУН я дізналася в 1935–1936 рр. із газет “Самостійність” та “Діло”, оскільки в них друкувалися процеси оунівців у Галичині. До цього я про ОУН нічого не знала” [1, арк. 12].

Далі ми наведемо невеликий діалог слідчого Іонова з О.З. Гузар, який тривав 7 годин – з 10.00 до 17.00 26 грудня 1944 р.

“Запитання: Які і коли ви мали зустрічі з Левом Козутом?”

Відповідь: З Козутом я мала зустрічі по спільній роботі в газеті “Час”, де я редагувала жіночий відділ. Він був головним редактором цієї газети.

Запитання: Коли ви почали працювати в “Часі”?

Відповідь: В “Часі” я працювала з перших днів появи цієї газети – з 1929 по 1935 рік.

Запитання: Кого ви відвідували у Львові, коли перебували там?

Відповідь: У Львові я відвідувала митрополита Шептицького і мала з ним дружні розмови. Зустрічалась з Міленою Рудницькою, членом УНДО і Польського сейму; з Кисилівською Оленою, членом УНДО і послом Варшавського сенату; знала члена УНДО і Польського сейму Дмитра Левицького.

Запитання: Про що ви з ними розмовляли?

Відповідь: З митрополитом Шептицьким розмовляла про церковні справи. Політичних розмов між нами не було. З Міленою Рудницькою і Кисилівською Оленою я говорила про “Жіночу громаду” і її роботу серед населення. Вони ж розповідали про роботу УНДО і радили мені в деяких моментах перейняти досвід УНДО, вірніше “Союзу українок”, який очолювала Мілена Рудницька” [1, арк. 12].

Старший лейтенант держбезпеки Іонов хотів знати про все, що відбувалося з Ольгою Захарівною ще задовго до встановлення радянської влади на Буковині. Він шукав у її діях крамолу.

Наступний допит відбувся 18 січня 1945 р. Почався він увечері – о 20.00, а закінчився пізно вночі – о 3.00. Що ж цікавило слідчого:

“Запитання: Хто із членів ОУН відвідував вашу квартиру?”

Відповідь: Хто із відвідувачів нашої квартири був членом ОУН, я не знаю.

Запитання: Хто із ваших відвідувачів проводив з вами бесіди на націоналістичні теми?”

Відповідь: Я таких розмов не пам’ятаю.

Запитання: З якою метою вашу квартиру відвідував Джуліба?”

Відповідь: Причин не знаю. Пригадую випадок, коли він звернувся до мене з проханням передрукувати для нього некролог із газети “Наш прапор” з приводу вбивства бандерівцями в Житомирі Миколи Сціборського і його товариша Омеляна Сеника [2, с. 191]. Цю просьбу я виконала. Передала йому кілька примірників передрукованого некрологу. Джуліба шкодував, що між українцями немає згоди.

Запитання: Що вам відомо про націоналістичну діяльність Джуліби?”

Відповідь: Про націоналістичну діяльність Джуліби мені нічого не відомо. Знаю, що він закінчив сільськогосподарську академію в Празі, а потім працював у Чернівцях агрономом. Імені і по батькові його не знаю. Він приходив не до мене, а до чоловіка.

Запитання: Які ще роботи ви виконували для Джуліби?”

Відповідь: Інших робіт, зв’язаних з ОУН, я не виконувала. З подібними просьбами до мене не звертались.

Запитання: А які листівки ви друкували для Войновського?”

Відповідь: Оунівських листівок для Войновського не друкувала.

Запитання: Що ви знаєте про Василяшко-Тимінську?

Відповідь: Василяшко-Тимінську знаю як члена “Жіночої громади” при Українському Народному Домі. Вона була членом громади, коли я була головою у 1930–1931 роках. Василяшко-Тимінська організувала жіночий хор, керувала ним, виступала в різних місцях на ювілейних вечорах. Вона грала на піаніно і керувала хором. Про націоналістичну діяльність нічого не знаю”.

26 лютого 1945 року Іонов допитував О.З. Гузар з 10.00 до 17.00.

“Слідчий: Проти вас висунуто звинувачення в злочинах, передбачених статтями 54-1 “а” та 54-11 КК УРСР. У висунутих звинуваченнях винною себе визнаєте?

Гузар: У висунутих проти мене звинуваченнях, передбачених статтями 54-1 “а” та 54-11 КК УРСР, винною себе не визнаю, оскільки членом Організації українських націоналістів ніколи не була. Ніякої керівної ролі в цій організації не мала. Націоналістичних листівок не друкувала і не розповсюджувала. Ніяких зібрань націоналістів у мене на квартирі не було.

Слідчий: Слідство пропонує вам правдиво розповісти про свою націоналістичну діяльність.

Гузар: Ніякою націоналістичною діяльністю я не займалася.

Слідчий: Киселицю ви знаєте?

Гузар: Киселицю Аделію я знаю. Вона жителька Вишницького району. Дружина лікаря. Член “Жіночої громади”. Я з нею підтримувала близькі стосунки. Інколи вона приходила до мене на квартиру. Про її належність до ОУН нічого не знаю.

Слідчий: Вам зачитуються свідчення вашого чоловіка Гузара Володимира Євгеновича від 23.09.1944 р. про приналежність до ОУН ваших знайомих, в тім числі й Киселиці. Розповідайте правду.

Гузар: Свідчення свого чоловіка Гузара Володимира Євгеновича заперечую, оскільки вони не відповідають дійсності. Киселиця ніколи до ОУН не належала. Оунівських зібрань у нас на квартирі не було.

Слідчий: Ким числився Джуліба в ОУН?

Гузар: Становища Джуліби в ОУН я не знаю. Джуліба був знайомим мого чоловіка. До нас заходив часто. Останній раз був у грудні 1941 р., під Новий рік, а потім він виїхав у Бухарест, але куди саме, не знаю.

Слідчий: Ви продовжуєте приховувати правду. Вам зачитуються свідчення вашого сина Ростислава Володимировича Гузара від 24.10.1944 р. про ваш зв'язок з Джулібою. Слідство вимагає правдивих зізнань.

Гузар: Свідчення сина я заперечую. Ніколи в ОУН я не була. Що ж до Джуліби, то я не знаю чи був він в ОУН, чи ні. Єдине, що я для нього зробила – передрукувала некролог з приводу вбивства бандерівцями двох членів ОУН мельниківського напрямку.

Слідчий: За що був арештований ваш син Гузар Ростислав Володимирович?

Гузар: 27 січня 1942 р. румунські жандарми за участь в ОУН арештували мого сина Гузара Ростислава Володимировича, а 7 лютого 1942 р. арештували мене. При обыску була вилучена література, в тому числі націоналістична. Якись листівки. Жандарми звинуватили мене в приналежності до ОУН і в друкуванні листівок” [1, арк. 18–19].

Далі Ольга Захарівна розповіла слідчому, що в процесі допитів їй влаштували очну ставку з сином, який звинувачував матір у зв'язках з ОУН і друкуванні листівок. На очній ставці вона свідчення сина підтвердила, а у військовій поліції від своїх зізнань відмовилась. До цього її спонукала поведінка сина, бо його свідчення були не вірні.

Слідчий запитав Ольгу Захарівну, в чому полягав її зв'язок з Іваном Григоровичем. На що вона відповіла так:

“Григорович Іван працював диктором у Бухаресті на румунській радіостанції. Інколи приїздив у Чернівці і заходив до нас. Я з ним була знайома. Юрій Фурман, який навчався у Яссах, був товаришем моїх дітей – Ростислава і Любомира. Будучи в Бухаресті, Григорович написав на моє ім'я листа, щоб українці протестували проти наміру румунів переселити нас в інші області. Цей лист Григорович передав Фурману з проханням передати мені. Але він не зміг передати, бо поліція його арештувала і знайшла в нього лист Григоровича.

Слідчий: Отже Григорович вас знав, як прибічницю ОУН, яка зможе організувати виступ проти румунів?

Гузар: Григорович несерйозна людина і міг написати все, що йому захотілося. Я нічого спільного з Григоровичем у політичній діяльності не мала” [1, арк. 21].

Як бачимо, Ольга Захарівна стійко і переконливо заперечувала свою причетність до ОУН, категорично не погодилася зі свідченнями чоловіка і сина, які прихильність дружини і матері до українського національно-визвольного руху витрактували як приналежність до ОУН.

Треба зазначити, що до дня арешту Ольги Захарівни слідчі НКДБ допитали 23 вересня 1944 р. її чоловіка, а 24 жовтня і сина Ростислава. Обидва, на превеликий жаль, чи то з переляку, чи з надією на помилування заявили, що їхня дружина і мати була засуджена румунським судом за націоналістичну діяльність як член ОУН. Володимир Євгенович прямо заявив, що його дружина Гузар Ольга в період 1940–1942 років (до арешту) була керівником підпільної української націоналістичної організації в Північній Буковині. “У нас на квартирі збирались члени ОУН. Дехто приїздив до неї здалека, навіть з Бухареста. Вона мала машинку, на якій друкувала листівки. Ростислав теж був членом ОУН, – заявив на допиті батько, – і допомагав у нелегальній роботі матері. Він зараз арештований. Вони одночасно арештовані румунською сигуранцією. При арешті були знайдені на квартирі листівки і націоналістична література. Я не був і не є членом ОУН, але співчував цій організації. Знаючи, що син і жінка члени ОУН – приховав це від радянської влади. Членом ОУН я не був, – це раз підкреслив В.С. Гузар, – але їхні погляди поділяв, солідаризувався з ними. По суті, теж був націоналістом по своїх політичних переконаннях і в ряді випадків провадив націоналістичну агітацію серед людей, які мене оточували, за що двічі був арештований румунською сигуранцією у 1943 році” [1, арк. 26].

Ці щирі зізнання Володимира Євгеновича свідчать про те, що він був надто чесною людиною і не міг кривити душею перед судом. А може його до цього спонукали якісь інші мотиви.

На цьому ж допиті Володимир Євгенович зізнався, що в 1942 р. їхню квартиру відвідувала Аделія Киселиця, 27 років, з Берегомета та її чоловік Зибачинський, колишній студент Чернівецького університету, а також студент університету Антонюк – друг Любомира. Уточнив, що батько Киселиці – учитель-пенсіонер, живе в Берегометі, працював у лісовому господарстві.

Можна зрозуміти вкрай скрутне становище, в яке Ольгу Захарівну поставили її чоловік та син. Але вона не здавалась, хоча здоров'я давало про себе знати. 19 січня 1945 р. фельдшер внутрішньої тюрми НКДБ Александра при обстеженні арештованої встановила у неї “субкомпенсований порок серця” і на слідство виводити не дозволила. Справу судочинством було припинено до 19 лютого, а потім знову почалися допити.

У справі є документ від 3 квітня 1945 р., в якому читаємо:

“Справка

Заклученная Гузар Ольга Захаровна 1888 года рождения. При осмотре найдено старческую дряхлость. Годна к легкому труду. Этапом следовать может.

Фельдшер в [внутренней] тюрьмы УНКГБ

Александрова” [1, арк. 38].

Отже, керівники облуправління НКДБ готувались до відправки О.З. Гузар у далекі виправно-трудові табори (ВТТ) Радянського Союзу.

Далі йде “Постановление о приобщении вещдоков” від 31.03.45 г. Воно варте того, щоб навести повністю:

“Я, старший следователь УНКГБ по Черновицкой области, старший лейтенант госбезопасности Ионов, рассмотрев материалы следдела № 467 по обвинению Гузар Ольги Захаровны нашел:

Имеющиеся в деле журналы “Жіноча доля” с юбилейной статьей о съезде женского общества и портретом Ольги Гузар, а также антисоветская националистическая газета “Час”, в которой имеется редактируемый ею женский отдел, учитывая, что указанные документы имеют существенное значение в разоблачении преступной деятельности Гузар, и поэтому постановил: указанные документы приобщить к следственному делу № 467, как вещественные доказательства” [1, арк. 40].

7 квітня 1945 р. чернівецькі енкадебісти написали по її справі обвинувальний висновок. У ньому читаємо:

“16 декабря 1944 года Управлением НКДБ Черновицкой области за принадлежность к ОУН была арестована и привлечена к следствию Гузар Ольга Захаровна.

Произведенным по делу расследованием установлено: Гузар в 1909 г. вступила в члены общества “Жіноча громада” при Черновицком Украинском Народном Доме, затем с 1930-го по 1931 г. являлась председателем этого общества, которое ставило своей целью воспитание украинского населения в националистическом духе.

В 1925 году Гузар О.З. являлась представителем от украинских женщин Буковины на конференции национальных меньшинств в Бухаресте. С 1925 по 1935 год Гузар сотрудничала в антисоветской националистической газете “Час”, являлась редактором женского отдела этой газеты” [1, арк. 22–24].

2 червня 1945 р. справа № 467 була надіслана в 1-й спецвідділ НКВС СРСР полковнику держбезпеки Кузнецову для розгляду на засіданні Особливої наради при НКВС СРСР. Та розглядати цю справу Особливій нараді не довелося. Поки канцелярія оформляла справу, Ольга Захарівна Гузар, замордована допитами і тим, що її єдину доньку Дарину у грудні 1941 р. розстріляли німці у Києві, молодшого сина Ростислава військовий трибунал військ НКВС Чернівецької області засудив до 20 років каторжних робіт, а чоловік власноручно обірвав своє життя, коли його прийшли арештовувати енкадебісти, 22 травня померла у внутрішній тюрмі Чернівецького обласного управління НКДБ.

15 червня 1945 р. у 1-й спецвідділ НКВС СРСР надійшла з Чернівецького УНКДБ просьба повернути справу Гузар О.З. назад, оскільки жертва юридичної сваволі померла [1, арк. 26].

В акті про смерть О.З. Гузар від 22 травня 1945 року причиною смерті значиться “декомпенсований порок серця”. Набряклість рук, ніг та обличчя, ціаноз губ і кінчика носа. Смерть ненасильницька [1, арк. 47].

Акт про смерть підписали начальник внутрішньої тюрми молодший лейтенант Тихоненко та фельдшер Александрова [1, арк. 47]. Слідство було припинене у зв'язку зі смертю арештованої.

Автор цих рядків стверджує, що Ольга Захарівна Гузар була люблячою матір'ю і вірною дружиною, гарячою українською патріоткою і високоморальною громадянкою. Її любили і

Ольга Захарівна Гузар

глибоко поважали усі, хто знав. Вона, звичайно, симпатизувала ОУН, але її членом не була. До неї люди йшли, як до відомої діячки жіночого руху, як до журналістки, яка відгукувалася на всі болючі проблеми суспільства і окремих громадян.

Як румунські, так і радянські репресивні органи вчинили щодо Ольги Захарівни Гузар злочинну несправедливість. Але якщо румунські владні органи тримали її у в'язниці близько двох років і випустили на волю живою, то радянські правоборці загнали 57-літню жінку на той світ за 6 місяців і 6 днів.

Головною провиною перед радянською владою енкадєбістські службісти порахували її участь у “Жіночій громаді”, короткочасне головування в цьому товаристві, участь у жіночому конгресі національних меншин у Бухаресті в 1925 році. Все це відбувалося тоді, коли радянською владою на Буковині ще й не пахло. У ті роки не тільки Буковина, а й Галичина, Закарпаття, Львів, Варшава, Берлін, Відень і Прага – весь світ пишався Ольгою Захарівною Гузар як самовідданим борцем за громадянські і політичні права жінок усіх національностей. У Радянському Союзі з жінки-патріотки зробили злочинця і нещадно замордували у в'язниці. Не пошкодували вони і її сина Ростислава, якого в 1941 р. завербували у свою агентуру, а 28 листопада 1944-го військовий трибунал військ НКВС Чернівецької області засудив юнака до 20 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах НКВС СРСР, де він і помер 10 вересня 1945 року в Севвостлазі Російської Федерації [3]. Вони ж штовхнули на самогубство чоловіка Ольги Захарівни – відомого у Чернівцях лікаря Володимира Євгеновича Гузара. Так нещадно була знищена прекрасна, високопатріотична українська родина.

Чернівецька обласна прокуратура 17 квітня 1991 р. реабілітувала Ольгу Захарівну Гузар за відсутністю у діях складу злочину, а 17 липня 1991 р. реабілітовано і її сина Ростислава Володимировича Гузара, 1921 року народження. Але прокуратура не винесла свого рішення щодо тих злочинців, які глумилися над ними, звели їх в могилу. Ми в цій статті назвали імена творців цього непростимого злочину. Хай над ними відбудеться хоч наш людський суд, якщо нинішня українська юстиція така сліпа, глуха, бездушна і недієздатна щодо злочинців, які безкарно тисячами і мільйонами зводили чесних і гордих, сміливих і мужніх захисників українського народу в могили. Подумаймо над цим, шановний читачу!

Джерела та література

1. ДА СБУ ЧО. – Спр. П–1615.
2. Як з'ясовано значно пізніше, убивство Миколи Сціборського і Омеляна Сеніка-Грибівського вчинили не бандерівці, а провокатор НКДБ Кіндрат Полуведько, який прикривався документами Степана Козія // Іванишин П. Олег Ольжич – герольд нескореного покоління. – Дрогобич: Відродження, 1996. – С. 191.
3. ДА СБУ ЧО. – Спр. П–5078. – Арк. 54–61.

м. Чернівці
8.07.2008 р.